

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د
روزني او د ساينس د مرکز معينيت
د تعلیمي نصاب د پراختيا او
درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

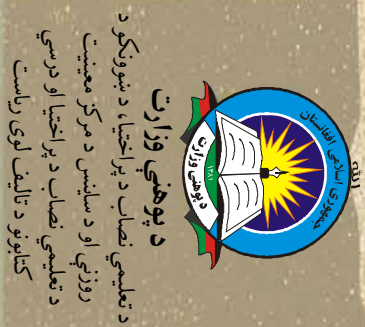
تاریخ

اووم ټولگی

اره لري. په بازار کې يې
سر غروونکو سره به يې

Ketabton.com

د پوهني وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا، د ټېروټوګو د
روزني او د ساينس د مرکز معيبيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف لوی راست

تاريخ

اووم ټولګي

۱۳۹۰

هجري لمريز

مؤلفان:

- پوهنوال محمد رسول باوری
- پوهنمل شاه صنم عمری جبارخیل
- مؤلف محمد ابراهیم حقیال
- د مؤلف مرستیال الحاج وحیدالله احمدزی
- د مؤلف مرستیال محمد حسین احمدزی

مسلكي اديتور:

- پوهنوال محمد رسول باوری

د ژبي اديتور:

- عبدالقيوم مشواڼی

دیني ، سیاسي او فرهنگي کمیټه:

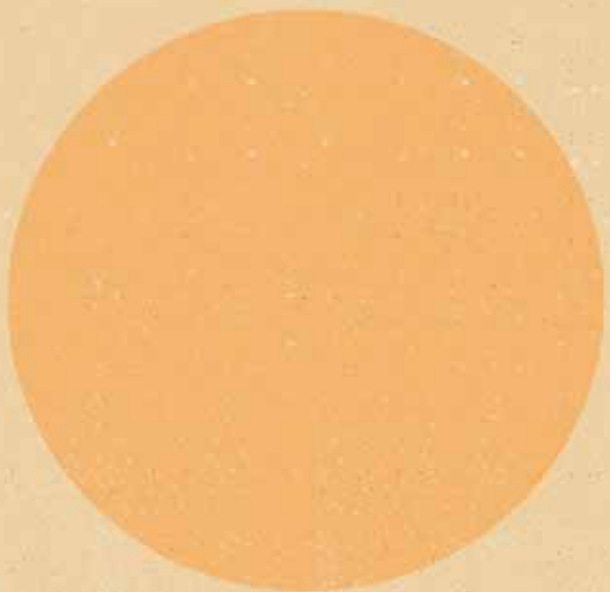
- ۱- غلام الدین کلاتري
- دکتور محمد يوسف نیازي
- حبیب الله راحل د پوهني وزارت سلاکار د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې.

د څارني کمیټه:

- دکتور اسماءالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزني او د ساینس مرکز معین.
- دکتور شېر علي ظریفی د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول.
- د سر مؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

طرح او ویراین: حمیدالله غفاري او عیایت الله غفاري

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی	دا وطن افغانستان دی
هر بچی پي فېرمسان دی	کور د سولې کور د توري
د بلوڅو د ازبکو	دا وطن د ټولو کور دی
د ترکمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامیریان، نورستانیان	ورسره عرب، گوجر دي
همه ایماق، هم پشه بان	براهوي دي، قزلباش دي
لکه لمر پر شنه اسمان	دا هیواد به تل ځلېږي
لکه زړه وي جاویدان	په سینه کې د اسپا به
وايو الله اکبر و ايو الله اکبر	نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکي دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزي اړتياوي تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رضنه انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدرسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو مينډي او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په پاکيفيته ښوونه او روزنه کې پر له پسې گامه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برېاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رضنه پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتيني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپيڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي. په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له مينډو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رضنه وړاندیزونو له لارې زموږ له مولفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وپس کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

سرليکونه

۱۰-۱

لوهړۍ څپرکۍ: د تاريخ بنسټونه،

- د تاريخ د علم او گټو په اړه څه پوهيرئ؟
  - د مورخينو سرچينې څه شی دي؟
  - آیا په تاريخ کې د زماني ویش په اړه معلومات لرئ؟
  - آیا د سنو د ډولونو او د هغو د بدلون سره آشنایي لرئ؟
- دوهم څپرکۍ: د افغانستان لوهړني مدنيتونه**

۴۰-۱۱

آیا د افغانستان د پنځه زره کلن تاريخ د پيل په اړه معلومات لرئ؟

- آیا آريائيان پيژنئ؟
- د ويدي مدنيت په اړه مو څه اوريدلي دي.
- د اوستايي مدنيت په اړه په څه پوهيرئ!
- د افغانستان اساطيري تاريخ (پيشداديان اسپه او کيانيان) پيژنئ.
- افغانستان او پردي (هخامنشيان، موريايان او يونانيان).
- يونان- باختري خپلواک دولتونه.
- يونان- باختري مهال هنري فرهنگي ځانگړنې.
- آیا د کوشانيانو د لړۍ په اړه معلومات لرئ؟
- آیا د کوشانيانو د مسمو مرکزونو په اړه معلومات لرئ؟
- بگرام.
- هلهه باميان.

۵۶-۴۱

درېم څپرکۍ: د نړۍ لرغوني مدنيتونه

- آیا يفتليان پيژنئ؟
- آیا د مصر د لرغوني تمدن په اړه معلومات لرئ؟
- راشی د بين النهرين د پخواني تمدن سره آشنا شی!
- آیا د ايران د پخواني تمدن په اړه معلومات لرئ.
- د هند د لرغوني تمدن سره آشنا شی!
- آیا د چين د لرغوني مدنيت په اړه خبر ياست؟
- آیا پوهيرئ د يونان پخوانی تمدن څرنگه پيل شو؟
- آیا اوريدلي مو دي چې د پخواني روم امپراتورانو ته يې د اروپا واکمنان ويل؟

و

۸۰-۵۷

څلورم څپرکی : د اسلام تاریخ

- آیا پوهیږئ چې د اسلام مبارک دین دېمخه د عربستان وضعه څرنگه وه؟
- د لوی څښتن (ج) د استازي حضرت محمد (ص) له ژوند سره زیات آشنا شئ.
- آیا د اسلام د مبارک دین د لوړېږو غزاگانو او فتحو په اړه معلومات لری؟
- آیا پوهیږئ چې حضرت ابوبکر صدیق (رض) خلافت څرنگه پیل شو؟
- د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په اړه څه معلومات لری؟
- آیا د حضرت عثمان (رض) د خلافت د دوران د پېښو په اړه معلومات لری؟
- د حضرت علی اکرم الله وجهه) د خلافت دوران څرنگه تیر شو؟
- آیا د امویانو د خلافت د پیل په اړه معلومات لری؟
- آیا پوهیږئ چې د امویانو خلافت څرنگه له منځه ولاړ؟
- آیا پوهیږئ چې د امویانو نه عباسیانو ته واک څرنگه ولېږل شو؟
- د عباسیانو خلافت څرنگه راوېرځید؟

د اووم ټولګي د تاریخ اصطلاحات:

۸۱-۸۴

ز

لوہری چیرکی

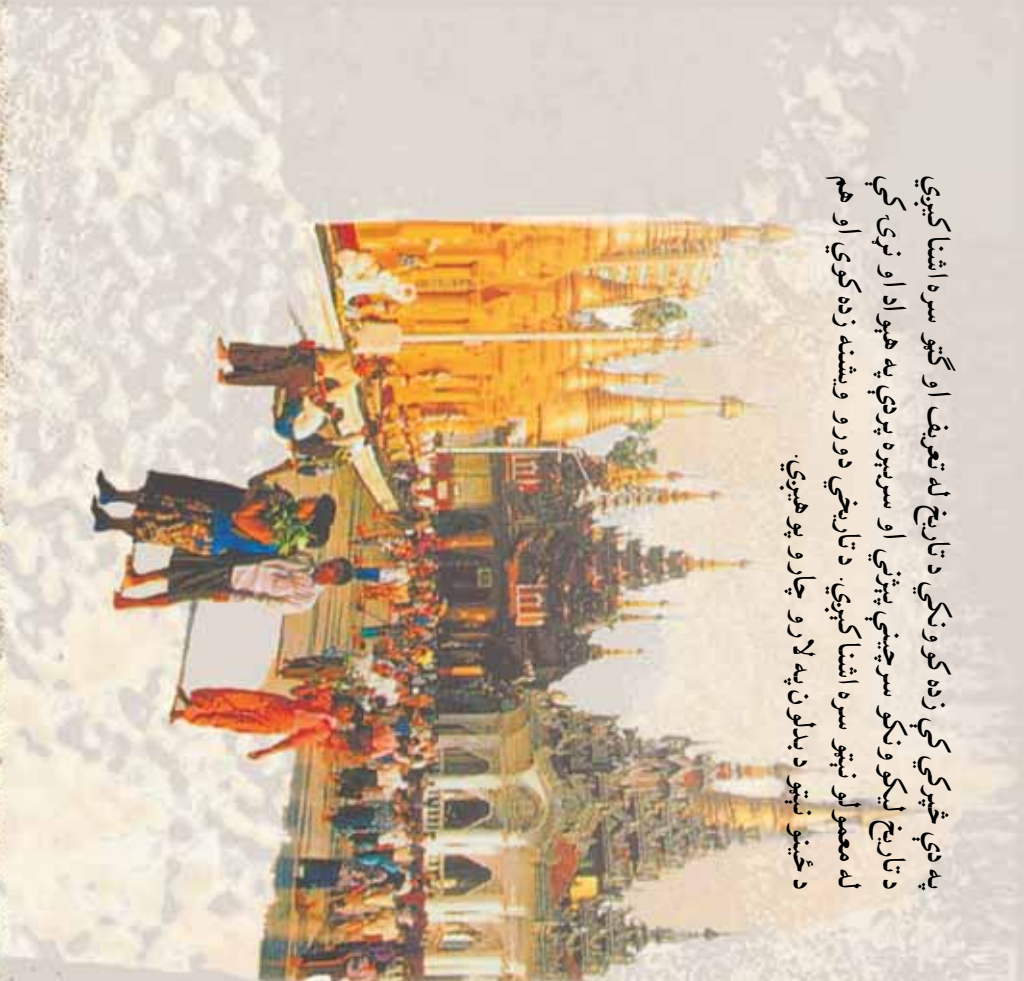
د تاریخ بنسبتونہ (مباحثی)

- د تاریخ د علم او گتو په اړه څه پوهیږئ؟
- د تاریخ لیکونکو سرچینې څه شی دی؟
- ایا د زماني ویش په اړه په تاریخ کې معلومات لری؟
- ایا د نیتو د بدلون او دو لوتو سره اشنایی لری؟

د لوهرې څپر کې موخې

په دې څپر کې کې زده کوونکي د تاریخ له تعريف او گټو سره اشنا کېږي
د تاریخ لیکوونکو سرچینې پېژني او سرسپره پرې په هېواد او نړۍ کې
له معمولو نېټو سره اشنا کېږي. د تاریخي دورو ویشنه زده کوي او هم
د ځینو نېټو د بدلون په لارو چارو پوهېږي.

د تاریخ د علم او گټو په اړه څه پوهېږئ؟

(تاریخ د تېر مهال هینداره او د اوس مهال لوست دی)

د تاریخ تعریف:

تاریخ هغه علم دی چې تېرې شوې پېښې د مهال (زمان) او ځای (مکان) په پام کې نیولو سره بیانوي. مهال او ځای ته د تاریخي پېښو په اړه پام کول تاریخ له کيسو او نکلونو څخه بېلوي. کومه پېښه چې په ټاکلي مهال او ځانگړي ځای کې پېښه شوې وي، تاریخي پېښه ده. د بېلگې په توگه د بدرغزا چې په دویم هجري قمري کال کې د مدينې په ۱۵۰ کیلومتري کې پېښه شوې یوه تاریخي پېښه ده. دا د تاریخ د علم دننه ده چې ددغې پېښې په اړه مورخ ته معلومات راکړي. مورخ پوهېږي چې انسانانو او بشري ټولني بېلا بېل مهالونه او پړاوونه تېر کړي دي. ډېرې لوړې ژورې لارې یې تر شا پرېښي او اوسني پړاو ته رسېدلي دي. دغه ټولې پېښې او د هغو پړاوونه چې په بېلا بېلو وختونو او بېلا بېلو سیمو کې پېښه شوي، د تاریخ لیکونکو له خوا لیکل شوي دي، دغو لیکل شویو متنونو ته تاریخ وايي.

تاریخ پوهان بشري تاریخ پر دوو دورو وېشي تر تاریخ وړاندي دوره (ماقبل التاريخ) او تاریخي دوره. له تاریخ څخه وړاندي دورو مطالعه د انسان د پیدایښت او انساني ټولنو له لومړنیو کلتورونو څخه پیل کېږي. د مدنیت تر عام کېدلو او د لیک د منځته راتلو پورې رسېږي. تاریخي دورې د لومړنیو بشري مدنیتونو له پیدایښت څخه پیل کېږي او تر اوسه پورې دوام مومي. له تاریخ څخه وړاندي دورو کې انسانانو ډېر ساده، خو ډېر بوخت ژوند درلود، یوازې د خپل مټ په زور به یې خپلې اړتیاوې پوره کولې. په غرونو او سمخو کې اوسېدل. د ونو او حیواناتو له پوستکو څخه به یې جامې جوړولې. د مېوو په ټولولو او د وحشي حیواناتو د ښکار کولو له لارې به یې ژوند کاوه. څنگه چې انسان اشرف المخلوقات دی، له دې امله د نورو ژوو په پرتله یې په خپل ژوند کې بدلون راوست او اوسني مدني پړاو ته ورسېد. هغه مهال چې انسانان د مدنیت پړاو ته ورسېدل، له هغه سره سم تاریخي پړاو پیل شو او تر اوسه دوام لري. تاریخ موز له تېرو شونډو پېښو څخه خبروي که زموږ په ګټه وي او یا مو پر زیان. د پر مختلو ټولنو د دې لاملونه موز ته راپېژني، انسانانو ته د تېر وخت په اړه معلومات ورکوي. لنډه دا چې تاریخ د تېر ژوند هینداره او د راتلونکي انسان او بشري ټولني لپاره لارښود دی.

زده کړه ونکې دې همدا سې انځور په خپله کتابچه کې رسم کړي او بیا دې د خپل ژوند هر کال په یوه دايره کې وليکي.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کړه ونکې دې پر دوو ډلو وېشل شي. لومړۍ ډله دې تاریخ تعریف کړي او دویمه ډله دې د تاریخ ګټې بیان کړي.

له ټولګي نه بهر فعالیت:

زده کړه ونکې دې د تاریخ د ښېګڼو په اړه له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي او لاسته راغلي معلومات دې په ټولګي کې بیان کړي.

پوښتنې:

۱. تاریخ تعریف کړئ.
۲. تاریخ پوهان تاریخ په څو دورو وېشي؟ نومونه یې واخلئ.
۳. تاریخ موږ ته څه را زده کوي؟

د تاريخ ليکونکو سرچينې څه دي ؟

د افغانستان د ملي ارشيف انځور
د افغانستان ملي ارشيف په هغې ودانۍ كې ځاى پر ځاى شوى، چې په لومړيو مهالونو كې يې د عبدالرحمن خان سلطنتي كورنۍ پورې اړه درلوده او د هغه زوى امير حبيب الله خان په كې ژوند كاوه. دغه ودانۍ د كابل په سانگك واټ كې شتون لري.

تاريخپوهان د تاريخ ليكلو لپاره سرچينو ته اړتيا لري. تاريخي سرچينو پر دوه ډوله دي. ليكل شوي او خطي اسناد او تاريخي آبدات او آثار. تحريري يا ليكل شوي اسناد په آرشيونونو كې ساتل كېږي چې د افغانستان ملي ارشيف هم دا ډول اسناد لري.

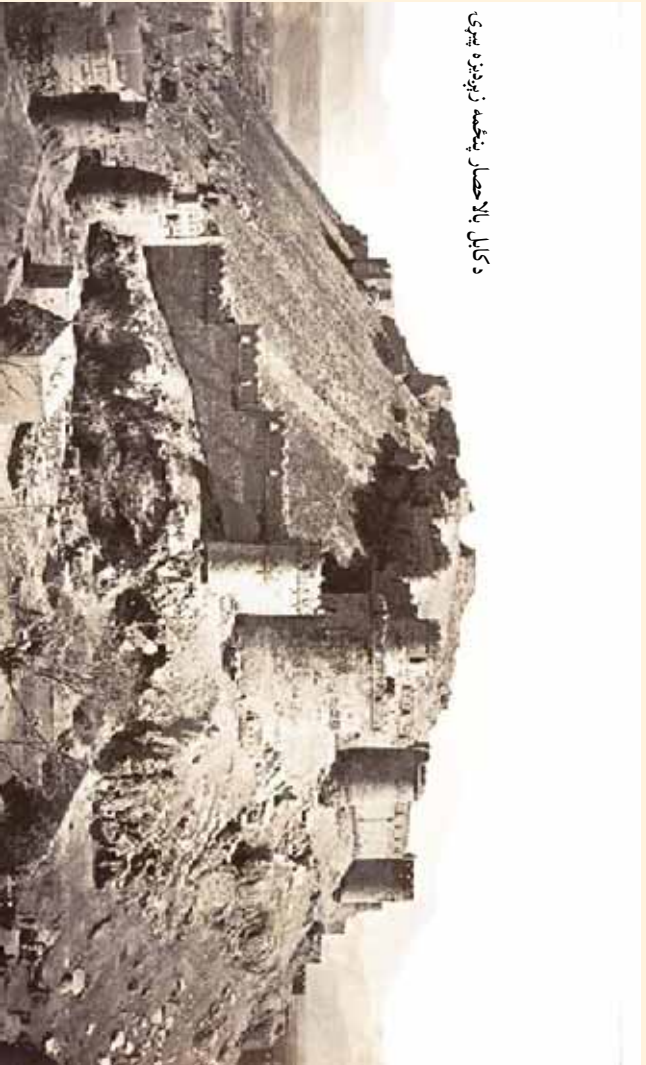
د ليكل شوو يا خطي اسنادو لوستل او له هغه نه گټه اخيستنه ډېر ستونزمن كار دى. دغه ستونزني دوه اړخونه لري. لومړى دا چې رسم الخط د زمانې په اوږدو كې بدلون مومي، بله ستونزه دا ده چې انسان د زمانې په اوږدو كې له بيلا بېلو ليكونو څخه كار اخيستي چې پرې پو هېدل گران كار دى. لكه ميخي ليك، هېروغليف ليك، پخوانى يوناني ليك، سانسكروېټ ليك او داسې نور. پخواني اثار هم هغه سرچينې دي چې تاريخ پوهان يې

د كابل په دارالامان كې د افغانستان د ملي مورزم ودانۍ
د افغانستان د ملي مورزم بنسټ په ۱۲۹۸ لمریز كال كې كينېدل شوي.

د تاريخ ليکلو لپاره کاروي دا ډول اثار په موزيمونو کې ساتل کېږي. لکه څنګه چې د افغانستان په ملي موزيم کې په دې ډول ډېر تاريخي اثار شتون لري.

په تاريخ ليکلو کې د لرغونو او تاريخي اثارو څخه ګټه اخيستل د خطي اسنادو په پرتله ګران کار دی. د لرغونو او تاريخي اثارو د بيلولو او تشريح کولو لپاره بايد د لرغون پيژندني علم زموږ مرستندوی وي.

د کابل بالاخصار پنځمه زېږيزه پيړۍ

په ټولګي کې فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې ليکل شوې سرچينې او دويمه ډله دې تاريخي اثار په ټولګي کې بيان کړي.

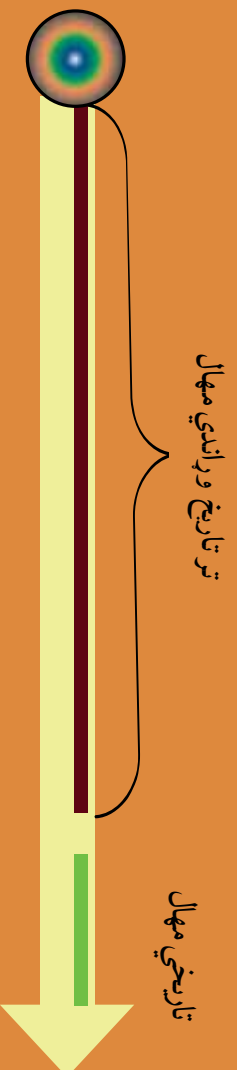
پوښتني

۱. تاريخ پوهان کومې سرچينې د تاريخ ليکلو لپاره کاروي؟
۲. له خطي اسنادو څخه ګټه اخيستل په تاريخ ليکلو کې کومې ستونزې را منځته کوي؟
۳. د ارسيف او موزيم ترمنځ توپير و ولي؟

له ټولګي نه بهر فعاليت:

که چېرې د زده کوونکو د او سېدو په سيمه کې تاريخي و دانی وي د هغه په اړه دې معلومات وليکي او خپلو ټولګيو الو ته دې وړاندې کړي.

ایا په تاریخ کې د زماني د وېش په اړه معلومات لری؟

په لومړني لوست کې مو ولوستل چې تاریخ لیکونکي انساني ژوند پر دوو لویو دورو وېشي. تر تاریخ وړاندې دوره او تاریخي دوره. تر تاریخ وړاندې دوره د انسان او بشري ټولنو له پیدایښت څخه پیل شوي او د لومړنیو مدنیتونو او په ځانګړې توګه، د لیک او کتابت د مخکته راتلو پورې رسېږي. تاریخي دوره د لیک او کتابت څخه پیل او تر اوسه دوام لري.

په زرګونو کلونو د انسان له ژوندانه څخه د ځمکې پر مخ تېر شول، چې انسان او بشري ټولني د لیک او کتابت او لومړنیو مدنیتونو پورې ورسېدل. د انسان دغه اوږد عمر او هغه انساني ټولنه پېژندګلوی، ته اړتیا لري. لرغونپوهان کولای شي چې د ژوندانه د دغه اوږد پېر (دور) په روښانه کولو کې له مورب سره مرسته وکړي.

پوهانو دغه اوږد پېر په نورو زمانو باندې وېشلی دی. د انسان ډېر پخواني عصر ته د ډېرې زمانه یا ستون ايج Stone Age وایي. په دې اوږده مهال کې چې زرګونه کلونه نسبي انسانانو به له ډبرو څخه له جوړ شوو توکو کار اخیسته او په سمخو کې به یې ژوند کاوه. د حیواناتو له پوستکو څخه به یې خپل ځانته جامي جوړولي. د میوو په ټولو لویو اوبسار باندې بوخت وو.

دويم عصر د مفرغ یا برونز ايج (Bronze Age) په نوم یاد شوی دی. د لومړي ځل لپاره

انسانانو د خپل ژوندانه د چارو د پرمخ وړلو لپاره له فلز څخه کار واخیست. برونز او فلز د مس او قلعي یو ترکیب دی. د هغه مهال انساني ډلو د حیواناتو د روزلو په څنګ کې د نباتاتو ډګرلو، د نیالګیو ډګټیټولو او د مېوه لرونکو ونو له روزلو سره اشنایي درلوده. د مېشت دایمي ځایونه په بې جوړولو. د صنعت دندې هم خپل ارزښت درلود.

دريم عصر د اوسپني د عصر (Iron Age) په نوم یادېږي. له اوسپني څخه ګټه اخیستل انساني ډلې د مدنیت عصر ته رسوي. له اوسپنیزو وسایلو څخه کار اخیستني بېلابېل ځایونه درلودل. د کار وسایل، زینتي الات او تفریحي او ذوقی شیان په بې له اوسپني څخه جوړول. انساني ډلو د څارویو د ساتلو سربرېره کړي، بنوالی او د صنعت حرفې ته په بې هم د یوازینۍ دندې په توګه ارزښت ورکاوه. د مالونو بدلولو سوداګرۍ بې د یوې ځانګړې دندې په توګه ومېله چې یوه ډله خلک پر دې دندې بوخت وو. تاریخپوهانو د لرغون پېژندونکو په څېر تاریخي دورې د لومړنۍ پېړۍ، منځنۍ پېړۍ، نوې پېړۍ او معاصرې پېړۍ په نومونو پېژندلې دي.

لومړنۍ پېړۍ: دغه دوره د لیک او کتابت له منځته راتلو څخه چې درې زره کاله پخوا تر میلاد زمانه ده، پیلېږي او بیا تر پنځمې زېږدیزې پېړۍ پورې رسېږي.

منځنۍ پېړۍ: له پنځمې زېږدیزې پېړۍ څخه پیل کېږي او تر پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې رسېږي. نوې پېړۍ: له پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ څخه پیل او تر ایلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې رسېږي.

معاصرې پېړۍ: له ایلسمې پېړۍ (د فرانسې له لوی انقلاب) څخه پیل شوې او تر اوسه دوام لري. دیا ډول وړ ده چې داد تاریخي زمانو د وېش یوه بېلګه ده چې د تاریخپوهانو له خوا کارول کېږي. په دغه وېش کې په زیاته پیمانه اروپایي پېښې په پام کې نیول شوي دي.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې تر تاریخ وړاندې د درې ګونو زمانو نومونه واخلې او دویمه ډله دې د نوموړې زمانې ځانګړتیاوې په ټولګي کې روښانه کړي.

ټولګي یوښکي:

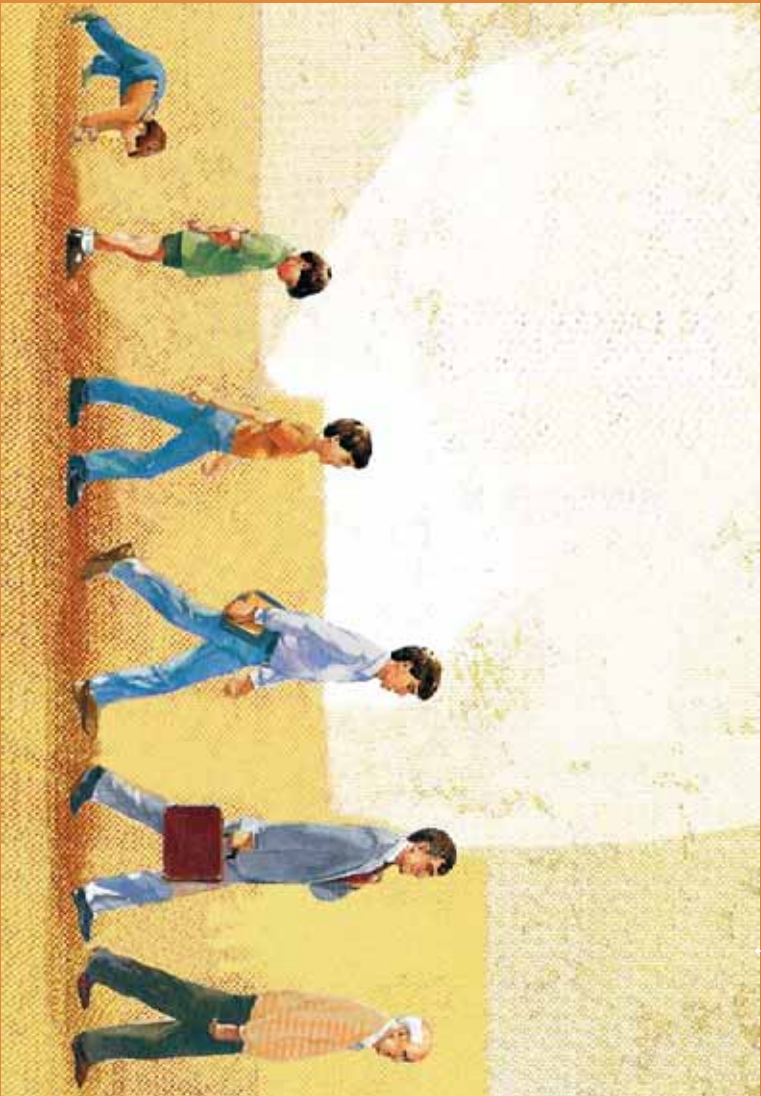
- د ډېرې په دوره کې انسانانو د کار وسایل له کومو توکو څخه جوړول؟
- قلعې، برونز څه شی دی؟ شرح یې کړئ.
- د اوسپني د زمانې انسانانو کومې دندې درلودې؟ شرح یې کړئ.
- د تاریخي دورو د وېش یوه بېلګه و اېنئ.

له ټولګي نه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د ډبرینو، برونزې او اوسپنیزو وسایلو نومونه و لیکي او په ټولګي کې دې و وایي.

په تاريخ كې د نېټو بدلون

نېټې او كليزې د وخت او د وخت د وېش د پېژندلو غوره لاره ده.

په افغانستان كې درې دو له نېټې او كليزې معمول دي، چې د سپوږمېز (قمرې)، لمرېز (شمسې) او زېږدیز (میلادي) په نومونو يادې شوي دي.

د لمرېزې او سپوږمېزې كليزې پېل د حضرت محمد (ص) د هجرت د لومړي كال څخه پيلېږي او زېږدیزې كال د حضرت عيسی (ع) له زېږېدو څخه پيلېږي. په رسمي، دولتي او اداري چارو كې د هجري لمرېزې كليزې څخه كار اخيستل كېږي. ځينو مهمو مذهبي وړځو كې لکه د روژې مياشت، لوی اختر، كوچني اختر او داسې نورو كې له هجري سپوږمېزې څخه كار اخيستل كېږي. هجري لمرېز كليزه ۱۲ مياشتې ده چې په ټول ۳۶۵ وړځي كېږي. هجري سپوږمېز كال هم (۱۲) مياشتې ده مگر د وړځو شمېر يې ۳۵۴ ته رسېږي. همدا د وړځو توپير د دغو كليزو په منځ كې د نېټو د توپير سبب شوي دي. كه و غواړو چې هجري شمسي نېټه په زېږدیزه نېټه و اړوو، ساده لاره يې دا ده چې ۶۲۱ شمېره جمع يا تفریق كړو. په دې ډول كه د محمود د زېږېدو كال ۱۹۶۶ زېږدیز وي او و غواړو چې دغه تاريخ په هجري شمسي بدل كړو، نو د ۶۲۱ شمېره له ۱۹۶۶ شمېرې څخه تفریقو چې حاصل تفریق يې د محمود د

زېږېدو کال په هجري شمسي نېټه کېږي. او که چېرې د زلمې د زېږېدو کال ۱۳۵۵ هجري شمسي وي او مور و خواړو چې دا شمسي نېټه په میلادي کال و اړو و نو د ۱۳۵۵ شمېره د ۶۲۱ شمېرې سره جمع کوو ترڅو د جمعي حاصل د زلمې د زېږېدو کال په میلادي نېټه و ښايي.

$$\begin{array}{r} \text{لاره: د مجموع د زېږېدو کال} \\ ۱۹۶۶ \\ -۶۲۱ \\ \hline ۱۳۴۵ \text{ هجري شمسي} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{لاره: د زلمې د زېږېدو کال} \\ ۱۳۵۵ \\ +۶۲۱ \\ \hline ۱۹۷۶ \text{ زېږېدیز} \end{array}$$

د هجري قمري سنو بدلون په هجري شمسي او یا د هجري شمسي سنو بدلون په هجري قمري د نورو میتودونو له مخې کېږي چې په راتلونکو ټولګیو کې به یې ولولئ.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د نېټو نومونه و اخلې او دویمه ډله دې د شمسي نېټو او نېټون په میلادي نېټو او نېټون په هجري شمسي باندې په ټولګي کې اجرا کړي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو مشرانو څخه د جومات او د خپلې سیمې د ټیټو ونځي د ودانۍ تاریخ ویوښتي او هغه تاریخ دې په زېږېدیز کال و اړوي.

دویم څپرکي

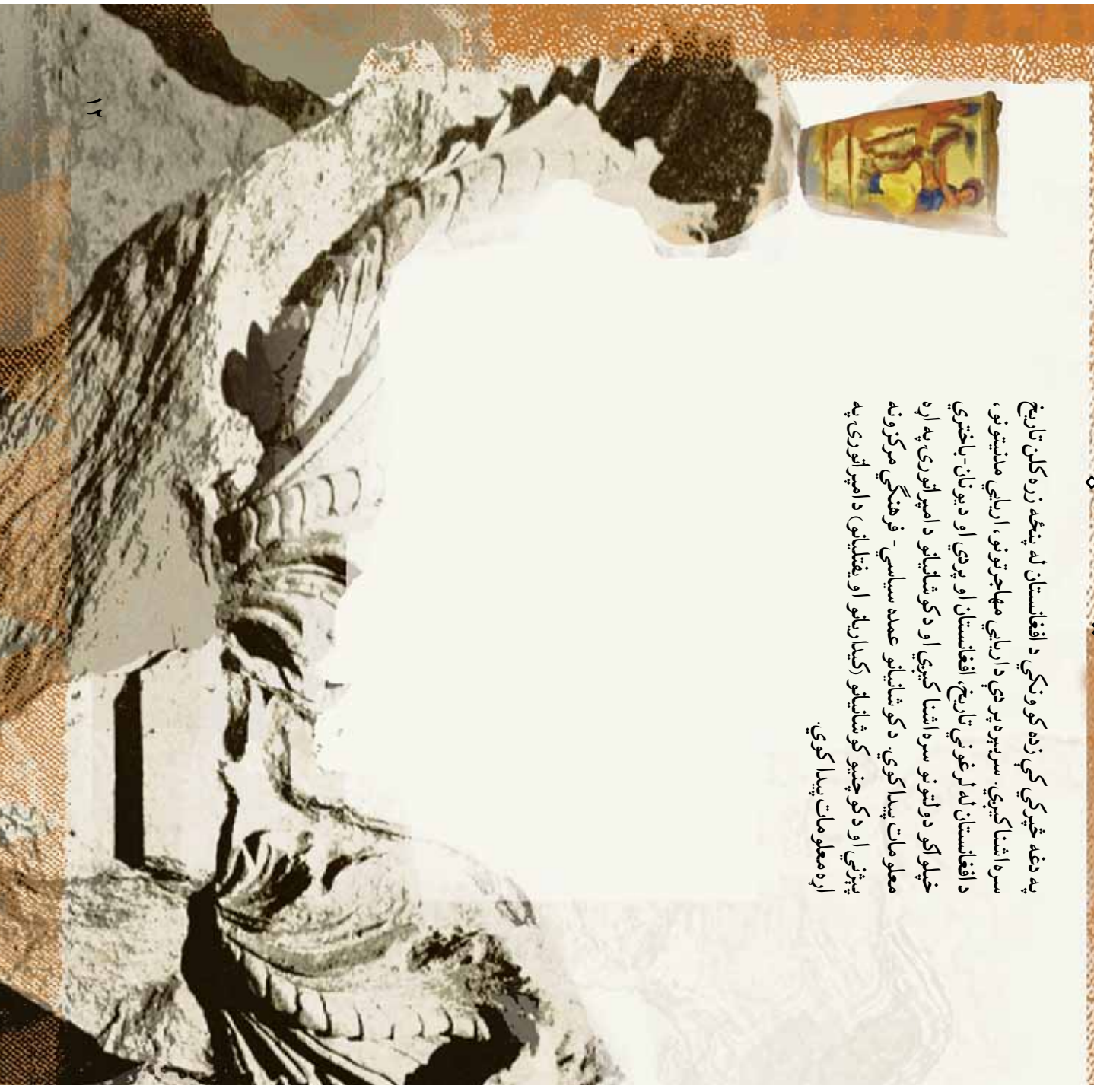
د افغانستان لومړني مدنيتونه

- ايا د افغانستان د پنځه زره کلن تاريخ د پيل په اړه معلومات لری؟
- ايا اريائيان پېژنی؟
- د وېدي مدنيت په اړه مو څه اورېدلي دي؟
- د او ستايي مدنيت په اړه په څه پوهېږی؟
- د افغانستان اساطيري تاريخ (پېشدايان، اسپه او کيانيان) پېژنی؟
- افغانستان او پردي (هخامنشيان، مورياں او يونانيان).
  - يونان - باختري خپلواک دولتونه.
  - ديونان - باختري مهال هنري او فرهنگي ځانگړني.
  - ايا د کوشانيانو د لړۍ په اړه معلومات لری؟
- ايا د کوشانيانو د مهمو مرکزونو په هکله معلومات لری؟
  - بگرام
  - هلمه
  - باميان
- ايا يفتليان پېژنی؟

د دویم څپر کې موڅی:

په دغه څپر کې کې زده کوونکي د افغانستان له پنځه زره کلن تاریخ سره آشنا کېږي. سربېره پر هې داریایي مهاجرتونو، اریایي مدنیتونو، د افغانستان له لرغوني تاریخ، افغانستان او پردي او دیونان-باختري خپلواکو دولتونو سره آشنا کېږي او د کوشانیانو د امپراتورۍ په اړه معلومات پیدا کوي. د کوشانیانو عمده سیاسي- فرهنگی مرکزونه پېژني او د کوچنیو کوشانیانو (کیماریانو او یفتلیانو) د امپراتورۍ په اړه معلومات پیدا کوي.

ایا د افغانستان د پنځه زره کلن تاریخ د پیل په اړه معلومات لر

په تېرو لوستونو کې تر تاریخ وړاندې او تاریخي دورو یادونه وشوه. افغانستان هم تر تاریخ وړاندې دورې لري. په بېلا بېلو بحثونو او مجلسونو کې د افغانستان له پنځه زره کلن تاریخ څخه خبرې کېږي. ایا په دې پوهېږئ چې دغه د پنځه زره کلن تاریخ خبره د کومو آثارو او سرچینو په وسیله ثابتې شوې ده؟

لرغون پیژندونکو د کندهار په شمال لوېدیځه سیمه (منډیگاک) کې څېړنې او کیندنې کړي دي. د دغو څېړنو په پای کې دا ثابتې شوې چې تر میلاده درې زره کاله مخکې د منډیگاک او سېدونکو دداسې تمدن بنسټ کېښود چې د افغانستان هېواد د پنځه زره کلن تاریخ ثبوت دی. د کیندنو په لړ کې ډېر اثار او داسې وسایل لاسته راغلي چې په دغه لرغوني سیمه کې د یوه پراخه مدنیت استازیتوب کوي. په دغه ځای کې ډېرې مجلې وړانې څرگندې شوي چې لوی انگر، لوی ډبر الوڼه، کوټې او دفاعي مورچلې یې درلودې، چې د منډیگاک د واکمنانو د پلازمینې استازیتوب کوي. سربېره پر دې د خوراکي توکو په ځانګړې توګه د غنمو زیرمتونونه، بېلابېل خاورین لوښي، مسي او برونزي ښکلي زینتي وسایل او خاورینې مجسمې هم د کیندنو په وخت کې د فرانسوي لرغون پوهانو په وسیله پیدا شوي دي.

د منډيگک او سپدونکو له گاونډيو مدنيتونو سره متقابلې اړيکې درلودې. له موزنل شوو اثارو څخه دا ښکاري چې د منډيگک خلکو په شمال کې د اټو او نمارگه تپي (توکمنستان)، په لوېديځ کې د سيالک تپي (ايران) د

د منډيگک څخه تر لاسه شوي مجسمې

جگړې يولي، چې په پايله کې مخالفين بریالي شول او منډيگک د اوسيدونکو مېشت ځايونو ته يې او ورواچاوه او هغوی يې د کور کې پرېښودو ته اړ کړل.

ځينې نور بيا د منډيگک د پرېښودلو لامل

ځای پرېښودلو ته اړ شول.

په اړه د پوهانو له خوا بېلابېلې نظريې وړاندې شوي دي. ځينې په دې عقیده دي چې پرله پسې وچکالی او د هلمند د سيند د اوبو لوړوالي يې بنسټيز لاملونه دي چې د منډيگک او سپدونکي د هغه ځای پرېښودلو ته اړ شول.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې پر درو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هغو اثارو په باره کې معلومات ورکړي چې له امله يې د افغانستان پينځه زره کلن تاريخ ثابت شوی دی. دويمه ډله دې د منډيگک د خلکو اړيکې د نورو گاونډيو خلکو سره څرگندې کړي او دريمه ډله دې د منډيگک څخه د خلکو د وتلو لاملونه څرگند کړي او خپلو ټولگيو الو ته دې بيان کړي.

ټولگي پوښتنې:

- ۱- منډيگک چېرته واقع دی؟
- ۲- د افغانستان د پينځه زره کلن تاريخ ثبوت په کومو اثارو کې څرگند شوي دي؟
- ۳- له گاونډيو خلکو سره د منډيگک د وگړو اړيکې ووايي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له خپلو مور او پلار څخه د افغانستان د تاريخ او لرغونتوب په باره کې پوښتنې وکړي او لاسته راغلي معلومات دې خپلو ټولگيو الو ته ووايي.

ايا اريائيان پېژنئ؟

د لرغوني بلخ (ام البلاد) د ولسو پالنې شونې.

د اريائيانو رنگ دوه زره او پنځه سوه (۲۵۰۰) کاله پخوا تر ز منل شوی دی. اريائيانو خپل ځانته اصیل او د بنو اخلاقو خاوندان ويلي دي. د هغوی د لومړنيو تم ځایونو په اړه لا داوښمن معلومات نشته. دا څرگنده ده چې اريايان له سیر دریا او امو سیند څخه د لرغوني افغانستان بخدي (بلخ) ته راغلل. اريايانو د ژوندانه په لومړني مهال کې کوچیانې او چوپانې ژوند درلود کله چې په بخدي کې مېشته شول ښاري ژوند ته یې مخه کړه. اريايانو کورني نظم درلود. خپلې کورنۍ ته یې (کولا) ويل، له څو (کولا) څخه یو قبيله او له څو قبيلو څخه یو ټبر (قوم) جوړېده. د خپلو او سپدو ځای ته یې (پور) ويلي. دغه ټول نومونه د کهول، میرویس، بگرام او شپورپور کلمو کې اوس هم معمول دي. اريايانو د خپلو او سپدو سیمو ته (اريانا ويجه یا اريانا وروش) ويل او د ورشو کلمه تر اوسه هم استعمالېږي.

اريايانو په بخدي (بلخ) کې د لومړني اريايي مدنیت بنسټ کېښود. د بلخ ښار یې جوړ کړ، لوی کورونه او جگ دیوالونه یې ودان کړل. د ښار د ساتنې لپاره یې ډېر جگ دیوالونه او برجونه جوړ کړل چې په بلخ کې لا تر اوسه هم د پخواني بخدي اثار و پاتې شوني لیدل کېږي.

اريايانو بلخ ته تر رسېدلو وړاندې کوچیانې او چوپانې ژوند درلود. دغه مطلب له هغو شواهدو او اثارو

څخه څرگندېږي چې د سمرقند له لرغونې سيمې (تالي بوزو) څخه په (۹۳۹) زکال کې د لرغون پيژندونکو له خوا وموندل شو. په دې لرغونو اثارو کې يو هم هغه مجسمه ده چې نيمه تنه يې د انسان او نيمه تنه يې د حيوان په ډول جوړه شوي ده. پوهان په دې باور دي چې دغه مجسمه د کيموټ پاچا په مهال کې جوړه شوي چې د آريايانو يو څو اکمن ټولواک و. آريايانو پخدي ته تر رسېدو وروسته د څارويو د ساتلو او روزلو په څنگ کې په کرنې او بڼوالۍ لاس پورې کړ. ډول ډول گلونه يې وکول او ميوه لرونکي ونې يې کښولې، د خوښۍ په محفلونو کې يې يو بل ته د گلانو گيبي. وړکولې، د نوي کال په لومړيو ورځو کې ښځو، نارينه و، ځوانانو او زرو يو ځای د جشن محفله نه نيول، ساز و سرود او اتنو نه په بې کول. د آريايانو مشهور جشن د (سامانه) په نوم يادېده. په جشن کې ځوانانو اسونه غفلول، اتنو نه په بې کول، د غشو او نيزې لوبې به يې کولې، د ساز، سرود او خوښۍ محفله نه به يې جوړول.

د آريايانو لېږد (مهاجرت)

د آريايانو د ژوندانه او مدنيت په اړه د څلورو وېدي کتابونو څخه چې د وېدي په نوم يادېږي معلومات لاسته راغلي دي. په دغو کتابونو کې د آريايانو ادبي، کلتوري، اقتصادي، مذهبي او سياسي معلومات شته. او هس تارڅپو هان د آريايانو د ژوندانه د مختلفو اړخونو په اړه د معلوماتو د لاسته راوړلو لپاره له دغو څلورو کتابونو څخه چې په سانسکريت ژبه ليکل شوي گټه اخلي. د وخت په تېرېدو سره د آريايانو شمېر په پخدي کې ډېر شو د لېږد او مهاجرت لړۍ يې پيل کړې. يو شمېر آريايي ډلې د سلېمان د غرونو لمنو ته او د هندوکش سويل ته و او بنېل او هلته يې واړول. وروسته د هند ځمکه ته ورسېدل د آريايانو نوري ډلې لوېديځې خواته ولېږدېدې. هغوی لومړی پخواني پارس (ايران) او وروسته ترکيې او اروپايي هېوادونو ته ورسېدل. هغه آريان چې په افغانستان کې پاتې شول هغوی په هېواد کې د وېدي او اوستايي مدنيتونو بنسټ کېښود.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي هېر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د بلخ د آريايانو د لومړني ژوندانه په اړه او دريمه ډله دې د آريايانو د ټولنيز جوړښت په اړه خپل معلومات په ټولگي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. آريايانو خپل ځان په کومه معنا تعريف کړی؟
۲. د آريايانو لومړنۍ پلازمېنه (پايتخت) څه نومېده او چيرې واقع وه؟
۳. آريايانو پخدي ته تر رسېدو وړاندې چوپانې او..... ژوند درلود.

له ټولگي نه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د خپلو مشرانو څخه د کوچنيانې او چوپانې ژوندانه په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولگي کې بيان کړي.

د ویدي مدنیت په اړه مو څه اوریدلي دي ؟

د اریایانو د مهاجرت یو انځور

د اریایانو پیلاره کې مو لارم معلومات لاسته راوړل. اوس د اریایانو د مدنیت سره اشنا کېږو. د لرغوني افغانستان لومړی مدنیت د ویدي پهنو مېلېږي. ددې مدنیت نوم له ویدي کتابونو څخه اخیستل شوی دی. دغه مدنیت (۱۸۰۰) کاله پخوا تر میلاده پیل او تر ۱۲۰۰ کاله تر میلاده دمخه یې دوام درلود.

د دغه مدنیت په اړه له هغو څلور و کتابونو څخه معلومات لاسته راغلي، چې په ویدي کتابونو مشهور دي. داکتابونه سررېږه پر دې چې بشپړ سیاسي، اقتصادي او ټولنیز معلومات لري د اریایانو د هغه مهال د اخلاقو او عقیدو او د هغې زمني دکلتور په اړه هم اړین معلومات په کې شته. لکه څنګه چې دمخه مو و لوستل اریایانو ځانګړي ټولنیز نظام درلود. په اریایي ټولنې کې شاهي نظام واکمن و، ټولنه په ځانګړي تفسیر اداره کېدله، دګورنې په سر کې پلار (پاتې) موجود و. له څو ګورنېو یو خپل یانې جوړېده چې د هغې په راس کې ګوترا پاتې موجود و. له څو خپلونو یا زینو څخه یو قبیله جوړېده چې په راس کې یې ګواها پاتې ځای درلود. د څو قبیلو رئیس ته یې وېس پاتې وېلې، څو وېس پاتې به د ټول لو اک له خوا چې راجان نومېده اداره کېدل. د اریایانو د ټولنیزې او ضلوع په اړه هم ویدي سرودونه و بېلګه معلومات لري د بیاګي په توګه د ینځي مقام ته په ویدي مدنیت کې درناوی کېده. سره د دې چې د هلاک زېږېدنه یې نیکمرغي ګڼله د ویدي عصر ینځو ځلته ځانګړی ځای درلود لکه څنګه چې په ریګوید کې ددېرو ینځو اشعار د ځانګړي هنري لطافت

او صنعت پټه درلو دل سر مثبت شوي دي له دغو ډلو څخه يوه شاعر هېڅه د خاندانم رگوشاهه په نوم شهرت لري چې دهغي اشعار دريگ بڼه لومړي جلدکي ثبت دي. بله شاعر هېڅه (لومړي نوم) نه مېرې چې دهغي اشعار هم دريگ بڼه د کتاب په لومړي جلدکي راغلي دي. په ويدي مدنيت کي ځانگړي اقتصادي نظام موجود و. د ويدي مدنيت اسلامي ډلو د خپل ژوند اساسي اړتياوي د چوپانۍ او کرنې له لارې پوره کولې داريا لښتني د حيواناتو لکه پسونو، وزو، غويانو او داسي نورو د شمېر له مخې اندازه کېده.

اريمان دکرنې او چوپانۍ په څنگ کي په سوډاگۍ هم بوخت و. د تېوالي واحد او تجارتي متاع يې غواگانې وې چې هغه ته يې (پسو) ويل او داسې پېسې کلمې نوم چې پورې واحد دي د آريايي دورې د ويدي عصر پېسو ته رسېږي. د ويدي مدنيت پر مهال به وگړو توکران او بدل د حيواناتو له وړيو څخه به يې ډول ډول جامي گڼلې، او سپينز و سايل به يې جوړول، له اوسپني څخه به يې د ظرفو زينتې و سايلو سر برونه تو ليدې چارو لپاره به يې هم ډېر کلک و سايل جوړول. د ډول، ډول خاورينو او لرگو لومړني جوړولو رواج درلود. د څښلو لپاره ځانگړي لوبني موجود وو، د ويدي مدنيت پر مهال ټولو کسبگرو لکه کالانو، پېنگرانو، نجارانو او نورو په ډېر قدر او حرمت سره ژوند کاوه. په ويدي زمانه کي انسانانو په مختلفو خدايانو عقیده درلوده. له هغو څخه يو هم ارواشمس و چې د خلکو په بارو هغه يوه بڼه وه او د سپېده دم باد سهار خداي په نامه يادېده. سر له دي چې ډېرو خدايانو عبادت به يې کاوه مگر بيا يې هم په يوه ځانگړي او واحد خداي يادې خاصه عقیده درلوده لکه څنگه چې په ريگ بڼه کي داسي راغلي دي. (په هر ثابت او هر حرکت کوونکي او هم هر څه چې پر لارې ځي او هر هغه څه چې مري پر دغو ټولو شیانو يادې يوازې يو خداي واکمني لري).

په ټولگي کي فعاليت:

زده کوونکي دي پر ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دي د ويدي مدنيت د سياسي اوضاع په اړه، دويمه ډله دي د اقتصادي وضعي په اړه او دريمه ډله دي د ويدي دورې د اعتقادونو په اړه خپل معلومات وليکي او په ټولگي کي يې بيان کړي.

پوښتني:

۱. لومړني مدنيت په افغانستان کي په کوم نوم يادېده په لنډ ډول يې ورايې؟
۲. پېڅو د ويدي مدنيت پر مهال څه ډول مقام درلود شرح يې کړئ؟
۳. د ويدي وگړو د عقايدو په اړه په څه پوښتني خپل معلومات څرگند کړئ؟

له ټولگي نه بهر فعاليت:

زده کوونکي دي د اسلام مبارک دين نه دمخه خلکو د عقيدو په اړه پوښتني وکړي او خپل معلومات دي ټولگيو الو ته بيان کړي.

د او ستايي مدنيت په اړه څه پو هېرئ ؟

زردشت (سپين تمان)

او ستايي مدنيت د افغانستان په تاريخ كې دويم مدنيت دى. ددې مدنيت نوم د اوستا د كتاب څخه اخيستل شوى چې د زردشتيانو لپاره سپينځلى دى. اوستا د قانون بنياد او دستور په توگه معنا شوي ده. دغه مدنيت د زڅخه دمخه د (۲۰۰) كالو پر شا و خوا كې پيل شوى او تر زدمخه ۷۰۰ كالو پورې يې دوام كړى. د او ستايي مدنيت بنسټ په بخدي كې كېښودل شو. په دغه اړه د اوستا په كتاب كې داسې راغلي دي، "پما د اهو راموزا په امر يوه سيمه جوړه كړه" چې د هغه پلن و الي او اوږد و الي د يو اسپرس (د اس څڼو لو د يو ميدان) په اندازه و چې په هغه كې ځيني حيوانات لکه پسونه، غويان، مرغان او ځيني ځناور لکه سپي او داسې نور يې ساتل او د اوبو ځاى يې د يوې هانې (ميل) په اوږدوالي وگڼده او په دغه سيمه كې يې بناړونه، كوڅي او خونې جوړې كړې. مگر دروغجنو، ليوښو او عيلو خلكو ته يې په بناړ كې ځاى ورنكړ.

زردشت چې د سپينتمان په نوم هم يادېده د زردشتيانو مشر لارښود، د اوستا پنځو وني او د او ستايي مدنيت محرک و. نوموړي خپل جدي نصيحتونه په سرودونو كې ويل. زردشت د سالم ژوند لپاره پر دريو اصولونو باندې ټينگار كاوه. چې ښه فكر كول، ښه ويل او ښه كار كول دي.

د زردشت د شخصیت او ژوندانه په هاکه د اوستا په کتاب کې ډېرې څرگندونې شته. داسې ویل کېږي چې نوموړي د پخواني بلخ (بخدي) د ښار په شاوخوا کې ژوند کاوه. زردشت د هغې سیمې په یوې نجیبې کورنۍ پورې اړه درلوده. د همدغو سوابقو په درلودلو سره نوموړي د فکري اصلاحاتو لارښوونه پیل کړه. پر همدې مهال یې د یوې نوي تگلارې پر بنسټ د یو شمېر وزیرانو او واکمنانو سره د خښې اړیکې جوړې او هغه یې وپالې. خښې مورخین زردشت د اسپه له مشهورې کورنۍ څخه گڼي. د زردشت دکورنۍ په اکثر و نومونو کې د اسپه کلمه په وار وار سره راغلې ده. د زردشت پلار پور اسپه او نیکه یې مپیچت اسپه نومېده. چې د وروستي نوم معنا یې د قوي اسونو د څښتن ده. د اوستا کتاب د زردشت له خوا وړاندې شوی دی. دغه کتاب په حقیقت کې د زردشتي آیین د پیروانو لپاره د لارښوونې اصول دی. اوستا د پخوانیو کتابونو له جملې څخه شمېرل کېږي. په اغلب گومان سره دغه کتاب د ۱۲۰۰ تر ۶۰۰ کاله پخوا تر میلاده پېښې په بر کې نيسي.

په اوستايي مدنیت کې درې گوني ټولنيزې طبقې (روحانيون، نظاميون او بزگران) موجود و. د خلکو کليوالي ژوند درلود، بزگري او ښوالي د دوي اصلي دنده وه. ددې تر څنګ دوی په مالدارۍ هم بوخت و. بزورنۍ او اسپين شیان به یې کارول. برسېره پر دې په اوستا کې د سیاسي کورنیو او واکمنانو په اړه هم څرگندونې شوي دي. په اوستا کې له هغو نومونو یادونه شوې چې د افغانستان په اساطیري تاریخ کې لوړ ځای لري. لکه اسپه، کیانیان او پیشدادیان چې په راتلونکو درسونو کې به یې په تفصیل سره ولولو.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د اوستا په اړه او دویمه ډله دې د زردشت او د هغه د نصیحتونو په باره کې خپل معلومات ټولګیوالو ته ووايي.

پوښتنې:

۱. د اوستايي مدنیت او د هغه د معنا په اړه څه پوهیږئ؟ وېي لیکئ.
۲. زردشت څوک و؟ په اړه یې خپل معلومات و لیکئ.
۳. اوستا پر څو برخو ویشل شوې ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کونکي له نیک فکر کولو، نیک ویل او نیک کار کول څخه څه معنا اخلي، له د خپلو دوستانو او خپلوانو څخه دې پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې ټولګیوالو ته بیان کړي.

د افغانستان اساطيري (لرغونې) تاريخ

رستم د شهبانمي مشهور پهلوان

د افغانستان په اساطيري تاريخ کې درې مهمې کورنۍ معرفي شوي چې عبارت دي له:

الف- پيشداديان: هوشنگ لومړنی او ستاني پهلوان دی چې له دويانو سره جنگېده او پر هغوی يې واکمني درلوده. هوشنگ د کيومرث له اولادې څخه و چې د پيشداديانو لړۍ دده له نسل څخه ده. هوشنگ د بخدي بنار د لومړني قانون جوړونکي په توگه پېژندل شوی دی. تر هوشنگ وروسته تهمورث واک ته ورسېد چې د او و هېوادونو د ټولواک په نوم پېژندل شوی و. له تهمورث وروسته واک جمشيد (يما) ته ورسېد چې د افغانستان په اساطيري تاريخ کې زړه وړونکي حماسی او عشقي کيسې لري. د هغه مهال مشهورې کيسې زياتې دي چې د بېلگې په توگه د رستم او سهراب او د کاوه اهنگر د کيسو يادونه کولای شو. د کاوه اهنگر کيسه د داسې پېښو او واقعاتو پر بنسټ جوړه شوې چې يو کس د کاوه اهنگر په نوم د خپلې پېښگرۍ څرمنه د بيرخ په ډول د نيزې پر سر وترله او خلک يې راټول کړل چې د ضحاک او د هغه د ظلم او ستم پر ضد پاڅون وکړي چې په پای کې ضحاک له منځه لاړ او کاوه اهنگر بريالی شو. ب- کيانيان: کيانيان د افغانستان د اساطيري لړۍ يوه بله کورنۍ ده چې په پخواني بلخ کې يې واکمني درلوده. دغې کورنۍ ته يې په شاهنامه کې کياني ويلي ده، د اوستا په ليکنه کې ددې کورنۍ لومړنی

تو لولاک د کيقباد په نوم ياد شوی چې د رستم پهلوان په غوښتنه په بلخ کې پر تخت کيناست او پينځلس کاله يې واکمني وکړه. وروسته تر ده، دده زوی کيکاوس پر تخت کيناست چې د پرديو سره و جنگېد او پر هغوی بريا لى شو. داسې ويل کېږي چې کيکاوس د (اوسنۍ) په نوم يو عاقل، هوښيار او پوره وزير درلود تر کيکاوس وروسته سپاوش واک ته ورسېد. سپاوش ددې کورنۍ ډېر ځو اکمن تو لولاک و. دغه واکمن د توراښانو سره په مخامخ جگړه کې له منځه ولاړ. تر ده وروسته کيخسرو واک ته ورسېد. نوموړي د پلار د وښي د فتح اخيستلو لپاره د توراښانو سره و جنگېد. په پای کې توراني افرا سباب او دهغه وروړي يې په زنجير وتړل او وي وژل.

ج- اسپه: له کياني کورنۍ وروسته د افغانستان په اساطيرې تاريخ کې بله لړۍ منځ ته راغله چې د اسپه کورنۍ په نوم يې شهرت وموند. لکه څنگه چې ددغې کورنۍ د هر تو لولاک د نوم په پای کې د اسپه کلمه راغلي ده ځکه په تاريخي متنونو کې د اسپه د کورنۍ په نوم مشهور دي. ددغې کورنۍ لومړنۍ تو لولاک لهراسپ نومېده. لهراسپ خپل مرکز له بخدي څخه د بلخ نوبهار ته راوست. هغه هم د توراښانو په وسيله وژل شو. نوموړي باهمنه عادل او د لوړ شخصيت خاوند او د زردشت د تگلارې پيرو و.

داسې ويل کېږي چې زردشت د خپل کتاب (۱۲۰۰۰) نسخې ليکلي وي چې دوهوان په اورتون کې ساتل کېدې. دغه معبد د گشتاسپ له خوا په بلخ کې ودان شوی و. له گشتاسپ څخه وروسته ددغې لړۍ نور پاچاهان هم واک ته ورسېدل. د بېلگې په توگه اسفنديار، داراب د هماغې زوی او د داسې نورو نومونه يادول دي. د افغانستان اساطيرې تاريخ پر دريو سرچينو (منابعو) ولاړ دی چې هغه اوستايي متون، د فردوسي شاهنامه او شفاهي کيسې دي چې تر اوسه د افغانستان د وگړو ترمنځ سينه په سينه يو او بل ته لېږدول کېږي او لا تر اوسه په مختلفو ډولونو پاتې شوي دي.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې پر درو ډلو ويشل شي. لومړۍ ډله د افغانستان د اساطيرې تاريخ د کورنيو نومونه واخلې، دويمه ډله ددې کورنۍ د دريو نامتو شخصيتونو نومونه واخلې او دريمه ډله د افغانستان د اساطيرې تاريخ پر ځانگړو سرچينو باندې خبرې وکړي.

پوښتنې:

- د افغانستان په اساطيرې تاريخ کې کومې کورنۍ شاملې دي؟
- لومړۍ کورنۍ د افغانستان په اساطيرې تاريخ کې په کوم نوم ياده شوې ده؟
- د افغانستان د اساطيرې تاريخ درې سرچينې کومې دي. نومونه يې واخلې؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي د خپلو مشرانو څخه د تاريخي کيسو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې ټولگيو لور ته وړاندې کړي.

لرغونی افغانستان او د پړديو واکمني (هخامنشيان، يونانيان او موريان)

داريوش او خشايارشا

مقدوني سکندر

چندرا گپتا

د زېږدیز نه دمخه په شپږمه زېږدیزه پېړۍ کې د لرغوني افغانستان په محدوده کې واحد سیاسي واکمني نه وه. په هر ګوټ کې محلي حکومتونو او خپلواکو سیاسي واکمنیو حاکمیت درلود. همدا مهال د افغانستان په لوېدیځ کې د یوې نوې امپراتورۍ بنسټ کېښودل شو، چې د پارس په تاریخ کې د هخامنشیانو په نوم ياده شوې ده. ددې امپراتورۍ بنسټ د مادانو د کورنۍ وروستي لمسي کوروش د ز نه دمخه په ۵۵۰ کال کې کېښود.

هخامنشیان:

د کوروش تر قوماندې لاندې لښکرو د ز نه د مخه په ۵۴۹ کال کې د افغانستان ځینې شمالي سیمې تر لاندې مودې پورې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستې وې. تر کوروش وروسته دده زوی کمبوجیه واک ته ورسېد، هغه د لرغوني پارس لوېدیځو پولو ته زيات پام وکړ. د مصري فرعون سره یې جګړې وکړې او هغوی ته یې ماته ورکړه او د هغه سیمې یې خپلې کړې. نوموړی پارس ته د بیرته تګ پرمهال پر لار مړ شو.

د هخامنشیانو زیات شمېر پاچاهان واک ته ورسېدل خو نامتو واکمنان یې لومړی داریوش، خشایار شاه، دویم داریوش او دویم اردشیر و. د هخامنشیانو امپراتورۍ د زنه دمخه په ۳۳۱ کال کې د مقدوني سکندر له لوري له منځه ولاړه.

یونانیان:

مقدوني سکندر د هخامنشیانو امپراتورۍ له منځه یووړه او یې له ځنډه یې د میلاد نه د مخه په (۳۳۰) کال کې پر لرغوني افغانستان یرغل وکړ. سکندر د افغانستان د نیولو لپاره د هرات، کندهار، کابل او د پغمان له لارې د قفقاز سکندرې (بگرام) ته ولاړ او وروسته د افغانستان شمالي سیمو ته ورسید او هلته یې د ای خاتم د بنار بنسټ کېښود. د شمالي سیمو له تصفيې څخه وروسته ختیځې خواته ولاړ. د نورستان او کونړ له لارې چترال ته ورسید. سکندر د یوسفزیو سره په یوه جگړه کې په پښه تپي شو. د سکندر لښکر پوره پنځه کاله د افغانستان په مختلفو سیمو کې وجنگېده.

سکندر، یونان ته د بیرته تللو پرمهال د سند سیند له لارې د مقدونې پر لور وخوځېد. د لارې په اوږدو کې د ملاریا په مرض اخته او تر میلاده ۳۲ کاله پخوا مړ شو. له سکندر څخه وروسته دغه لویه یوناني امپراتورۍ د یونان د پوځي مشرانو تر منځ وېشل شوه.

موریایان

د سکندر تر مړینې وروسته د هند موریایانو د لرغوني افغانستان د سهېلي سیمو یوه برخه لاسته راوړه چې په یوناني امپراتورۍ کې یې گډوډي رامنځته کړه. د یونان-باختري دورې په ترڅ کې دا سیمې د موریایانو او یوناني باختریانو تر منځ لاس په لاس شوې.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې پر درو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هخامنشیانو په اړه، دویمه ډله دې د یونانیانو په باره کې او درېمه ډله دې د هندي موریایانو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د هخامنشیانو په اړه څه پوهیږئ؟ بیان یې کړئ.
۲. یونانیان څه ډول د افغانستان خاورې ته راوړسېدل او د سکندر مقدوني تگلاره وښايئ.
۳. د هند د موریایانو په باره کې په څه پوهیږئ؟ ونې لیکئ

زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د هخامنشیانو، یونانیانو او موریایانو د کیسو په اړه که پوهیږي پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې د خپلو کورنیو غړو ته بیان کړي.

د یونان - باختری خپلواک دولتونه

یونانی مسکوکات

دمخه مو و لوستل چي دسکندر تر واکمنی لاندې سیمې د یوناني قوماندانانو تر منځ و ویشل شوي. یوناني سلوکیدیانو د سکندر د امپراتورۍ یوه برخه هم په اختیار کې درلوده. هغوی شام او په هغه پورې تړلي سیمې اداره کولې. سلوکیدیانو یو تن یوناني افسر د لومړي ډیو ډیټس په نوم د باختر د والي په توګه وګوماره. نوموړي کله چې باختر ته ورسېد، د باختر او سفدیانه خپلواکي یې اعلان کړه. د ډیو ډیټس د واکمنۍ پېر د ۲۴۵ - ۲۳۰ کاله پخو اتر میلاده پورې رسېږي. تر هغه وروسته دویم ډیو ډیټس د باختر کنترول او اداره په لاس کې ونیوله. نوموړي د خپل دولت خپلواکي اعلان کړه د اشکانیانو سره یې د دوستۍ اړیکې ټینګې کړې، ځکه دواړه نوي دولتونه د شام (سوریه) د سلوکیدیانو پر خلاف و. ایوتیدیانو د یونان باختري دولت یو ډېر ځواکمن ټولواک و، چې د خپلې واکمنۍ په پېر کې یې د شاهي سلوکیدیانو پر غل پر شا و تښتواوه او بیا یې د سولې له لارې هغوی په شا کړل. نوموړي د هندوګش سولې پر خپې له کومې جګړې څخه د هندي دولت له سلطې څخه و ژغورلې او په لوېدیځو برخو کې د توس تر سیمو پورې مخ ته ولاړ.

په شمال کې کاشغورستان او په سوېل کې يې بلوچستان د لرغوني افغانستان سره يو ځای کړل. په همدغه دوره کې باختري د زرو ښارونو (هزار شهر) نوم تر لاسه کړ. د يونان باختري بل ټولواک ډيمېټرويس نومېده. نوموړی تر سند او پنجاب پورې مخې ته ولاړ او شمالي هندوستان يې د گنگا تر څنډو پورې ونيو. د يونان باختري پورې د ايران له دښتو څخه (د اوسني ايران مرکزي سيمې) د گنگا تر سيمو او بيا له سيجون او جيجون څخه د هند تر بحيرې پورې رسېدلې وې. د يونان باختري ټولواکونو فتوحاتو له ميلاد څخه دمخه د (۱۷۵) کال پورې دوام درلود.

يوناني هېروکرات د خوښې الهه د بگرام له زرمو څخه

ايو کواټېد د يونان باختري بل ټولواک و. نوموړي داسې واليان پخپله امپراتورۍ کې وگومارل، چې په هند کې يې د خپلواکو دولتونو لپاره شرايط برابر کړل کله چې ايوکرا ليدو واکمن شو. د دولت پر زېږدل او د يونان باختري امپراتورۍ جوړېدل پيل شول. له يوې خوا د اشکانيانو يرغل د امپراتورۍ په لومړيو برخو کې او له بلې خوا د اندېنه په هيواد کې سستي تقسيمو د يونان باختري د خپلواکو دولتونو د پر زېږېدلو زمينه برابره کړه. يونان باختري دولت ۱۳۵ کاله پخوا تر ميلاده خپل مرکز له بلخ څخه بگرام ته ولېږد او له اوڅېره دې ته ورسېده چې ۷۰ کاله پخوا تر ميلاده لومړی ساکان په سوېلي افغانستان کې واک ته ورسېدل او بيا د سستي قبايلو يوې څانگې چې د (پوچي) په نوم يې شهرت درلود، بلخ ونيو او د يونان باختري دولتونو لورۍ يې راوېرزو له.

پوچيان چې د افغانستان په لرغوني تاريخ کې د کوشانيانو په نوم پېژندل شوي يوه لويه امپراتورۍ را منځته کړه، چې په چهارلسم لوست کې به يې و لو لو.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د باختري سيمو د خپلواکۍ د اعلان او دويمه ډله

دې ډلونو ته - باختري دورې د نامتو واکمنانو په اړه خپل معلومات په ټولگي کې و وايي.

پوښتنې:

- د ايوتيدوم په اړه څه پوهېږئ؟ خپل معلومات وليکئ.
- ډيمېټرويس څوک و د هغه ذکر و ورو په اړه څه پوهېږئ؟
- د يونان باختري امپراتورۍ پر زېږدل څه ډول پيل شو؟ خپل معلومات وليکئ.

له ټولگي نه بهر فعاليت:

هر زده کوونکي د يونان باختري نقشه په کور کې رسم کړي او په ټولگي کې دې نورو زده کوونکو ته وښايي.

د يونان-باختري پير هنري او فرهنگي ځانگړتياوې

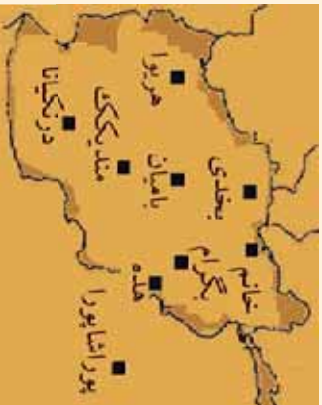
د يونان باختري پاچاهانو مسكوكات: دغه مسكوكات د افغانستان په بيلا بيلو سيمو كې د لرغون پوهانو په وسيله موندل شوي دي.

په دې كې شك نشته چې د مسكندو د پوځي برغل سره سم د يوناني لښكرو سره يو ځای هنرمندان، پوهان او كسبگر، نيول شويو هيوادونو ته راغلل چې له هغې ډلې هيوادونو څخه يو هم افغانستان و. د دغو هنرمندانو نوښتونه د ختيځو سيمو په تېره بيا د لرغوني افغانستان د ځلكو د كلتور سره يو ځای شول او افغاني بڼه يې خپله كړه.

د يونان-باختري واکمني پر مهال اقتصادي وضعي مناسب پرمختگ كړی و. مالداري، كرهڼه، د كسبگر و بېلا بېل صنعتونه او سوداگريزو اړيكو د پام وړ وده او پراختيا موندلې وه. اپوټيډم د سرو او سپينو زرو نه جوړې شوې سكي پر خپل نوم جوړې كړې چې د نيو او مناسبو اقتصادي شرايطو استازيتوب يې كاوه. د سوداگري ملي او نړيوالې لارې يې پرانستې وې او د كاروانونو د تلو راتلو امښت هم نيول كېده. هغه مهال د هيواد بېلا بېلې سيمې د شوراگانو په وسيله اداره كېدلې.

د يونان-باختري واکمني پاښت كابو (۱۴۰) كاله و. د نوي كلتور په رامنځته كېدو او دودونو يې خپلې پراخي اغېزې وكړې. د صنايعو پراخوالی، هنري او فلسفي افكار ژبه او ليك دود او نورې كلتوري خواوې يادولای شو. دغه ټولې كلتوري اغېزې د يونان-باختري امپراتورۍ تر ولکې لاندې د سيمه ييزو عناصرو سره يوځای شوې وې او يو ځانگړی كلتور يې رامنځته كړی و چې د يونان-باختري د مدنيت په نوم په لرغوني تاريخ كې شهرت لري. د يونان-باختري دورې په يوه ډبرليک كې چې په ای خالم كې د لرغون پوهانو لاسته راغلی و داسې لولړ.

په وړ کتوب کې ښه روزنه واخله.
 په ځوانۍ کې به خپلو غوښتنو حاکم اوسه.
 په پوځ عمر کې رښتینی اوسه.
 په زړښت کې ښه ناصح اوسه.
 د ژوندانه په ورستیو وړځو کې به پوه شي چې څه ډول یې له ارمانه مومي.

د یونانیانو اغیزې په عمراني چارو کې هم محسوسېدلې. پوځي او اداري مرکرونه یې په عمومي ډول د سیندونو د یو ځای کېدو په سیمو کې جوړول. د دغو ودانیو بیلګې د بگرام او ای خانم په پاتې شونو کې لیدلای شو. په ودانیو کې دفاعي لارې په پام کې نیول شوي دي. د کتیرو لې بروجونو، دفاعي کلبو او ډول ډول بندونو جوړولو ته پام اړول شوی دی.

د یو شمېر تاریخ لیکونکو په باور یوناني نفوذ په افغانستان کې تر اوسې ز پورې دوام وکړ. دغه اغیزې په تیره بیا په لیک دود او هنر کې یادونې وړ دي. یوناني لیک دود په بیلا بیل ځایونو کې کارول شوي دي. متن او مطلب که په هره ژبه وړاندې کیده خو له یوناني لیک دود څخه کار اخیستل کیده. په هې اړه یوه چینی زيارت کوونکي په خپلو لیکنو کې دا یادونه کوي چې یوناني لیک دود د یونان باختري د سیمو یو لیک دود دی برسیره پرې د محسوسي جوړولو هنر، رسامي، نقاشي په بنسټه یې لوستو کې د یوناني ودانیو بیلا بیل شکلونه او څېرې تر ډېرو وختونو پورې په لرغوني افغانستان کې دود درلود. لنډه دا چې کابو په ۱۴۰ کلونو کې د یونان باختري واکمني، ۳۶ تنه پاچاهانو او ددې لړۍ یوې ملکي هم په لرغوني هند او افغانستان کې واکمني کړې ده. دغو ټولو د یوناني فرهنگ او کلتور د پراختیا لپاره د هند او باختري په سیمو کې هڅې کړې دي. د لرغون پوهانو د څېړنو په ترڅ کې ډېر هنري او فرهنگي شواهد او لاسته راوړنې په افغانستان او شمالي هند کې تر لاسه شوي دي.

دغه ټول اثار او پاتې شوني د هغې دورې استازیتوب کوي او د یوناني فرهنگ شتون په دې سیمو کې څرګندوي. د یادونې وړ خبره دا ده چې یوناني فرهنگ په دې سیمو کې په سوچه ډول پاتې نه دی. ځکه د لرغوني افغانستان د فرهنگ او کلتور سره یو ځای شوي او د فرهنگ یوه نوي بڼه رامنځته شوې چې د یونان باختري مدنیت په نوم یاد شوی دی.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې پر دود ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د یونان باختري د اقتصادي وضعي په اړه خپل معلومات څرګند کړي او درېیمه ډله دې د یونان باختري دورې د دودو فرهنگونو په یو ځای کېدلو خبرې وکړي.

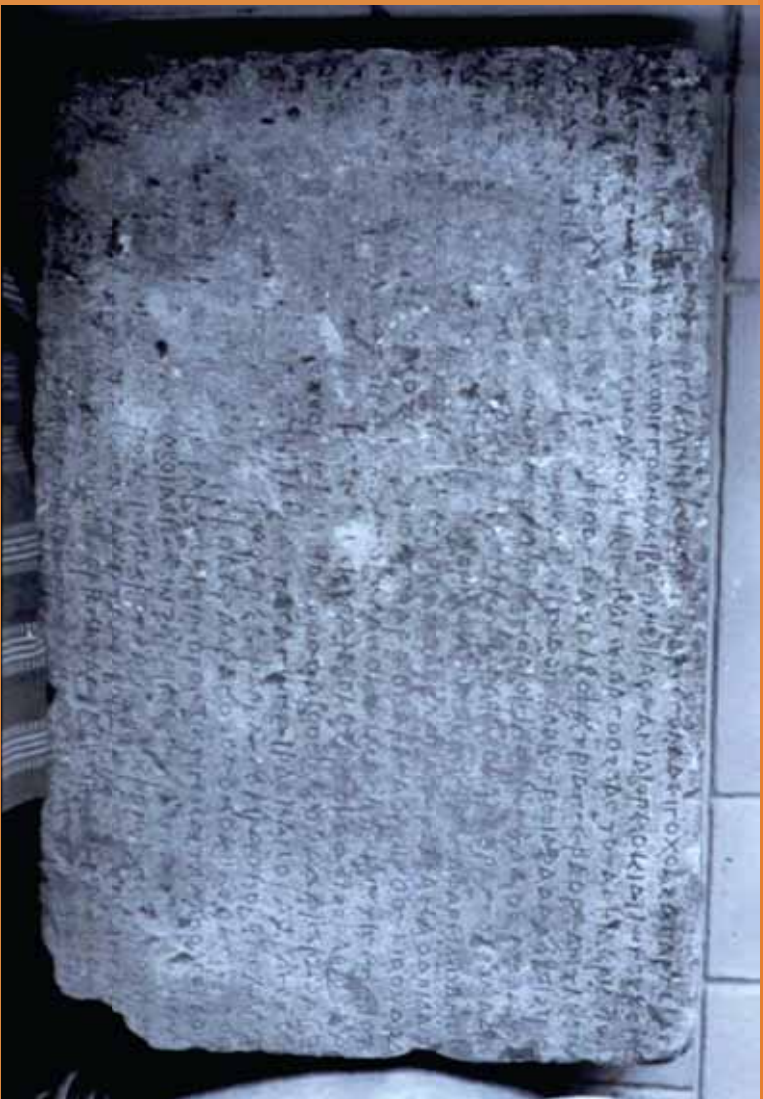
پوښتني:

۱. د یونان باختري دورې د اقتصادي وضعي په اړه په څه پوهېږئ؟
۲. د یوناني ودانۍ بیلګې او اغیزې په کومو سیمو کې لیدل کېږي؟ نومونه یې واخلي.
۳. کوم ډول لیک دود په یونان باختري دوره کې دود درلود؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې له ټولګي څخه بهر له خپلو مشرانو څخه د سکندر او یونانیانو د کیسو په اړه پوښتني وکړي.

آیا د کوشانیانو د کورنۍ په اړه معلومات لری؟

د رباطک ډبرلیک

د رباطک په ډبرلیک کې سربیره پر نورو مطالبو د کوشانیانو د شجرې په اړه داسې راغلي دي: کجولا کدفیسس غورنیکه، ویما تکتو نیکه او ویما کدفیسس د کنشکا پلار دی. د رباطک په ډبرلیک کې د کوشانیانو د امپراتورۍ سرحدي ښارونه هم راغلي دي. د بېلګې په توګه د کوشانیانو د امپراتورۍ سويلي ښار د چمپا په نوم یاد شوي دي.

د کوشاني دولت رامنځته کېدل

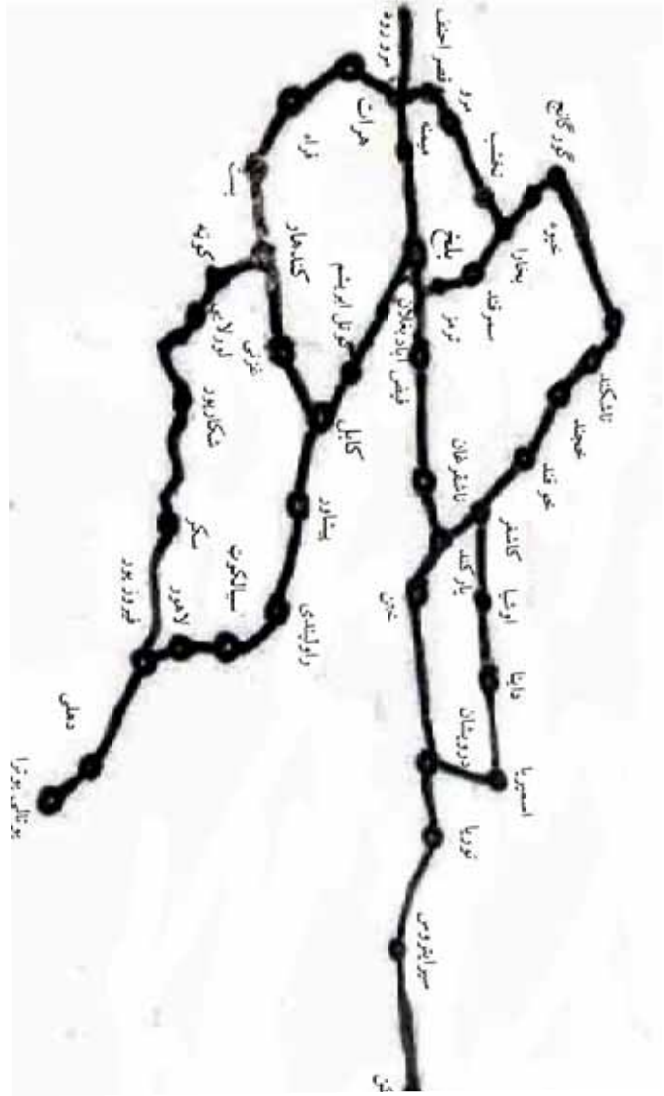
د میلاد نه شاوخوا ۵۰ کاله مخکې، کوچي قبایلو د کورنیو مخالفینو په مرسته یونان-باختري دولت له منځه یووړ. بلخ یې ونیو او د یوې نوي امپراتورۍ بنسټ یې کېښود چې بشپړه افغاني بڼه یې درلوده. ددې دورې په اړه ډېر ډاډمن معلومات د رباتک له ډبرلیک څخه لاس ته راوړلای شو. دا ډبرلیک د کنشکا د امپراتورۍ په لومړیو کې لیکل شوی دی. دغه ډبرلیک د

د کنشکا مجسمه

کوشاني امپراتورۍ په اړه ګټور معلومات لري. کجولاګدافييس د کوشانيانو د امپراتورۍ بنسټ ايښودونکی و. نوموړي په پيل کې څلور لوی و لايتونه د بلخ په شاوخوا کې سره يو کړل. او په ۴۰ ميلادي کې يې د کابل او غزني سيمې ونيولې، کجولاګدافييس پر لرغوني اريانا او باختر باندې ۴۰ کاله واکمن و. نوموړي په دې موده کې وکولای شول چې د لرغوني افغانستان په دننه کې د پارتي او يوناني شاهانو پاتې شوني له منځه يو سي. د کجولاګدافييس د زماني زياتې سيکې له مسو څخه جوړې شوي وې. په دغو مسکوکاتو کې ډېر القاب لکه ديندار، شهشاه او داسې نور کيښل شوي دي. نوموړی د ايتيا کالو په عمر مړ شو. د کجولاګدافييس نه وروسته ويما تکتو ته واک ورسيد. د رياطک د ليکني پر بنسټ ويما تکتو د کجولاګدافييس زوی دی.

تر ويما تکتو وروسته د ده زوی ويما کدفييس تر ۱۲۷ ز کال پورې واکمن و. ويما کدفييس د کوشانيانو لومړنی ټولواک و، چې د هيواد پولو ته يې په سوېل کې د ګنګا تر سيند پورې پراختيا ورکړه. ويما کدفييس د چين هيواد سره دوستانه اړيکې درلودې. د روم د امپراتور تراجان دربار ته يې يو سفير ولېږه. او له هغوی سره يې د سوداګرۍ اړيکې ټينګې کړې. په دغه دوره کې د روم د سکې جوړولو هنري اغېز هم څرګند دی.

د ورېښمنو لار

د یارلسم لوست

تر ویجاړکلیف سیس وروسته د هېواد اداره د ده زوی کنشکا ته ورسېده. کنشکا د لرغوني افغانستان په تاریخ کې د ډېر واک خاوند او نامتو امپراتور و. د ده د امپراتورۍ حدود په ختیځ کې د هندوستان ښار س او لوېدیځ کې د پارتیانو امپراتورۍ تر بریده او په شمال کې تر کاشغر او یارکند پورې رسېدلې و. په ختیځ کې یې د چین او په لوېدیځ کې یې د روم له هېوادونو سره سوداګریزې اړیکې درلودې. د وورېنیمو نامتو لاره د کوشانیانو په ځانګړې توګه د کنشکا د واکمنۍ پر مهال نړیوال شهرت وموند. هغه د خپلې امپراتورۍ د ادارې لپاره دوه اداري مرکزونه درلودل ژمنی یې پېښور او اورنزی یې بگرام ټاکلی و. کنشکا په (۱۴۷) میلادي کال کې سترګې له نړۍ نه پټې کړې. د هغه زامنو د پلار ستره امپراتورۍ په خپل منځ کې و وېشله، په هر ګوت کې هر څوک واک ته ورسېد او په مرکز کې د کنشکا تر مرګه وروسته د همدې کورنۍ بل تن د کاشکا په نوم د واک پر ګدۍ کېناست.

د کوشاني واکمنۍ وروستی امپراتور چې د کوشانیانو تر واکې لاندې سیمو باندې پوره واکمن و د واستکا یا واسودیوا په نوم یادېده. نوموړي په ۱۸۲ زېږدیز کال کې د امپراتورۍ واکي تر لاسه کړي. سره له دې چې تر واسودیوا وروسته د کوشانیانو ستره امپراتورۍ د شهرآده تر منځ په سیمه ییزو واکمنیو بدله شوه، خو د کوشانیانو واک او ځواک په بیلا بېلو دولتونو تر ۲۵۰ زېږدیز کال پورې دوام درلود. د څو واکمني ادارې تر ناتوانۍ وروسته سیمه ییزو واکمنانو او امرینو ته د سرغړونې موقع برابر شوه. په پای کې د ساساني سلسلې پوځي دباو او فشار له یوې خوا او له بلې خوا په هېواد کې دننه د یوه غښتلې مرکزي ځواک نشته والي دا موقع برابره کړه، چې سیمه ییز امرین او وروسته بیا یفتلی امپراتورۍ واک ته ورسېږي.

د مهال په ترتيب د کوشانيانو مهم اميرانو ران

د مهال په ترتيب	د مهال	د واکمنۍ مهال	د هغې دورې ځانگړتياوې
۱	کجو لاکد فسييس	د ۴۰ څخه تر ۸۰ زېږديز	د کوشانيانو د اميرانو ران بنسټ اېښودونکی چې ۴۰ کاله د لرغوني اريانا او باختري تر ولکې لاندې سيمو پالنې واکمن و.
۲	ويما ککو	د ۸۰ څخه تر ۱۰۵ زېږديز	دغه کوشاني اميرانو د لومړي ځل لپاره د ريلک د ډير لیک پر بنسټ وپېژندل شو. د ريلک ډير لیک په ۱۲۷۲ لمريز کال کې د بغلان او سمنگان په سيمو کې وموندل شو.
۳	ويما کد فسييس	د ۱۰۵ تر ۱۲۷ زېږديز پورې	د کوشانيانو لومړنی اميرانو و چې د هيواد پوښلي يې د گنگا تر سيمه پورې ورسولي او د دروم اميرانو تر اچان دربار ته يې يو سفير واستاوه.
۴	کنشکا	۱۲۷ څخه تر ۱۴۷ زېږديز پورې	د کوشانيانو د سلسلې ستر اميرانو ر شمرل شوی چې دده د اميرانو ران پر اړخه په ختيځ او سوېل کې د هند تر گنگا او پارس پورې په لويديځ کې د پارتيانو اميرانو ران پورې او په شمال کې کاشغر او ياکند پورې رسېده.
۵	واسو جوا (د اسسکا)	د ۱۸۲ څخه تر ۲۲۰ زېږديز پورې	د کوشانيانو وروستی اميرانو چې ددغې سترې اميرانو ران پوښلي سيمو يې واکمني درلوده تر داسو ديوا وروسته سيمه ييز و امرينو مرکزي واکمني د خطر سره مخامخ کړه او سيمه ييز حکومتو نه لاهم غښتلي شول.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کړونکي دې پر دوه ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د ريلک د ډير لیک په اړه او دويمه ډله دې د کوشاني دورې د مهمو اميرانو ران په اړه خپلو ټولگيو او ته معلومات ورکړي.

پوښتني:

- د کوشانيانو په اړه تر ټولو ډاډمن معلومات د..... ډير لیک څخه لاس ته راغلي دي.
- د کوشانيانو لومړنی اميرانو د..... په نوم يادېده.
- د کوشانيانو د ستر اميرانو په اړه په څه پوښتني؟ وښايي لیکي.

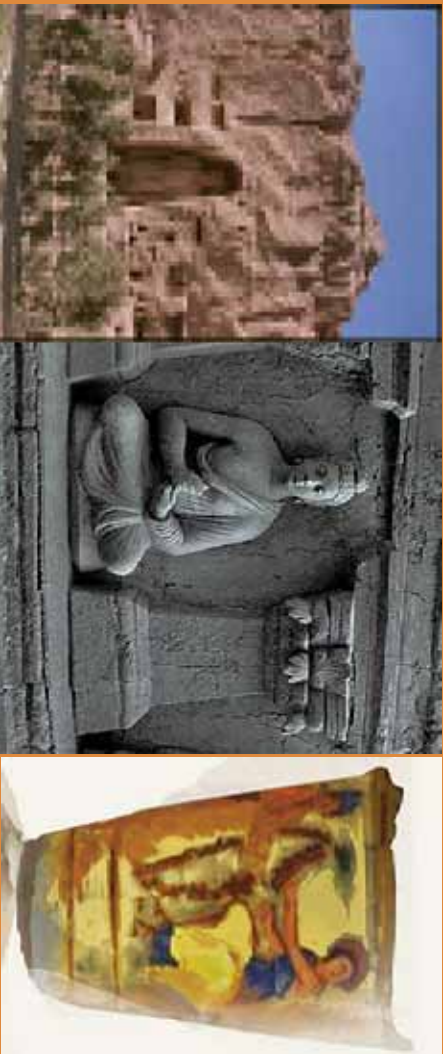
له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کړونکي دې د اسلام نه دمخه په افغانستان کې د مسکوکاتو او مجسمو انځورونه په څېړونو کې پيدا کړي او بيا دې خپل ټولگي ته وړاندې کړي.

ایا د کوشانیانو د مهمو سیاسي او فرهنگي مرکزونو په اړه معلومات

بامیان

هلمه

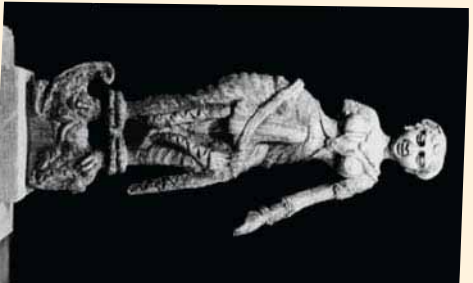
بگرام

لکه څنگه مو چې په تېر لوست کې و لوستل کوشانیانو د خپلې پراخې امپراتورۍ تر واکې لاندې سیمې له دوو سیاسي مرکزونو پېښور او بگرام څخه اداره کولې. په دې لوست کې بگرام، د کوشانیانو د امپراتورۍ د سیاسي مرکز په توګه او ورسې همدې د کوشانیانو د فرهنگي مرکز او بیا بامیان د یو دایانو د عقیدتي سیمې په توګه په لنډ ډول پېژنو.

الف: بگرام د کوشانیانو د امپراتورۍ مرکز

اوسنی بگرام چې د څلوېښت میلو په واکین د کابل د ښار شمال خواته پروت دی، دوه زره کاله دمخه د کوشانیانو د امپراتورۍ اوړنی مرکز و. د دغه ښار بنسټ د یوڅي مرکز په توګه له میلاد څخه وړاندې په دریمه پیړۍ کې د سکندر له لورې اېښودل شوی و. هغه مهال بگرام ته د قفقاز سکندریه ویل کېده. د بگرام په کیندنو کې د ودانیو د پاتې شونو نرسیره په زرګونو تاریخي انټیک اثار او شیان وموندل شول. د ودانیو د پاتې شونو څخه دا څرګندېږي چې د بگرام د ښار د ودانۍ پلان د دفاعي سیستم پر بنسټ جوړ شوی و. سره له دې چې سیمه ییزې ځانګړتیاوې لري د یوناني ودانیو ځانګړتیاوې هم په کې لیدل کېږي. د سیمه ییز ښار د جوړولو لپاره هغه یوناني اصول په نظر کې نیول شوي و و، چې د دوو سیندونو د یو ځای کېدلو موقعیت به یې د ښار جوړولو لپاره ټاکه، چې د یونانیانو د عمراني چارو له ځانګړتیاوو څخه و. سربېره پر دې د ښار څلور و خواو ته لوی دېوالونه او دفاعي برجونه جوړ شوي دي. د ۱۹۳۷ میلادي کال تر کیندنو وروسته په دغه ځای کې ډېر انټیک تاریخي اثار لکه د لاکو څخه جوړې شوي چيني صندوقچې، مسي او برنزې وړې مجسمې،

یونانی او رومی لوئیس د هندي عاج څخه جوړې شوي توکي گچي توکي او داسې نور موندل شوي دي دغه ټول آثار د هنر په لحاظ ظریف او د کوشانیانو شاهي کورنۍ پورې تړاو درلود. موندل شوي آثار او شیان په بنکاره دول دوه مطلبونه څرگندوي. لومړی دا چې د کوشانیانو د سوم اگری اړیکې له نورو هیوادونو او لرې سیمو سره تامين شوي وي. د سوداگری کاروانونه د روم څخه چین ته د وړېنمو له لارې رسېدل او ددغې نړیوالې لارې عمده برخه د کوشانیانو له امپراتورۍ څخه تېرېده. دویم دا چې بگرام د سیاسي مرکز په توګه د هغه مهال یو له هغو سترو نړیوالو مرکزونو څخه و چې د کاروانونو په تګ او راټګ او د سیاسي حاکمیت په تامين کې یې ډېر مهم رول لوبولی دی.

عاجي مسجده، چې د بگرام څخه تر لاسه شوې ده

د بگرام له گچو جوړ شوی د زینوس مهال

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د بگرام پر دفاعي سیستم باندې خبرې وکړي او دویمه ډله دې د بگرام د ښار پر تاریخچې خبرې وکړي.

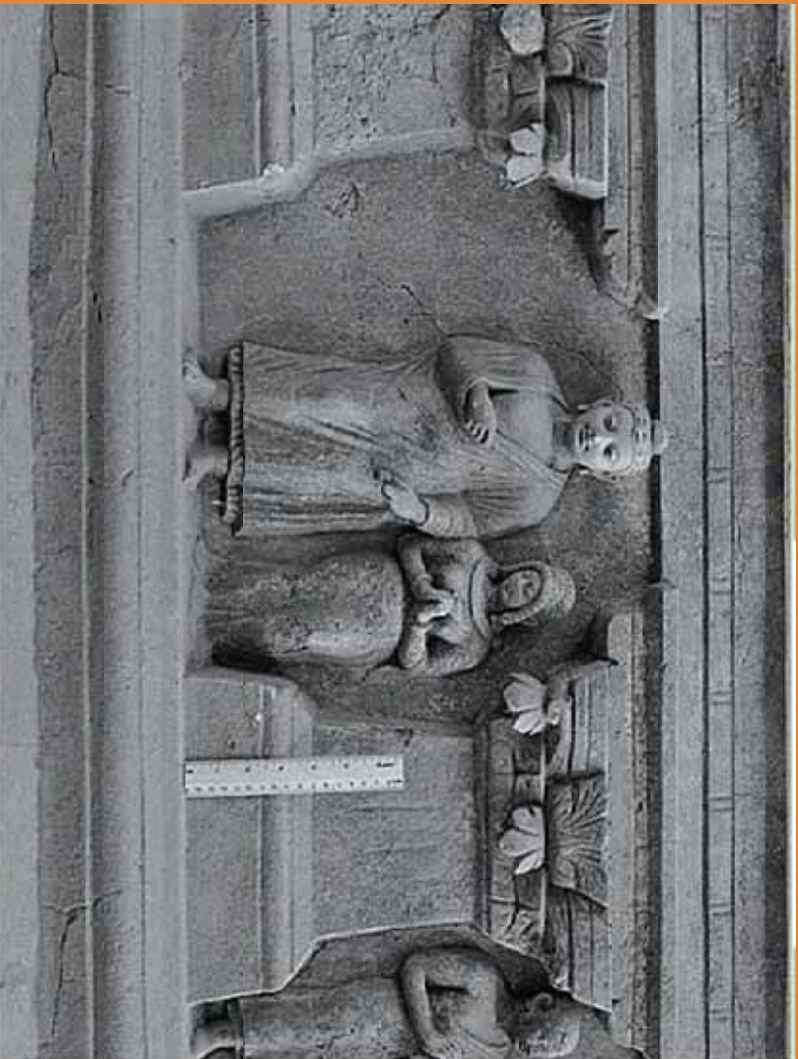
پوښتنې:

۱. په ..... میلادي کال کې په بگرام کې کیندنې پیل شوې.
۲. د بگرام د ودانۍ پلان د ..... سیستم پر بنسټ طرح او جوړ شوی دی.
۳. د کوشانیانو پر مهال د سوداګرۍ د چارو په اړه په څه پوهېږئ؟ وښايي لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د لارو او د لرغوني سوداګرۍ د څرنګوالي په اړه له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي.

د بودايي معبد يو انځور په هده کې

تاريخي هده د جلال اباد د ښار په سوېل لويديځه برخه کې کابل د (۱۰۰) کيلو مترو په واټن پرتې ده. دغه لرغونې ځای د افغانستان په تاريخ کې د مهمو فرهنگي مرکزونو په توگه ډېر ارزښتناک رول لوبولی دی. دغه پخوانۍ سيمه په تاريخي متنونو کې د سيلايانو او زيارت کوونکو له خوا په وار وار ياده شوې ده. فاهيان چيني زيارت کوونکي هده د هيلو په نوم ياده کړې ده. هيوونسنگ هم له هدي څخه د يو فرهنگي مرکز په توگه يادونه کړې ده.

دکيندنو په لړ کې هغه اثار او توکي تر لاسه شوي چې د خپل مهال د حاکمو حالاتو استازيتوب کوي. داغېزي د هغه مهال پر هنر، مذهب او پر هغو مذهبي ودانيو چې د هغه مهال د خلکو دگټې اخيستي وړ وي، موندل شوي او څرگندي شوي دي.

هدده په لرغونو وختونو کې د نوبتونو د راوړلو نامتو ټاټوبي و. د هډې د خلکو په ملاتړ د بودايي مذهب نوي طريقه د هينايانا په نوم چې د لويې عودايي معنا لري، درد و موند. د لومړي ځل لپاره په هډه کې د بودايي مجسمو د جوړولو موقع برابره شوه. د انگليسي لرغونپوه سرچان مارشال په باور په هډه کې د جوړو شويو مجسمو څېرو او بدني جوړښتونو په ټوليزه توگه آريايي رکو شاني او اسکاټي) ډول درلود.

دغه ډول فعاليتونو د افغانستان په لرغوني تاريخ کې هده د فرهنگي مرکز په توگه معرفي کړي ده. هډه د گندهارا د ښوونځي د مهمو هنري مرکزونو څخه وه. د گندهارا هنري سبک د منځني اسيا او د لرغوني هند په ټولو سيمو کې شهرت لري. په دغه سبک کې تر ټولو دمخه د بودايي مجسمو جوړولو ته پام اوږي. د گندهارا ښوونځي له دوو سبکونو او هنرونو څخه جوړ شوي ده، د مجسمو جوړښتي موافقي په ساتلو کې يې له يوناني سبک څخه کار اخيستی و. په داسې حال کې چې څېره او معنوي هويت يې له هندي بودايي دين څخه اخيستی و.

په هډه کې د هنر او ودانيو بېلابېل ډولونه تر لاسه شوي، چې ځانگړی ارزښت لري. د هډې په سيمه کې د گچو څخه جوړې شوي څېرې د هند په حوزه کې د جوړو شويو هيکلونو سره ښکاره توپير لري.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې پر ډزو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هډې د نوبت په اړه، دويمه ډله دې د گندهارا د ښوونځي او دريمه ډله دې د هډې د هنري ځانگړتياو په اړه خپل معلومات په ټولگي کې وړايي.

پوښتنې:

۱. د هډې لرغوني سيمه ولې د فرهنگي مرکز په نوم ياده شوېده؟ شرح يې کړئ.
۲. د گندهارا ښوونځي له کوم سبک او هنر څخه جوړ شوي ده؟
۳. هډه په پخوا زمانو کې په کوم نوم يادېده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د ننگرهار د هډې په هکله د خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولگي کې بيان کړي.

باميان د بودايي عقيدې مرکز

د باميانو په سمنځو کې د رنگه انځور گری، يو انځور

باميان د هېواد له مهمو فرهنگي او تاريخي سيمو څخه دی. د ډېرو هنري او تاريخي آثارو په درلودلو سره په ۲۰۰۳ کال کې د نړۍ د فرهنگي ميراث په اداره کې ثبت شوی دی. باميان اوږد تاريخ لري چې د هغه رېښې له ميلاد نه دمخه او لومړنيو ميلادي پېړيو ته رسېږي. په باميانو کې د لرغونپوهانو څېړنې دا ښيي چې انسانانو له ډېرو پخوانيو زمانو راهيسې له دغې تاريخي سيمې څخه گټه اخيستي ده. ددغې ادعا لپاره ډېر ثبوتونه موندل شوي دي. د چيني مسافرانو ليکنې په دې اړه زيات معلومات د تاريخ ليکونکو په واک کې ورکړي دي. د دې زيارت کونکو څخه يو هم هيوټنسنګ و چې په شپږمه ميلادي پېړۍ کې يې باميان ليدلی او د باميانو په اړه يې ډېر گټور مطالبونه ليکلي دي. د چيني زيارت کونکي په يادښتونو کې راغلي چې ((د باميان ښار د بودايي مذهب مهم مرکز دی. په دغه ښار کې په لس گونو بودايي مدرسي شته چې زده کوونکي روزي. ددغې مدرسې استادان زرهاو و تنو ته رسېږي. زيارت کونکي له ډېرو لېرو ځايونو او بيلا بېلو هيوادونو څخه دغه مذهبي مرکز ته راځي.))

په باميانو کې د بودايي دوران ډېرې مجسمې پاتې دي. دغه مجسمې په بيلا بېلو اندازو (لويې او

وري) جوړې شوي دي. تر ټولو ستره مجسمه چې د صلصال په نوم مشهوره ده، د پنځه پنځوس مترو په جگوالې د غره په بدنه کې جوړه شوې ده، بله مجسمه چې د هغې جگوالې پنځه دېرش مترو ته رسېږي د شماليه په نوم ياده شوې ده. دا مجسمه هم کابو د يو کيلو متر په واټن د صلصال څخه لري جوړه شوې ده. د هغه په څنگ کې نوري مجسمې هم جوړې شوي، چې پاتې شوني يې د دوو سترو مجسمو د سمخو په شاوخوا کې شتون لري.

د باميانو په سمخو کې سربېره پر مجسمو، زړه وړونکې او ښکلې نقاشۍ هم انځور شوي چې تاريخي او هنري ارزښت يې ډېر دی. په دغو نقاشيو کې د نورو رنگونو تر څنگ د روغني رنگونو څخه هم کار اخيستل شوی دی. دغه نقش او نگار په نړۍ کې تر ټولو لرغوني انځورگرۍ شمېرل شوي، چې په هغه کې روغني رنگ کارول شوي دي. د باميانو ارزښت په اقتصادي توگه هم د پام وړ دی. په تېرو زمانو کې د وورښمو د لارې سوېلي څانگه هم له باميانو څخه تېرېده. د سوداگرۍ کاروانونه له هند څخه بلخ او له بلخ څخه هند ته له همدغې لارې تېرېدل. د دغو کاروانونو سره زيارت کوونکي او هغه زده کونکي هم ملگري و و چې د مذهبي مراسمو تر سره کولو لپاره او يا د بودايي دين د اصولو د زده کولو لپاره باميانو ته راتلل.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د باميانو د مهمو تاريخي اثارو په اړه او درېيمه ډله دې د هيوستنسگ د ليکنو په اړه په ټولگي کې توضيحات ورکړي.

پوښتي:

1. هيوستنسگ د باميانو په اړه څه ليکلي دي؟ وبې ليکئ.
2. د باميانو د رنگه نقاشيو په اړه څه معلومات لرئ؟ وبې ليکئ.
3. باميان د ..... ادارې له خوا د نړيوالو کلتوري ميراثونو په توگه ثبت او منل شوي دي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له خپلو ميندو او پلرونو څخه د باميانو د سترو مجسمو په اړه پوښتي وکړي او خپل معلومات دې په ټولگي کې و وايي.

1. د يادونې وړ ده چې د دغو بې سارو مجسمو وړانديز د پروډيو په لاسون په 2001 ميلادي کال ترسره شوي چې دا ناوره صمل د ټولو هېوادوالو او د نړۍ د فرهنگي ټولنو له لورې وختل شو.

ایا تاسو یفتلیان پېژنئ؟

د یفتلي پاچاهانو سکې چې په افغانستان کې موندل شوی دي

د سوری مجسمه د کابل د خیر خانې مېنې له کشفیاتو څخه

مخکې له دې چې **یفتلیان** د یو غښتلي دولت په توگه د لرغوني افغانستان پر اوضاع باندې واکمن شي، د افغانستان په لوېديځ کې د **ساساني** امپراتورۍ بنسټ ایښودل شوی و. **د واسو دیوتا** تر واکمنۍ وروسته په افغانستان کې د **کوشانیانو** امپراتورۍ د سیمه ییزو واکمنیو او گروډیو سره مخامخ وه، په دغه موقع کې ساسانیانو د کوشاني امپراتورۍ ځینې سیمې د وفتله یې جگړو په ترڅ کې ونیولې او څه موده وروسته د خلکو د مقاومت او ټینګښت په پایله کې شاترگ ته اړ شول. د ساسانیانو د پړ له پسې پریدو نو له امله په افغانستان کې یفتلیانو ته دا موقع برابر شوه، چې د هندو کش په شمالي سیمو کې خپل واک ټینګ کړي.

یفتلیان په تاریخي متنونو کې د **هفتالیان** - **یفتلیان** او **خوینت** او **عربانو** بیا د **هیاطله** په نوم یاد کړي دي. د پرکسیو ولس په نوم **پنیرانسې** تاریخ لیکونکی چې د یفتلیانو پر مهال یې ژوند کاوه. د هغوی په اړه لیکي: **هفتالیانو د ژېړ نژاد سردانو پیر درلو د هغوی سپین پوستکي او په عین وخت کې مهرب منډي خلک و.**

د یفتلیانو لومړنی ټولواک د **ایفتالیانو** په نوم پېژندل شوی، چې په ۲۵ ۴ میلادي کال یې په اواسني **تخار** کې د ټولواکي، خول پر سر کېښود. دنوموړي د واکمنۍ حدود له **بدخشان** څخه تر **بلخ** او **سغدیانو** پورې رسېدل. تر ده وروسته ده زوی **احشور** واک ته ورسېد. نوموړي د هرات ښار تر خپلې واکي لاندې راوست. د ساسانیانو سره په یوې جگړې کې بڼدي شو، خو **فیروز شاه ساساني** نوموړی د دې لپاره چې فرمانبرداره پاتې شي، ریڅښه د

فیروز شاه دغه کار نتیجه و رنکره، او اخشنو رڅلو رڅلي نور هم دخپل هېواد دفاع لپاره د فیروز شاه سره وجنگید، چې دا ټولې جگړې د یفتلیانو په گټه وې.

اخشنو په پرله پسې ډول د خپلې امپراتورۍ د پراختیا لپاره کوښښ وکړ. د هندو کوش سوېلي برخې لکه کابل، غزني او هلمند یې تر خپلې ولکې لاندې راوستې. وروسته له هغه ډېر یفتلي قبایل د هند واکمن په سوېلي برخو کې میشت شول. دغو قبیلو وروسته د زابل شاهانو په نوم د افغانستان په لرغونې تاریخ کې ستر رول ولوباوه. د ټورامانا او مهراکولا نومونه د یفتلیانو په تاریخ کې ډېر مهم گڼل شوي تر امانا د یفتلي امپراتورۍ سیمې تر شمالي هند پورې ورسولې نو مورې په هند کې د نورو سیمو د نیولو له پاره خپل لښکر په سیالکوټ کې چمتو کړ او د سکاندا او گوپتا سیمې یې ونیولې. د گواپار ډیر لیک کې یې د هغه نوم (تورامانا مهارا جاها زابلی پاچا) لیکلی دی. تر تورامانا وروسته د هغه زوی مهراکولا واک ته ورسید. نو مورې هم د امپراتورۍ د پراختیا له پاره کوښښ وکړ او ډېرې سیمې یې تر خپلې ادارې لاندې راوستې. د گوپتا پلې شورتې یې په مرکزي هند کې له منځه یووړل. خو څه موده لا تېره شوې نه وه چې د گوپتا پاتې شوني یو ځل بیا سره یوځای شول او په ۵۲۸ میلادي کې یې د یفتلیانو واکمني په مرکزي هند کې د خطر سره مخامخ کړه.

یفتلیان د یو ډایي پر خلاف و. یو شمېر یو ډایي عبادت ځایونه یې وړان کړل. هغوی په ریښه عقیده درلوده او د لمر ټمانځنه به یې کوله. دغه مطلب د یفتلیانو د دوران په ډیر لیک کې څرگند دی. په یفتلي مسکو کاتو کې د جگې ونې او لوړې بوزې لرونکې او افغاني بڼې څېرې کیندل شوي دي، غوړې والې، بې درلورې او جامې یې د ننني کورچیانو په شان وې. د هغو په مسکو کاتو کې د زور او سوز زمیندار (له عبادت ځایونو څخه یادونه شوي)، چې د لمر لمانځني په معنا و. هغوی د اوتونونو انځور وړ په مسکو کاتو کې هم منعکس کړي دي. د لمر ډېر انوع مجسمه (سوریا مجسمه) چې د خیر ځای مېني له کوله پیداشوه، د هغه مهال د عقیدې ډېره بېلگه ده.

لنډه دا چې د کوشانیانو او یفتلیانو پاتې شوني لکه زابل شاهان، کابل شاهان، د نامیان شیران، سوریان او داسې نور د عربانو د لښکرو تر راتگ پورې د افغانستان پر بېلا بېلو سیمو واکمني درلوده. په عربستان کې د اسلام مبارک دین تر خپریدو وروسته عربي لښکرې افغانستان ته ورسیدې. په دغه موده کې په کله عربان د افغانستان پر بېلا بېلو سیمو واکمن و او کله به ځایي امیران واکمن و چې دوی پیرۍ وخت یې ونیو، تر هغه چې په افغانستان کې دخپلواکو اسلامي حکومتونو د رامنځته کېدلو موقع برابر شوه.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو و ویشل شي. لومړۍ ډله دې د یفتلیانو د سیاسي اوضاع په اړه خبرې اترې وکړي او دویمه ډله دې د یفتلیانو د مذهبي وضعې په اړه خپل ټولګي ته معلومات ورکړي.

پوښتنې:

۱. یفتلیان په کومو نومونو یاد شوي دي؟ ویي لیکئ.
۲. د مهراکولا په اړه څه پوهېږئ؟ په لنډه توګه خپل معلومات ولیکئ.
۳. د یفتلیانو د مذهب په اړه څه پوهېږئ؟ په لنډه توګه یې ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

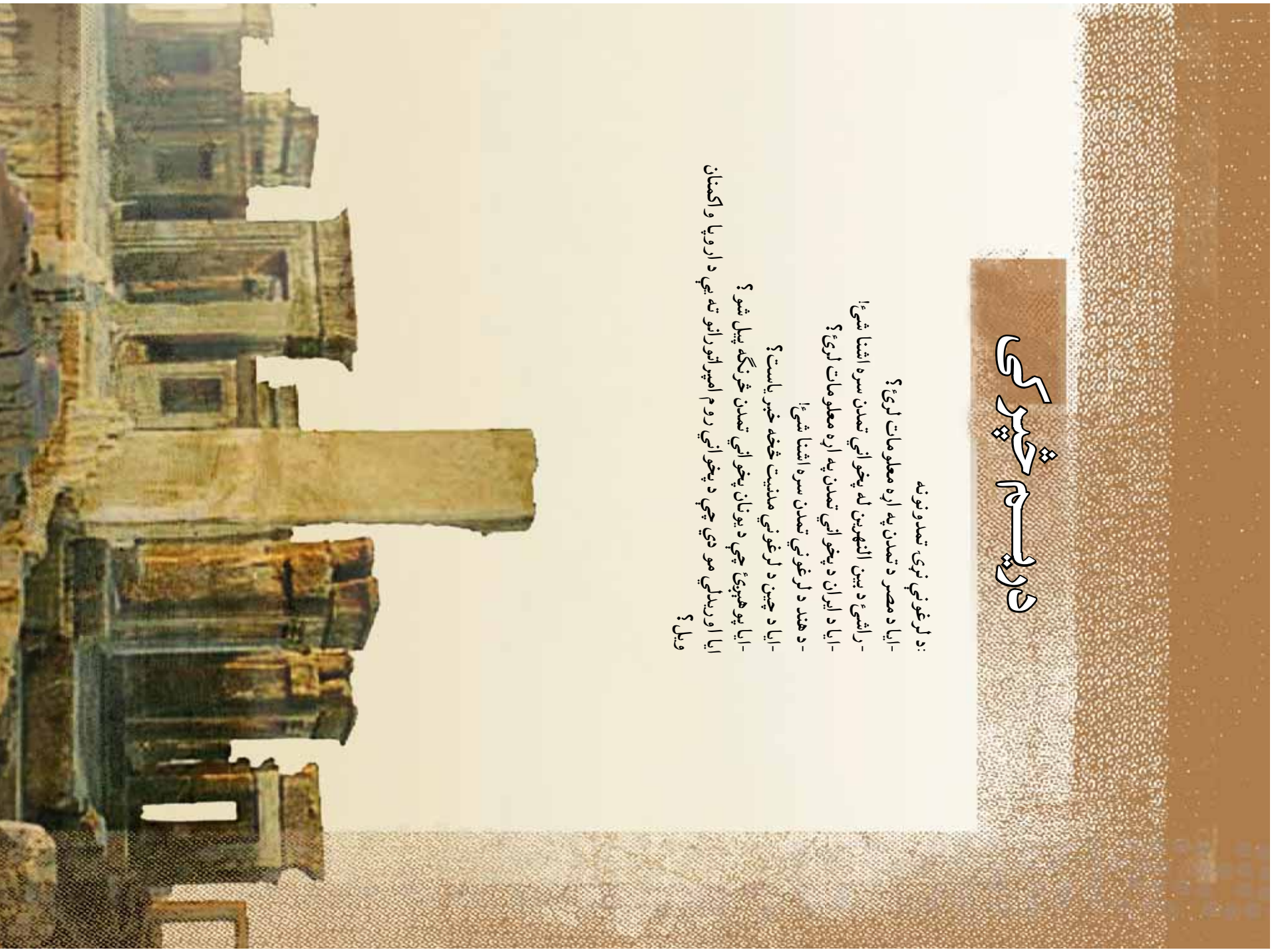
زده کونکي دې د شاوخوا له پوهانو نه له منځه تللو دینونو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات یې په ټولګي کې بیان کړي.

دورهٔ حجر کی

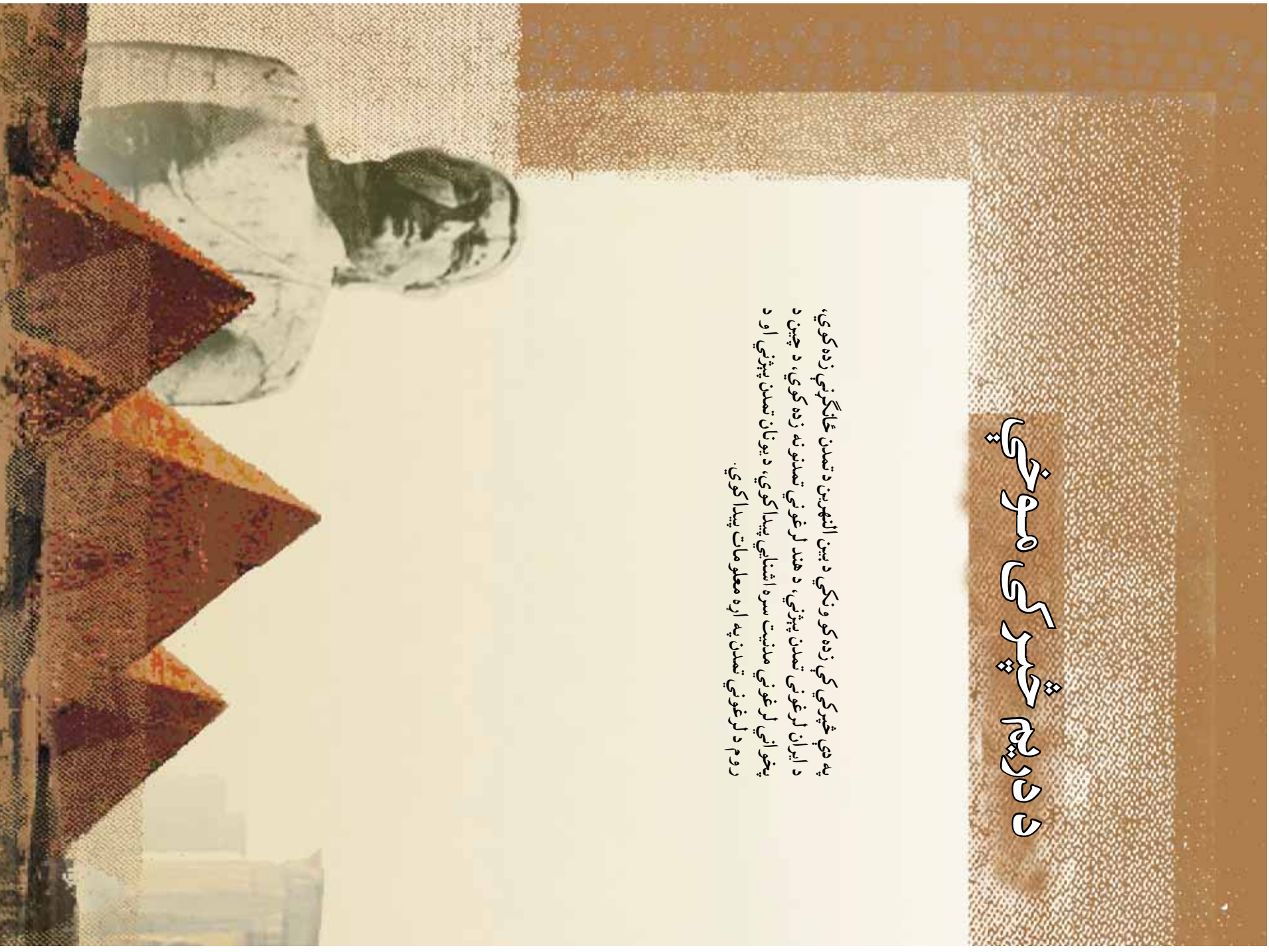
د: لرغوني نړۍ تمدونونه

- ایا د مصر د تمدن په اړه معلومات لری؟
- رایشی د بین النهرین له پخواني تمدن سره اشنا شی!
- ایا د ایران د پخواني تمدن په اړه معلومات لری؟
- د هند د لرغوني تمدن سره اشنا شی!
- ایا د چین د لرغوني مدنیت څخه خبر یاست؟
- ایا پوهیږئ چې د یونان پخواني تمدن څرنگه پیل شو؟
- ایا اوریډلي مودی چې د پخواني روم امپراتورانو ته یې د اروپا واکمنان وبل؟

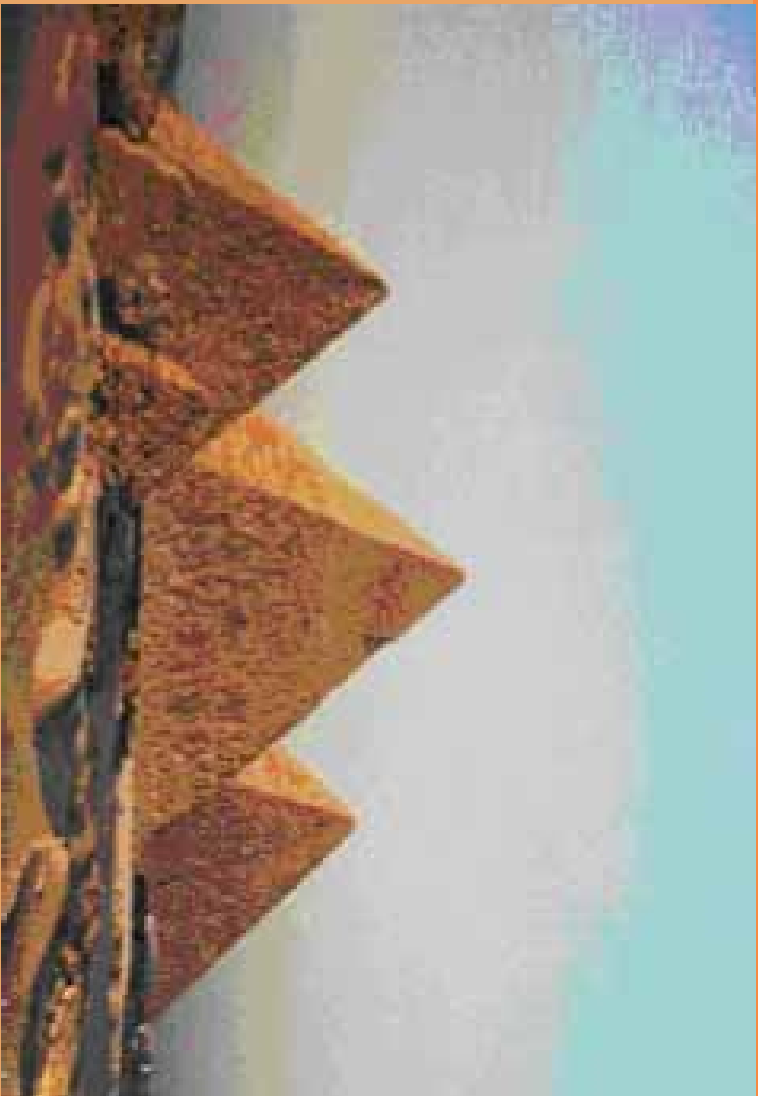

د درېيم څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د بين النهرين د تمدن ځانگړني زده کوي، د ايران لرغوني تمدن پېژني، د هند لرغوني تمدنونه زده کوي، د چين د پخواني لرغوني مدنيت سره اشناني پيدا کوي، د يونان تمدن پېژني او د روم د لرغوني تمدن په اړه معلومات پيدا کوي.

آيا د مصر د تمدن په اړه معلومات لري؟

د مصر اهرام

د مصر هېواد په افريقا کې پروت دی، تاريخ ليکونکي باور لري چې د نيل سيند په مصر کې د لومړني بشري مدنيت د پيدايښت مهم عامل و. په پخواني زمانه کې مصري وگړي په لومړي ځل و توانېدل چې انځوريز ليک منځ ته راوړي، په دې ليک کې هره نښه يو بيان ته ځانگړې شوې وه. يونانيانو دا ليک د هيروغلېف په نوم ياد کړ چې معنا يې سپېڅلې حکاکي ده. دا ليکونه يې پر ډبرو، لرگيو، پوټکو او اوډل شويو توکرانو ليکل، خو د پايبروس کاغذونه د دې ډول ليکنو لپاره زيات کارول شوي دي.

د مصري وادانيو هنر د لرغونې نړۍ له عجايبو څخه شمېرل کېږي چې مصري اهرامو نه يې بڼې بېلگې دي په مصر کې تر ټولو ستر هرم د کيوپس په نوم يادېږي. دا حرم د شلو (۲۰) کلونو په ترڅ کې جوړ شوی دی.

په پخواني مصر کې ډېر تاريخي بحثونه د فرعونانو په اړه دي. مصریانو به خپلو پاچاهانو ته فرعون يا لوی کهول ويلي. د مصر د مشهورو لرغونو کورنيو نومونه په لاندې جدول کې ولولئ.

په پخواني مصر کې د لرغوني کورنۍ نه بيا د فرعونيانو تر دريم دوران پورې نولس تنو پاچاهانو واکمني درلوده. مصریانو د خپلو کارندویانو سره سوداگریزو اړیکو ته پراختیا ورکړې وه. ددغه مطلب ثبوت په مصر کې د افغانستان د لاجوردی ډبرو شتون و ، چې درې زره کاله پخوا تر میلاده هلته رسېدلي وې. د مصر وروستي فرعون د پسماتیک په نوم یادېده چې دهخامنشیانو په وسیله تر میلاده ۵۲۵ کاله وړاندې له منځه ولاړ. دهخامنشیانو واکمني د یونانیانو په وسیله په ۳۳۶ ق م کال کې له منځه ولاړه او مصري یونانیان د رومیانو په وسیله شاته ورسول شول. او رومیان د مسلمانانو له خوا په اوومه میلادي پېړۍ کې له ملي سره مخامخ شول.

مصری فرعون (توتخامون)

شمبره	د کورنۍ نوم	د واکمنۍ دوره
۱	لرغوني کورنۍ	۳۲۰۰ تر ۲۶۶۵ پخوا تر میلاد
۲	د فرعونیانو لومړنۍ کورنۍ	۲۶۶۴ تر ۲۱۵۵ پخوا تر میلاد
۳	د فرعونیانو د لومړنۍ کورنۍ د واکمنۍ پلۍ	۲۱۵۴ تر ۲۰۵۲ پخوا تر میلاد
۴	د فرعونیانو دوهمه دوره	۲۰۵۲ تر ۱۷۸۶ پخوا تر میلاد
۵	د فرعونیانو دوهمې دورې پای ته رسېدل	۱۷۸۵ تر ۱۵۵۴ پخوا تر میلاد
۶	د فرعونیانو درېم پېر	۱۵۵۴ تر ۱۰۷۵ پخوا تر میلاد

په ټولګي کې فعالیت:

زده کونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي، لومړۍ ډله دې د انځوریز لیک په اړه خپل معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي. او دوهمه ډله دې د مصریانو د ودانیو د پرمختګ په اړه معلومات ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- د مصري انځوریز لیک په اړه څه پوهېږئ؟ وی لیکئ!
- د مصریانو د معمارۍ په اړه خپل معلومات ولیکئ!
- د مصریانو د سوداگریزو اړیکو په اړه څه پوهېږي؟ وی لیکئ!

د ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کونکي دې په خپل کلي کور کې د مصریانو په اړه کيسې ویوښتي او خپل لاسته راوړي معلومات دې ټولګيو الو ته و وایي.

راشئ د بين النهرين له پخواني تمدن سره آشنا شئ

د مېخي ليک د بيلگې انځور

د اشور بناپال پاچاه

هغه جغرافيايي حوزه چې د دوو سيندو نو (د جلي او فرات) تر منځ پرته ده، د بين النهرين په نوم ياديږي. تاريخ ليکونکي په دې باور دي چې د نړۍ ډېر پخواني مدنيت په بين النهرين کې منځته راغلي دي. د دجلي او فرات سيندو نو څنډې د تمدن د منځته راتلو او ودي ډېرې ښې زمينې درلودې. يو شمېر لرغون پوهان په دې باور دي چې د نوح (ع) د مهال تويان په همدې بين النهرين کې پېښ شوی دی.

د بين النهرين يو ډېر لرغوني ځای د رتل حسونا په نوم ياديږي. دا لرغوني سيمه پنځه زره کاله پخوا تر ميلاده يو لوی کلی و چې وگړو يې د غلو دانو کرلو سره اشنايي درلوده. هغوی د ډبرو الوې له امله سويلي بين النهرين ته کډوال شول، هلته يې د نوي تمدن زمينه برابره کړه چې د سووپا نوو د تمدن په نوم ياديږي. د همدې تمدن وگړو د لومړي ځل لپاره يو ځانگړي ليک دود را منځته کړ چې د مېخي ليک په نوم ياديږي.

په بين النهرين کې يو بل مهم تاريخي سياسي مرکز راشور و. په دې ځای کې څو اکمن پاچاهان منځته راغلل او ډېرې سيمې يې تر خپل واک لاندې راوستلې. لومړني اشوري پاچا لوهوري ساگون نومېده. نوموړي شا وخوا ۹۰۰۱ کاله پخوا تر ميلاده د اورنبار تر خپل واک لاندې کړ. دا سلسله تر اوومې ميلادي پېړۍ پورې د بين النهرين په بيلا بېلو سيمو واکمنه وه. د اشور وروستني پاچا اشور بناپال نو مېله چې زياتې سيمې يې

په خپله واکمني کې شاملې کړې. بنپال د اعلامیانو سره جگړه وکړه او په پای کې یې هغوی ته ماتې ورکړه. او د هغوی د واکمني سیمې یې هم تر خپل واک لاندې راوستې. په بین النهرین کې بل تاریخي ښار بابل دی. د بابل واکمنانو د بین النهرین پر تړلو سیمو واکمني درلوده. تاریخ لیکونکو د بابلیانو د واکمنۍ دوران پر درو پړاوونو ویشلی دی.

د لومړي پړاو ډېر مهم امپراتور هامورابي نومیده. هامورابي د خپلې واکمنۍ پر مهال خپلو خلکو ته قانون جوړ کړ چې د همرابي قانون په نوم یادېږي. په دې قانون کې د خلکو د ژوند تړلو چارو ته پام شوی و. له مجازاتونو نیولې تر وندگري او ګرځندويي چارو او مسافرتونو پورې تړل اړخونه یې تر سوري لاندې راوستي و و.

د بابلیانو دوهم پړاو د کاسیانو د قام د واکمنۍ مهال دی. کاسیانو د هامورابي واکمني پای ته ورسوله او تر هغه وروسته پنځه سوه کاله پرله پسې د بین النهرین پر سیمه واکمن و و. د بین النهرین لوی ښار ونه او نوري سیمې یې هم تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستلې.

د ایلام ښار اوسېدونکو له میلاده تر یو و لسمې پېړۍ وړاندې د یوه څو اکمن برید په ترڅ کې د کاسیانو واکمني پای ته ورسوله.

د بابل دریمه پړاو هغه مهال پیل شوه چې کلدانیان واک ته ورسېدل. پوځي افسر نبوپلا نصر لومړني کلداني واکمن و چې بابل یې شپږ پېړۍ وړاندې تر میلاده ونیو. ددې لړۍ وروستی پاچا د بخت نصر په نوم یاد شوی چې د بېهود په سیمې یې تر خپل واک لاندې کړې. له بخت نصر وروسته د کلدانیانو واکمني د هخامنشیانو په لاس له منځه ولاړه. تر هخامنشیانو وروسته د بین النهرین پر سیمو ساسانیان واکمن شول او ساسانیان بیا په اوومه میلادي پېړۍ کې د مسلمانانو په لاس له منځه ولاړل.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې په درو برخو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د تل حسونا په اړه، دوهمه ډله دې د اشور په اړه او دریمه ډله دې د بابلیانو په اړه خپل معلومات په ټولګي کې بیان کړي.

پوښتنې:

- بین النهرین چېرته موقعیت لري؟
- د اور په اړه څه معلومات لرئ وې و اېغ؟
- د هامورابي قانون په اړه خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د خپل جومات له ملا امام نه د نوح (ع) د توپان په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې بیان کړي.

ايا د ايران د پخواني تمدن په اړه معلومات لري؟

د کوروش مقبره

لکه څنگه چې د کدوالی په برخه کې یادونه وشوه، په بلخ کې د اریایانو شمیر زیات شو او په مهاجرت یې پیل وکړ، یو شمیر د شمالي هند پر لور، یو شمیر یې د اریایانو په دننه کې او ځینو یې لویدیځ پلو ته په کډه کولو پیل وکړ، هغه اریایان چې لویدیځ لور ته کډه شول لومړی ایران، ورپسې ترکیې او په پای کې اروپا ته ورسېدل. کوم شمیر چې په ایران کې مېشت شول د اریانا د تمدن د لړۍ پر دوام یې یو بل تمدن د فارس په نوم رامنځ ته کړ چې د هغه په اړه په لاندې ډول بحث کېږي:

سیالک، جبروفت او شهر سوخته د ایران نامتو لرغوني سیمې دي. د سیالک وگړو د خپلو گارنډیو سیمو لکه د افغانستان د مندیگک او سېدونکو او د هند د موهنجودارو او هریې د خالکو سره او هم یې په لویدیځ کې د دجلې او فرات د سیندونو د شاوخوا او سېدونکو سره اړیکې درلودې.

د ایران په لویدیځ کې تر میلاده لس پېړۍ وړاندې د ماد وگړو د پخواني پارس د لومړني دولت زمينه رامنځته کړه. د هېروډوت په وینا (دیاکوس) نومي شخص د ماد قبایل تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستل. له هغه څخه وروسته درې پاچاهان له دې لړۍ نه واک ته ورسېدل. د مادانو واکمنۍ د کوروش په لاس له میلاده د مخه په ۵۵۳ کال کې راویرزیده. د مادانو د دولت ختمیدل په ایران کې د هخامنشیانو د واکمنۍ پیل و. لوی کوروش له میلاده څخه ۵۵۸ کاله وړاندې د هخامنشیانو د دولت بنسټ کېښود. کوروش د هخامنشیانو د دورې یو ډېر مشهور پاچا و.

له کوروش نه وروسته د هغه زوی (کمبوجه) واک ته ورسېد. وروسته له هغه د هخامنشيانو اته پاچاهان واکمني ته ورسېدل. بالاخره د ۲۴۸- ۳۳۵ کال پخواتر ميلاده د هخامنشيانو وروستنی پاچا درنيم د اريوش د مقدوني سکندر د يرغل په ترڅ کې ماتې وخوره. او ورسره يو ځای د دې لړۍ واکمني هم پای ته ورسېده. د سکندر له مړينې وروسته د سلوکيديانو لړۍ واک ته ورسېده، چې د روميانو له لوري راوپرځېده او له هغه وروسته روميان د ايران پر يوی خوا او اسکانيان د ايران پر بلې خوا واکمن وو، چې دوه پېړۍ وړاندې تر ميلاده د ساسانيانو له لوري له ماتې سره مخ شول.

ساسانيان په ايران کې تر اسلام وړاندې د امپراتور وروستنی لړۍ وه. د ساساني کورنۍ بنسټ ايښودونکی پاڼکان ياد شوی دی. ساسانيانو زردشتي مذهب درلود. تر بابک وروسته د هغه زامن شاپور او اردشیر پاڼکان په دريمه ميلادي پېړۍ کې واک ته ورسېدل. اردشیر د خپلې واکمنۍ په دوران کې د سيمي په پراختيا کې ډېرې بریايي لاس ته راوړې. د هغه ځای ناستي لومړی په خپلو منځونو او بيا د گاهنديو هېوادونو سره په جگړو بوخت وو.

د ساسانيانو يو مشهور پاچا دويم شاپور په شپاړس کلنۍ کې واک ته ورسېد. او اويا کاله يې واکمني وکړه دويم شاپور د ساسانيانو تر پيداېښت پخوا د پاچا په حيث منل شوی و. د ساسانيانو وروستنی پاچا درنيم يزدگرد و چې د ده واکمني د مسلمانانو له خوا په ۶۴۱ ميلادي کال کې پای ته ورسېده.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هخامنشيانو په اړه او دوهمه ډله دې د ساسانيانو په اړه خپل معلومات په ټولگي کې و وایي.

پوښتنې:

- ۱- د سيالک د لرغونې سيمې او د گاهنديو سيمو سره يې د اړيکو په اړه څه پوهېږئ؟ ونې لیکئ.
- ۲- د هخامنشيانو د امپراتورۍ بنسټ ايښودونکی څوک و؟ د هغه په اړه خپل معلومات وليکئ.
- ۳- د ايرانيانو د سلسلې وروستني امپراتوران په کوم نوم يادېدل او د هغې لړۍ د وروستني پاچا نوم

له ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو نه د حضرت محمد مصطفي (ص) د ليکونو په اړه چې د هغې زمانې پاچاهانو ته يې ليکلې و وپوښتي او خپل معلومات دې په ټولگي کې بيان کړي.

د هند د لرغوني تمدن سره اشناشي

دغه انځور د موهنجودار د ښار پلټي شوي نښي.

تاريخ ليکونکو د هند لرغوني تمدن د هويه او موهنجودار او څخه پيل کړي. دري زره کاله پخوا تر ميلاده د هند په شمال لوېديځ کې د يوه مدنيت بنسټ کېښودل شو چې په سيمه کې يې ساري ياد شوي دي. د هرېې وگړو د ذهنو کرښه زده وه، فلزي وسايل يې جوړول. او د څارويو رمې او گلې يې روزلې.

د لرغوني هند بل ښار موهنجودار و، دغه ښار هم د سيند په څنډه اباد شوی و. ددغو وگړو پلټي شوي اثار په ډاگه کوي چې په سلگونو زره څلکو په دې ښار کې ژوند کاوه. يو پوړيز او دوو پوړيزو کوږونه يې جوړول.

د بهر و نو او کالونو سيستم يې دکوړنو په جوړولو کې په کار اچاوه خو د اوبو وبالي يې هغسې جوړې کړې وې چې صافي او پاکې او په لويه مرکز څخه راښکته کېدلې. استوگنځايونه، گدامونه او زېرمون يې لرلې. د هند تېر شوی لرغونی تاريخ د ماهابهارا او رامايانا پر سرچينو ولاړ دی. دغه تاريخي اسناد ډېر زيات د هغو سيمو نه بحث کوي چې د هماليا او گنگا د سيند په سيمو پورې اړه لري. ددې سرچينو په بحثونو کې قيسلوي ژوند، ټولنيز نظام او دغلامانو او مالکانو بحثونه مطرح شوي دي. ددې اسنادو څخه په ډاگه کېږي چې د هند تېر لرغوني تاريخ له دغو سيمو راپيلېږي.

اريايان د لرغوني هند په ځمکه لومړني نوي راغلي خلک و. د دې دورې ډېر زيات معلومات و.دې سرو د نو په منابعو کې شته. د هند ځمکې ته د اريايانو راتلل يو زرو پنځه سوه کاله پخوا تر ميلاده گڼل کېږي. هغوی په سر کې څاروي ساتل، وروسته له کرني او ځمکه والي سره اشنا شول. د اريايانو په خوا کې نورو وگړو چې دراويديان نومېدل هم ژوند کاوه. هغوی د هند ډېر بيوزله خلک و. د اريايانو له راتگ څخه مخکې هندي ټولني په ټوليزه توگه څلور ټولنيزې طبقې درلودې. چې د کشتي په، بوهمن، ويسپه او شودرا په نامه يادېږي.

د هندي ټولني د بودايي قانون بنسټ له ميلاده شپږ پېړۍ دمخه د گوټاما (بودا) په واسطه د هند په شمال کې کيښودل شو. هغه خلکو ته د عبادت، ټولنيزو قوانينو او اخلاقي او اقتصادي مسايلو په اړه لارښوونه کوله. د موريايي څو اکمن دولت له تاسيس نه وروسته د بودايي دين د پرمختگ لپاره زياته زمينه برابره شوه.

د موريايي امپراتورۍ بنسټ ايښودونکي چندرا گوپتا له ميلاده ۳۲۲ کاله وړاندې د ناندا د کورنۍ څخه واک ترلاسه کړ. د گوپتايانو نومېالي امپراتور د اشوکا په نوم يادېده چې د بودايي دين پيرو و. ده د بودايي دين په پراختيا کې ډېر زيار وبست.

د گوپتايانو امپراتورۍ په لومړۍ ميلادي پېړۍ کې د کوشانيانو تر يرغلونو لاندې راغله او مخ په زوال شوه. وروسته له هغه د گوپتايانو سيمه ييزو واکمنيو خپل حاکميت ته په بېلابېلو سيمو کې دوام ورکړ. تر هغه پورې چې په ۵۰۰ ميلادي کال کې هندي قومونو له شمال لوېديځ نه يرغل راوړ او د گوپتايانو ټول سيمه ييز حکومتونه يې راوېرول او بله لړۍ د (هارشا) په نوم واکمني ته ورسېده. په هند کې شا وخوا تر ۶۰۰ ميلادي کال پورې درې دولتونو واکمني درلوده. چې له هغې ډلې څخه يو هم راجپوتان و چې د هند په شمال کې يې واک چلېده. هند دې لړۍ د واکمنۍ په دوران کې د مسلمانانو د پرله پسې يرغلونو لاندې راغې. د هغوی يرغلونو تر هغه پورې دوام وکړ، چې په لسيمې ميلادي پېړۍ کې د غزنويانو او غوريانو تر مشرتابه لاندې خپلواک اسلامي دولتونه پر هند واکمن شول.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د پخواني لرغوني مدنيت په اړه او دوهمه ډله چې د موريايانو په اړه لازم معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. کومې لرغونې سيمې د هند د لومړنيو مدنيتونو استازيتوب کوي، معرفي يې کړئ؟
۲. په لرغوني هند کې څو ټولنيزې طبقې موجودې وې؟ نو موږ يې واخلئ.
۳. د گوپتايانو مشهور امپراتور چې بودايي دين ته يې عقیده لرله څه نومېده؟ په لنډو ډول په موضوع باندې

زبا واچوئ

زده کوونکي دې د هند او د هند د تاريخ په اړه د شاوخوا پوښتنو او مشرانو نه پوښتنه وکړي او راتول شوي معلومات دې په لنډه توگه خپلو ټولگيالو ته وړاندې کړي.

د ټولگي نه د باندني فعاليت:

آيا د چين د لرغوني مدنيت نه خبر ياست؟

تر تاريخ وړاندي دورې د چيني محسوس انځور

د شلمې پېړۍ تر پيله پورې د چين د پخوانيو انسانانو د ژوندانه په اړه څېړنې نه وې پيل شوي. د چين وگړو باور درلود چې که څوک په تاريخي او لرغونو سيمو کې د سپړنو کار وکړي، هغه به په هغې ناروغۍ اخته شي چې له امله يې دا پخواني کسان مړه شوي، نو ځکه يې د څېړنو او سپړنو چارو ته اجازه نه ورکوله. د شلمې پېړۍ په سر کې په چين کې د ځينو لرغونو سيمو سروې پيل شوه چې په پايله کې د تاريخي او له تاريخه وړاندي دورو ډېر اثار په لاس راغلل. د جاوګوتيان په سمخو کې د چيني انسانانو نمونې په لاس راغلي دي. دغه لرغونې سيمي د پکن ښار ته څېرمه پرته دي. د لرغون پوهانو په باور چيني انسانانو شاوخوا پنځه ويشت زره کاله پخوا د همدې پکن په سيمو کې ژوند کاوه. د چين په نورو لرغونو سيمو کې د يانګ شاي په نامه د انساني کلتور بېلگې کشف شوي چې د هغه تاريخ له ميلاده څلور زره کاله پخوا ته رسېږي. د چين د خلکو لومړنۍ امپراتوري د شانگانو په نامه ياده شوې چې دې لړۍ له ميلاده او لس پېړۍ

وړاندې بيا تر لسيمې پېړۍ پورې د چين پر لوى هيواد واکمني درلوده. په چين کې د ستورو د پېژندگلۍ لومړنۍ نښې د شانگانو په دورې پورې اړه لري. سربېره پر دې بې د شپو او ورځو، د مياشتو د وېش سيسټم هم کارولې دى.

د چين د تاريخ يوه بله پخوانۍ مهمه کورنۍ د چو کورنۍ وه. له دو لسيمې پېړۍ څخه وروسته د شانگانو دولت مخ په رنگېدو شو. او د چو کورنۍ د پيدا ايښت زمينه برابره شوه. د چو قبيلې مشر د (اواواگ) په نوم تر ميلاد وړاندې لسيمې پېړۍ کې د شانگانو دولت ته ماتې ورکړه. د چو کورنۍ د امپراتورۍ په پراختيا کې ډېر زيار وويست. د خپلې شاوخوا سيمه ييزو حکومتونو ډېرې سيمې يې ونيولې تر اومې پېړۍ پخوا تر ميلاده د هغوى واکمنۍ دوام درلود. د چو کورنۍ په وروستۍ دوران کې د هغوى تر واکمنۍ لاندې ځمکو کې تر يو زريات سيمه ييز حکومتونه جوړ شول چې په خپلو کې به هر وخت سره جنگېدل. په دې ترتيب د چو کورنۍ اولادونو د ميلاد دمخه تر دوهيمې پېړۍ پورې د چين په بېلا بېلو سيمو کې واکمني درلوده. د چو کورنۍ د واکمنۍ څخه وروسته د تسه اين کورنۍ ته د واکمنۍ زمينه برابره شوه. هغوى د ميلاده وړاندې د ۲۴۶ تر ۲۰۷ پورې د چو د امپراتورۍ په زياتو سيمو واکمني ترلاسه کړه.

د (هوان يي) په نامه ددې لړۍ لومړنې پاچا واک ترلاسه کړ. او نوى قوانين يې خپاره کړل. هغه چين په شپږو ډېرش ولايتونو وېشه. پخواني القاب يې له منځه يوړل. چينې ټولنه يې پر دوو برخو و وېشله چې د خواصو او عوامو د طبقو په نامه يادېدلې. د پخوانيو او وروستيو هانانو کورنۍ د تسه اين پر پاڼې شوي امپراتورۍ تر ۲۲۰ ميلادي کال پورې واکمني وکړه چې د چين په تاريخ کې د منځنيو پېړيو د دورې پيل پرېژندل شوى دى.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې په چين کې د ډېر پخواني انسان په اړه معلومات ورکړي او دوهمه ډله دې د چين د پخواني تاريخ د درې مهمو کورنيو په اړه خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. ولې په چين کې لرغونې څېړنې وروسته پيل شوي؟ په دې اړه خپل معلومات وليکئ.
۲. د چين تر ټولو پخوانيو انسانانو چيرې ژوند کاوه؟

۳. د چين په پخواني تاريخ کې درې مهمې کورنۍ په لنډه توگه معرفي کړئ. د ټولگي حخه دباندي فعاليت:

زده کوونکي دې د چين او چيني توکو په اړه د خپلو مشرانو نه وپوښتي او خپل معلومات دې ټولگي کې وړايي.

آيا پوهېرئ چې پخواني يوناني تمدن څنگه پيل شو؟

د لرغوني يونان يوه آبه

يوناني تاريخ ليکونکي توسيديدس چې څلور پېړۍ پخوا تر ميلاده يې ژوند کاوه باور درلود چې د پخوانيو کليو او ښارونو پاتې شوني د هغو مخکښو قومونو چې پخوا يې ژوند کاوه، د کارونو زېږنده دي، چې د ځلاکو ډبري فولکلورکي کيسې داستانونه او بحثونه په هغو پورې اړه لري. په نولسمې پېړۍ کې څېړنې او تحقيقات د پخوانيو يوناني ځلاکو او د مديترانې د څنډو د وگړو په اړه داستانونو او څېړنو له مخې پيل شوي دي.

د (هيسني) دوران د يوناني تمدن او پخواني کلت خلاصه تاريخ دی. دغه تمدن پخوا تر ميلاده په شپاړسمې پېړۍ کې پيل شو او تر لسمې پېړۍ پورې يې دوام درلود. دغه تمدن د اخه يې تېر پورې اړه درلوده چې د (پلينيوز) وگړو سره ونښتل او ډبري سيمي يې ونيولې. هغوی بزرگان وو. غنم، اوريشې او جوار يې کرل او د برونزو د وسايلو نه يې گټه اخيستله. د ښارونو د دفاع لپاره به يې جگ ديوالونه جوړول. دا دوران له ميلاده دمخه په لسمې پېړۍ کې د (دوريانو) د يرغل په پايله کې پای ته ورسېد.

دوربان لس پېړۍ پخوا تر ميلاده پر لرغوني يونان هم واکمن شول. ځينې مورخين دغه دوره د او سېني د دورې پيل هم بولي. سره له دې چې دوربانو د کلتور پرمختگ ته پام نه درلود، خو هغه مشهورې حماسي کيسې چې د (الباد او اديسه) په نوم يادېږي په همدې دوره کې منځته راغلې دي. روند يوناني شاعر (هوميروس) دا حماسي داستانونه تنظيم کړې و. دغو داستانونو له دولسمې نه تر اتمې پېړۍ پخوا تر ميلاده زياتې پېښې بيان کړې دي. د دوربانو د واکمنۍ سره چرخت په يونان کې د اسپارتانو د دولت بنسټ کېښودل شو. د لرغوني يونان د تمدن يوه ښکاره ځانگړتيا د ډېرو خداي گوتو شتون و. چې د يوناني کيسو له لارې يې شهرت موندلی و.

په يونان کې د پراختيا غوښتنې خوځښتونه له ميلاد دمخه له شپږمې او پنځمې پېړۍ سره مصادف و. د هغلي مهاجرينو د مهم مرکز بنسټ د شپږمې پېړۍ په او له نيمايي کې د تورې سمندرگي په شمال کې کېښودل شو.

د پنځمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې د پارسيانو او يونانيانو ترمنځ يو په بل پسې جگړې وښتې. دغو جگړو تر ډېرې مودې دوام درلود. تر هغې پورې چې مقدوني سکندر له (۳۳۶ تر ۳۲۳ پخوا تر ميلاده) پر هخامنشيانو بری و مونده او لويه امپراتوري يې منځته راوړه. وروسته له سکندر يوناني امپراتوري، تجزيه شوه.

د يوناني امپراتوري د تجزيې پر مهال د رومي امپراتوري غوړېدو او پراختيا ته زمينه برابره شوه چې تفصيل به يې د روم مدنيت تر سرليک لاندې و لول.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د توسيديدس د نظرياتو په اړه معلومات وړاندې کړي او دوهمه ډله دې د هومر په اړه خپل معلومات بيان کړي.

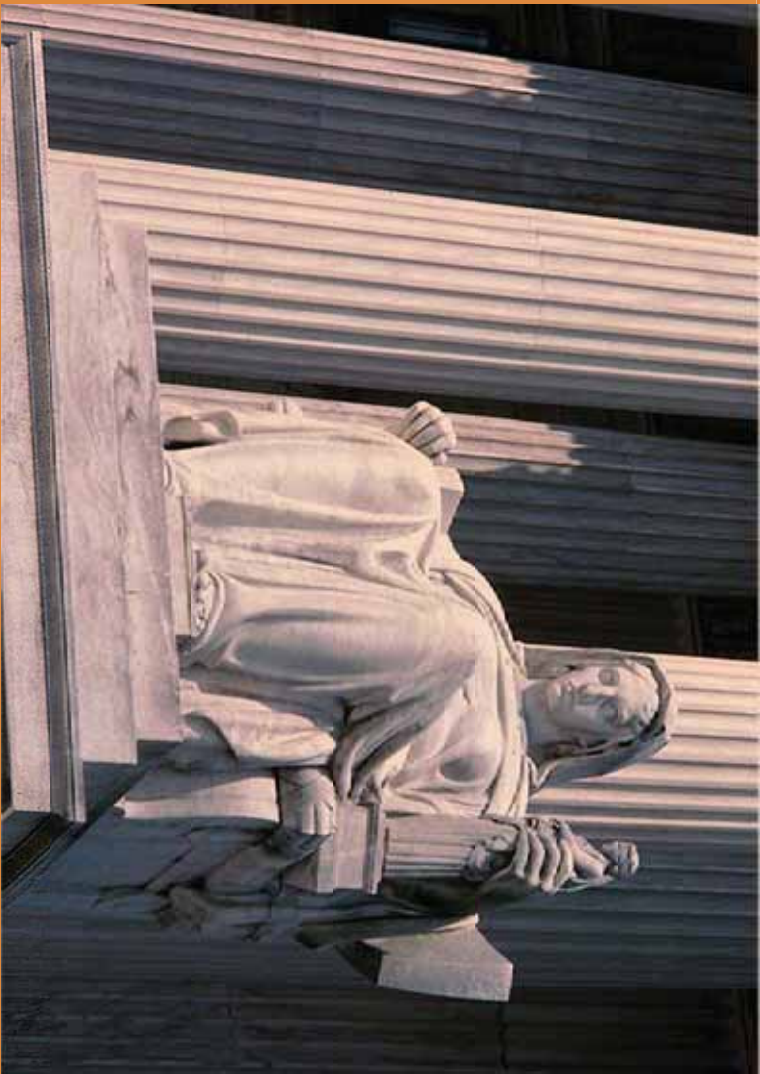
پوښتنې:

- ۱- توسيديدس څوک و؟ خپل معلومات وليکئ.
- ۲- ميسيټيانو څه ډول تمدن درلود؟ خپل معلومات وليکئ.
- ۳- د دوربانو په اړه څه معلومات لرئ؟ وبې ليکئ.

د ټولگي نه د باندې فعاليت:

هر يو زده کوونکي دې د سکندر د امپراتوري نقشه د خپلو معلوماتو پر بنسټ په خپلې کتابچې کې انځور او په ټولگي کې دې نورو ته وښايي.

آيا اوربډلي مودي چي د پخواني روم امپراتورانو ته يې د اروپا حاکمرو آيان وبل ؟

د لرغوني روم يوه مجسمه

په تېر درس کې مو و لوستل چې د يوناني امپراتورۍ تر پېرزېدلو وروسته د روم امپراتورۍ د پراختيا لپاره زمينه برابره شوه.

لس پېړۍ وړاندې تر ميلاده د روم د شا او خوا يو شمېر مېشت قومونه سره يو شول چې د لاطينيانو په نوم يې شهرت وموند. دغو وگړو په وروستيو کې د اتروسکايانو سره يو ځای شاهي نظام رامنځته کړ چې له ميلاده وړاندې تر ۵۰۹ کاله پورې يې دوام وکړ. همدې قومونو ۲۶۵ کاله پخوا تر ميلاد په روم کې د جمهوري نظام بنسټ کېښود، چې د واک درې څانگې يې درلودې:

- ۱- مشرانو مجلس.
- ۲- ستوري يا سل کسيزه شورا.
- ۳- قبائلي جرگه.

روميانو تر ميلاد ۱۴۹ کاله پخوا يو ځل بيا د يونان پر مرکزي سيمو يرغل وکړ او د يونان مقدونيې پلار يې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوست او د خپلې امپراتورۍ د پراختيا لپاره له ميلاده ۱۳۳ کاله وړاندې د يونان له کرينو تېر شول او اوسنۍ ترکيه يې ونېوله. روميانو د لوېديځ پر لور هم پرمختگ درلود. په هماغه کال يې هسپانيا هم په خپلې واکمنۍ کې شامله کړه. وروسته له هغه رومي امپراتوران د ځواک لوړو پوړيو ته ورسېدل.

نژدې دوه سوه کاله کې د روم د امپراتورۍ په سياسي او ټولنيز وضعيت کې ډېرې پېښې وشوې، بېلا بېل امپراتوران يو په بل پسې واک ته ورسېدل، چې د تر ټولو مشهورو امپراتورانو نومونه په جدول کې لوستلای شئ:

د هغي دورې جاځگر ټوليزې	د واکمنۍ کلونه	
جنگي ډيکټاتور او امپراتور و، چې يو شمېر پاټريسيانان يې و وژل.	له ۷۹ نه تر ۸۸ پخوا تر ميلاده	سناتور سولا
د خبر و اټرو په پايله کې هغي درې کسيزې ډلې گډ حکومت جوړ کړ. چې د (ټروم ويرات) په نوم يادېده په هغي موده کې سولانو ه مشهوره نجلۍ دکلوپټرا په نامه د مصر پر تخت کښېښول.	له ۴۹ نه تر ۶۰ پخوا تر ميلاده	درې کسيزه حکومت (سول، پمپي او ټراسوس)
دغو درې وارو د سولانو وژلو وروسته د دوو تنو پاټريسيانو په وسيله واک په لاس کې ونيو.	له ۴۳ پخوا تر ميلاده تر ۲۷ پخوا تر ميلاده	دوهم درې کسيزه حکومت (مارک، انټون او اکتاويس)
د روم څو واکمن امپراتور شمېرل کېده. هغه په زمانه کې د اېټاليا شاهي نوم په امپراتورۍ بدل شو. هغه ته و.و. چې د روم د امپراتورۍ په پراختيا کې يې لوی لاس درلود.	له ۲۷ پخوا تر ميلاده تر ۱۴ ميلادي کاله پورې	مقدس امپراتور يا اکتاويس
د روم امپراتوران په هغي موده کې د خپلې واکمنۍ لور پېراو ته رسېدلې و.و.	د ۹۶ ميلادي کال نه تر ۱۳۸ ميلادي کاله پورې	ژولڼ امپراتوران (ټيمپوس، کاليگولا، كلوډيوس او نرون حکومتي)
د روم امپراتوران په هغي موده کې د خپلې واکمنۍ لور پېراو ته رسېدلې و.و.	د ۹۶ ميلادي کال نه تر ۱۳۸ ميلادي کاله پورې	ټيټيکاره امپراتوران (نروا، تراژان، هادريان، مارکوس او رولڼوس)

د روم وروستني امپراتور مارکوس او رولوس و. چې له ۱۶۱ تر ۱۸۰ ميلادي کال پورې د روم بشپړ واکمن و. وروسته د کاموډيوس په نوم يوتن واک ته ورسېد. کاموډيوس فاسد او ناپوه سړی و. دده د واکمنۍ په دوران کې د روم د امپراتورۍ د راپرزېدلو زمينه برابره شوه.

له ۲۳۵ ميلادي کال نه تر ۲۸۴ ميلادي کاله پورې شل تنه رومي شاهان واک ته ورسېدل. ترڅو چې د روم امپراتورۍ په ۳۹۵ ميلادي کال کې پر دوو برخو ووېشل شوه چې د ختيځ او لوېديځ روم په نامه ياد شوي. چې په نورو بحثونو کې به يې ولولئ.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله هې د روم د لومړني جمهوريت په اړه معلومات وړاندې کړي او دوهمه ډله د روم د وروستني امپراتور په اړه بحث وکړي.

پوښتني:

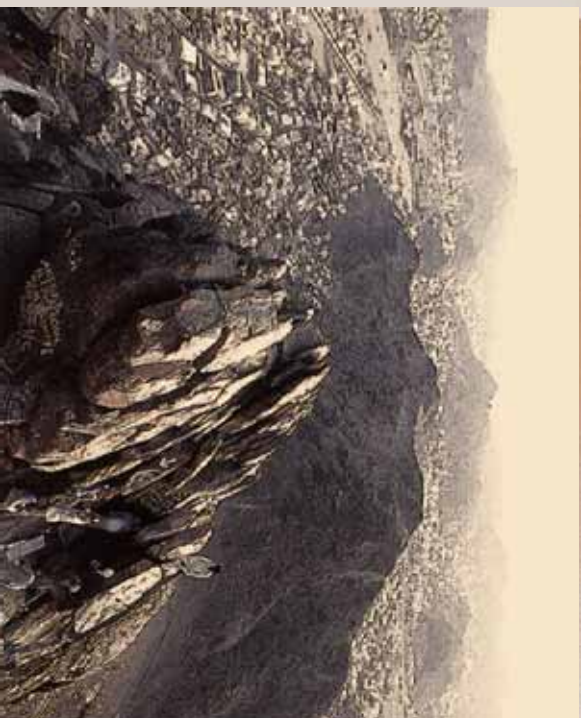
- لومړنی رومي جمهوريت دکومو واکمنو مراجعو په وسيله اداره کېده؟ نوم يې واخلئ.
- روميانو مقدونيه په کوم کال کې ونيوله؟
- د روم وروستنی واکمن امپراتور څوک و؟ خپل معلومات هغه په اړه وليکئ.

له ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي د خپلو معلوماتو پر بنسټ د روم د امپراتورۍ نقشه په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولگي کې دې نورو ته وپېښي.

څلورم څپرکی

د اسلام تاریخ

- ایا پوهنځی چې د اسلام مبارک دین د مخه د عربستان وضع څنګه وه؟
- د لوی څښتن د استازي حضرت محمد مصطفي (ص) له ژوند سره زیات اشنا شئ.
- ایا د اسلام د مبارک دین د لومړیو غزاګانو او سوبو په اړه معلومات لری؟
- ایا پوهنځی چې د حضرت ابوبکر صدیق (رض) خلافت څرنګه پیل شو؟
- د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په اړه څه معلومات لری؟
- ایا د حضرت عثمان (رض) د خلافت د دوران د پېښو په اړه معلومات لری؟
- د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت دوران څرنګه تېر شو؟
- ایا د امویانو د خلافت د پیل په اړه معلومات لری؟
- ایا پوهنځی چې د امویانو خلافت څرنګه له منځه ولاړ؟
- ایا پوهنځی چې له امویانو نه عباسیانو ته واک څرنګه ولېږدول شو؟
- د عباسیانو خلافت څرنګه راوړخېد؟

د خلورم څپرکی موخي

په دې څپرکي کې زده کوونکي له اسلامه د مخه د عربو په ژوند او حالاتو باندې پوهیږي؛ د اسلام د ستر نبي حضرت محمد مصطفي (ص) ژوند لیک لولي او زده کوي يې؛ همدارنگه د اسلام د مبارک دين د پيل د کلونو پر مهال له تولدنيزو سمونونو او غزاگانو سره اشنایي پيدا کوي؛ د راشدینو خلفاوو له دوران سره اشنا کېږي؛ د حضرت ابوبکر صديق (رض) دوران له پېښو خبرېږي؛ د اسلام د دویم خليفه حضرت عمر فاروق (رض) د زمانې پېښې او جريانات زده کوي؛ د حضرت عثمان (رض) د مهال له پېښو سره اشنا کېږي؛ سربېره پر دې د حضرت علي کرم الله وجهه د زمانې له پېښو خبرېږي. همدا راز اموي کورنۍ ته د واک د لېږد له څرنگوالي او د هغې دورې د مهمو خلفاوو په اړه معلومات ترلاسه کوي او د امويانو پر ضد د وگړنيزو پاڅونونو او د هغوی له راپرځېدو سره اشنا کېږي. سربېره پر دې د عباسيانو د دورې د مشهورو خلفاوو له پرمختيا او ځورتيا سره اشنایي پيدا کوي.

آيا پوهېرئ چې د عربستان او ضاع د اسلام له مبارک دين څخه وړاندي خرنګه وه ؟

د اسلام مبارک دين څخه وړاندي د اعرابو د مذهبي دودونو يو انځور

د اسلام د مبارک دين له راڅرګندېدو دمخه د عربستان وګړو او د نړۍ د ډېرو هېوادونو وګړو پر شرک او خرافاتو عقیده درلوده. تر اسلام وړاندي په په عربستان کې هرې قبيلې ځانته بت جوړاوه او د هغه عبادت به يې کاوه. او العباد يا الله هغه به يې خپل خدای ګانده. په خپلو عقيدو کې به يې موهوماتو او جادو ته ډېر ارزښت ورکاوه. په ټوليز ډول يې د بې باورۍ او بې عدالتۍ په حالت او د جهل او ناپوهۍ په چاپېريال کې ژوند کاوه.

پر يو بل بې اعتماد او باور نه درلود. له خپلو مړيانو سره يې غير انساني چلند درلود. بېخې يې له هر ډول انساني او بشري حقونو بې برخې کېږي وې. يو شمېر کورنيو به نوې زېږېدلې نجونې ژوندۍ تر خاورو لاندي کولې.

د شتمنو او بډايو کسانو ترمنځ اخلاقي فساد دود و. جوارې (قمار) او شراب څښل د اشراقو د زامنو ورځني عادت شوي و. دوی د مال او شتو د لاس ته راوړلو لپاره هر ډول غير انساني او غير اخلاقي عمل ترسره کاوه. قوانين بوزانې او بوزانې د زورواکو د حقونو د دفاع لپاره کارېدل. زورورو به قوانين رامنځ ته

ڪول او هغه به بي د مظلومو او بيوزلو خلكو پر ضد ڪارول.

د قبايلو د مشرانو ترمنځ لاسليڪ شوي ترونه نه هغي زماني دوديز قوانين و. د قبايلو غري مصون او خوندي و، او د لاسليڪ شويو ترونو پر بنسٽ بي خپل حقونه ترلاسه ڪول. د قبايلو د غرو ترمنځ درنښت او ارزښت هم د ترونو پر بنسٽ و. هغو ڪسانو چي د قبيلي غريٽوب بي نه درلود له ٿولو حقونو او امتيازاتو بي برخي و. دهي ڊول خلكو پر مالونو او حقونو باندي تيري جاير ڪيل ڪبهه.

ددغو ٿولو اخلاقي، ٽولنيزو انحرافاتو، ناپوهيو، ظلمونو او ناپرايو د له منڱه و پرلو لپاره د اسلام مبارڪ دين د لوى څڻين (ح) له لوري د نبي ڪريم حضرت محمد مصطفيٰ (ص) په واسطه د ځمڪي د مخ ٿولو انسانانو لپاره نازل شو. حضرت محمد (ص) خلك د لوى څڻين د وحدانيت د منلو په لور راوپل. شرڪ او په خپل لاس د جوړو شو و پتانو عبادت بي منع ڪر او د مسلمانانو ترمنځ بي ٽولنيز باور، عدالت، برابري او ورورو لي منځته راوړه.

د نجونو ژوندې بنهځول او د هغوى پر انساني او ٽولنيزو حقونو باندي تيري بي منع ڪر. له مريانو سره ڪرو وړو ته بي د هغوى په گټه بدلون وركر. په عمومي توگه وپلاي شو چي د اسلام مبارڪ دين يو الهي بشپړ دين دى، چي د لوى څڻين له لوري د ځمڪي د مخ د ٿولو انسانانو د اصلاح او روښانو لپاره له حضرت محمد مصطفيٰ (ص) لخوا ابلاغ شوى دى.

په ٽولگي ڪي فعاليت:

زده ڪو وٺي په دورو ډلو و وپشل شي. لومړى ډله دي په عربستان ڪي د جهالت او ناپوهي د دوران په اړه بحث وکړي او دويمه ډله دي هغه تغيرات او سمونونه شرح ڪري چي د اسلام د مبارڪ دين له څرگنديدو وروسته منځته راغلل.

پوښتي:

- په عربستان ڪي له اسلامه وړاندي هري قبيلي ځانته..... جو راوه او د هغه عبادت به بي ڪاره.
- د اسلام مبارڪ دين خلك..... ته رابلل.
- اسلام د الله پاک يو بشپړ..... دى.

له ٽولگي څخه بهر ڪرڻي:

زده ڪو وٺي دي د خپل جومات له ملا امام نه وپوښتي چي د اسلام مبارڪ دين ترنارنيدو راوړو مسته د انسانانو په ژوند ڪي ڪوم بدلونونه راځي دي. تر لاسه شوي معلومات دي ٽولگيو الو ته و وايي.

په منډني منورې کې د نېوې جومات يو انځور

د بشري ټولني ستر لارښود حضرت محمد مصطفیٰ (ص) د عبدالله زوی د عبدالملک لمسی و. په ۵۲۱ ز کال کې، يې نړۍ په خپل ولادت سره منوره کړه. دده مبارکه مور يې نبي آمنه او رضاعي مور يې يې حليمه (رض) نومېده.

د حضرت نبي کریم (ص) پلار دده له تولد څخه دمخه وفات شوی دی، په شپږ کلنۍ کې، يې مور وفات شوه او په اته کلنۍ کې، يې نيکه هم له لاسه ورکړ. له دې وروسته دده پالنه دده تره ابو طالب په غاړه شوه.

حضرت نبي کریم (ص) په پنځه وېشت کلنۍ کې له يې خديجې (رض) سره، چې يوه پتمنه او عزتمنه ميرمن وه، واده وکړ. په اسلامي نړۍ کې، دا لومړنۍ ميرمن وه چې ايمان يې راوړ او د اسلام په مبارک دين مشرفه شوه.

د حضرت رسول اکرم (ص) د کابو ټولو او لادونو مور همدا يې يې خديجه (رض) وه. يو ازلي حضرت ابو الھيم د نبي کریم (ص) هغه زوی و چې مور يې يې يې هار په قبطيه (رض) نومېده.

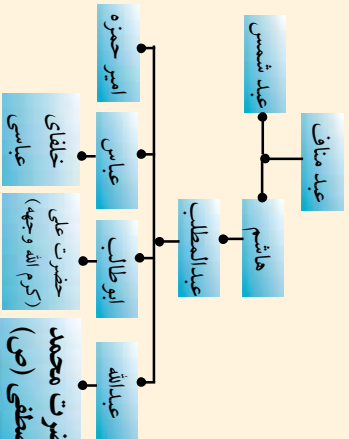
د حضرت محمد مصطفیٰ (ص) په ژوند کې په پېغمبرۍ باندې تر بحث دمخه ډېرې مهمې پېښې و شوي چې له امله يې د هغه حضرت محمد (ص) لور شخصيت دمکې او عربو خلکو په منځ کې غوره او لوړ شو.

د حضرت نبي کریم (ص) رېښتینولي او امين توب د دوی په شريفانه ژوند کې ددې لامل وگرځيد چې حضرت يې يې خديجه (رض) يې د خپلو سوداگريزو چارو د سمون لپاره غوره کړي. په مکې کې د کعبې

شريفِي په ډيوال کي د حجرا الاسود د ډبري بېرته ايښودل او ځای په ځای کول هغه بله پېښه ده چي حضرت رسول کریم (ص) ته يې د يوه ډبر مدير شخصيت په توگه شهرت ورکړ.

د حجرا الاسود د ډبري د بيا ځای په ځای کولو په اړه او دندو د صبر د وده قو مو نه يوي لويې شخړي ته سره نږدې شوي و. خو حضرت رسول اکرم (ص) په خپلي ځانگړي پورهي او خاص تدبير سره دغه لايحه حل کړه. د حجرا الاسود ډبره يې په يوه ستر څادر کي کيښودله او د ښکېلو قو مونو مشرانو ته يې لارښوونه وکړه چي هغه له څادرو خړ او و (پيشکو) څخه ونيسي او له ځايه يې اوچته کړي بيا په خپله حضرت نبي کریم (ص) دغه مبارکه ډبره له څادر څخه راواخيسته او د ډيوال په ټاکلي ځای کي يې کيښودله چي په دې توگه د دوه لويو قو مونو ترمنځ د لويې لاتيحي مخنيوي وشو.

د حضرت محمد مصطفي (ص) سپېڅلي شجره

حضرت محمد مصطفي (ص) څلور پښتکلن و چي پېغموت مبعوث شو د فاسر امت د لوی څښتن له لوري د حضرت جبرائیل الهین (ع) په وسيله دوي ته ورسول شو.

حضرت محمد مصطفي (ص) د اسلام مبارک دين ته د بلني په لومړيو کلونو کي زياتي ستونزي وگاللې، خو له دې ټولو سره سره يې پرته له څنډه د اسلام مبارک دين په خپرېدو کي پرله پسي زيار ويست. د نارينه و له ډلې څخه حضرت ابو بکر صديق (رض) او د ځوانانو له

ډلې حضرت علي کریم الله وجهه لومړني اشخاص و و چي د اسلام په مبارک دين مشرف شول. حضرت محمد مصطفي (ص) په ۶۳ کلنۍ کي هغه مهال چي له حجة الوداع څخه راستون شو له لويې مړي همدغه هجرت د اسلامي نړۍ د تاريخ پيل وگرځېد.

حضرت محمد مصطفي (ص) په ۶۳ کلنۍ کي هغه مهال چي له حجة الوداع څخه راستون شو له لويې مړي وروسته يې له دې فاني نړۍ رحلت وکړ.

په ټولگي کي فعاليت:

زده کوونکي دې په ډور و ډلو و وېشل شي لومړۍ ډله دې د حضرت محمد (ص) د شجرې او کورنۍ په اړه او دويمه ډله دې د اسلامي نړۍ د لومړنيو مسلمانانو په اړه بحث وکړي.

پوښتني:

- حضرت جبرائیل (ع) د خدای (ج) له لوري حضرت محمد (ص) ته څه پيغام راوړ؟
- حضرت محمد (ص) څو کلن و چي په پيغمبرۍ مبعوث شو؟
- د حضرت محمد (ص) د شجرې په اړه څه معلومات لری وبي ليکي؟

له ټولگي څخه بهر کړنې:

زده کوونکي دې د خپلي سيمي له ملام امام څخه د حضرت محمد (ص) د ژوند او اخلاقي بڼيگنو په اړه معلومات ترلاسه کړي او خپلو ټولگيو الو ته دې وړاندې کړي.

ايا د اسلام د صدر د غزاگانو او فتوحانو په اړه معلومات لري؟

د غزاگانو يو رسم شوی انځور

د لوی څښتن د حکم او د حضرت محمد مصطفیٰ (ص) د پرله پسې بلني له امله د مکې معظمې او مدينې منورې ډېر شمېر وگړي د اسلام په مبارک دين مشرف شول د اسلام مبارک دين له يوې ورځې څخه بلې ته پياوړی کېده.

مشرکينو هڅه کو له چې د اسلام د دين د پرمختگ مخنيوي وکړي. ډول ډول خنډونه يې رامنځته کول. له مسلمانانو سره يې اړيکې پرې کړې، د مسلمينو کوړونه يې محاصره کړل او هم به يې مسلمانان په يو ازي او ډله ييزه توگه غورول. ددغه ډول بنديزونو او گو اېبونو سره سره بيا هم خلکو له يوې ورځې نه بلې ته اسلام ته مخه کو له. مسلمانان د و مره زيات شول چې نور يې د خانه دفاع کو لای شول او هم يې د اتوان و موند چې د مشرکينو د تېرې د مخنيوي په منظور د غزاگانو ډگر ته و دانگي. يو شمېر غزاگانې پېښې شوې چې په لنډه توگه يې د څو يادونه کو و.

د بدر غزوې:

د مسلمانانو او مشرکينو ترمنځ لو مړنی، غزا د بدر په نامه ياده شوې ده. دا غزا د هجرت په دويم کال مدينې ته نږدې د بدر په سيمې کې پېښه شوه چې مسلمانان پر مشرکينو بریالي شول. دا د جگړې په ډگر کې د مسلمانانو په گټه لو مړنی، سويه او فتح شمېرل کېږي. که څه هم په دې جگړې کې د مسلمانانو شمېر ۳۱۳ تنه او د مشرکينو شمېر کابو ۱۰۰۰ تنو ته رسېده او يوه نابرابره جگړه وه، خو د لوی څښتن (ج) په مرسته مسلمانان بریالي شول.

د احد غزا:

د احد غزا د مسلمانانو يوه مشهوره غزا ده. دغه غزا په درېم هجري کال کې پېښه شوې، چې له امله يې د مکې مشرکينو ته ډېره مرگ ژوبله او بېتني وه. بله غزا چې د حضرت محمد رسول الله (ص) په ژوند کې پېښه شوې ده د

خندق په نامه يادېږي. په دې غزا کې مشرکينو په برغلونو پيل وکړ. خو هېڅ ډول برياليتوب يې ترلاسه نه کړ. دغه غزا په اووم هجري کال کې واقع شوه.
د مسلمانانو او مشرکينو ترمنځ يوه بله مهمه غزا د موټه غزا وه چې په اتم هجري کال کې پېښه شوه. په دې غزا کې حضرت خالد بن ولید (رض) ډېر ارزښتمن رول ولوباوه.

د مکې معظمې فتح:

د مسلمانانو يوه ډېره ستړه بريا همدا د مکې معظمې فتح وه، چې په اتم هجري کال کې پېښه شوه. له شک پرته مسلمانان پر مشرکينو برلاسي و. ځکه نو مشرکينو د ډار احساس کاوه. په دې وخت کې حضرت محمد مصطفيٰ (ص) وويل: هرڅوک چې په کور کې وي او ور يې تړلې وي په امان کې دی. هرڅوک چې مسجد الحرام ته پناه يو سي، په امان کې به وي او هرچا چې د ابوسفیان (رض) کور ته پناه يوره په امان کې به پاتې شي. په دې ډول مسلمانان يې له کوم جنگ څخه د مکې معظمې سيمې ته ورنننه شول او لويه سويه يې په نصيب شوه.

د حنين غزا:

دا غزا د مسلمانانو له ډېرو سترو غزاګانو څخه ګڼل کېږي. په دې غزا کې د مسلمانانو له لوري ډولس زرو تنو ګډون کړي و، په داسې حال کې چې د مشرکانو شمېره څو چنده ډېره وه. د لوی حنين (ج) د مرستې په برکت مشرکين په دې غزا کې هم له سختې ماتې سره مخامخ او مسلمانان بريالي شول.
د حجة الوداع پر مهال حضرت محمد مصطفيٰ (ص) مسلمانانو ته د حج شرايط او مراسم ورزده کړل او د جاهليت د زمانې ټول کره وړه او تړونونه يې لغو او منع اعلان کړل. د مسلمانانو د يو شمېر غزاګانو او برياليتوبونو له امله د مسلمانانو په ټولنيز او سياسي ژوند کې مناسب او وړ شرايط منځته راغله.
د حضرت محمد مصطفيٰ (ص) له رحلت نه د مخه د اسلام د مبارک دين نفوذ د مکې، مدينې او د عربي ټولني په سيمو او ښارونو کې خپور شو. او د جزيرة العرب يووالي يې رامنځته کړ. دغو برياليتوبونو د نړۍ په کچه د يوه پياوړي او ځواکمن اسلامي حکومت د رامنځته کېدلو بنسټ کېښود، چې په راتلونکو لوستونو کې به يې ولولئ.

په ټولګي کې فعاليت:

زده کوونکي دوه ډول وېشل شي: لومړۍ ډله دې د مسلمانانو پر وړاندې د مشرکينو دناوړه کړو وړو په اړه معلومات وړاندې کړي او دويمه ډله دې د مسلمانانو د غزاګانو په باره کې خپل معلومات وړايي.

پوښتنې:

۱- تاسو ووايست چې د اسلام مبارک دين د خپرېدلو په پيل کې دکفارو او مشرکينو کره وړه د مسلمانانو په وړاندې څنگه وه؟

۲- د مسلمانانو او مشرکينو ترمنځ لومړنۍ غزا..... نو مېمه.

۳- د مشرکينو په وړاندې د مسلمانانو د څو غزاګانو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي د خپلې سيمې د جومات له ملام امامه څخه د غزاګانو په اړه پوښتنې وکړي او بيا دې خپل دغه معلومات په ټولګي کې خپلو ټولګيو لورته واوروي.

ايا پو هيرئ چي د حضرت ابوبكر صديق (رض) خلافت خرننگه پيل شو ؟

د نوم رسوخه

هغه ځای چي حضرت محمد(ص) او حضرت ابوبکر صديق (رض) د مشرکينو څخه پناه وروړي وه .

د حضرت ابوبکر صديق (رض) نوم عبدالله و . حضرت رسول اکرم (ص) هغه ته د صديق لقب غوره کړ . د جاهليت په دورې کې يې نوم عبداالکعبه و . له عام الفيل نه دوه کاله وروسته په مکه کې نړۍ ته راغی . د ده شجره په شېبم نيکه کې حضرت نبي کریم (ص) ته رسېږي . د حضرت محمد مصطفیٰ (ص) له رحلت نه وروسته د کدوالو او کورنيو (مهاجرو او انصارو) د يوې پراخې او عامې غونډې له لارې د اسلامي خلافت مقام د لومړني خليفه په توگه غوره شو . دی د راشدپيو خلاوو له ډلې څخه لومړنی خليفه و چې له يو و لسم نه تر ديار لسم هجري کاله پورې د خليفه په توگه د مسلمانانو په چدير کې و . حضرت ابوبکر صديق (رض) له غوره کېدو وروسته په خپلې لومړنۍ وينا کې چې د مسلمانانو غونډې ته يې وکړه وويل : ((اي خلکو! تاسو چې زه د خليفه په توگه غوره کړم ، زه له تاسو نه څه ځانگړي لور تيا نلرم . که ما ښه کار ونه کول له ما سره ملتيا وکړئ او که بد کار ونه مې کول منع مې کړئ . ستاسو څواکمن زما په وړاندې ضعيف او ستاسو ضعيف ملته پياوړی دی . په هر قوم کې چې ناوړه کارونه دود شي په بلاگانو اخته کېږي.))

حضرت ابوبکر صديق (رض) د خپل امارت په دوه کلني دورې کې د ځينو قامونو د ارتداد مخه ونيوله . په دې مهال کې ځينو مرتدينو د نبوت دعوا وکړه . چې له دې ډلې کولاي شو د مسيلمه کذاب نوم واخلي .

کذاب مسيلمه د حضرت ابوبکر صديق (رض) له خوا ووژل شو . او دده منونکي بېرته د اسلام مبارک

دين ته راوگرځېدل.

حضرت ابوبکر صديق (رض) مرتدانو ته په دې ټکو کې پيام و استاوه: ((بنېمونکي او مهربان لوی څښتن په نامه!

د لوی څښتن او د هغه د ستر استازي د خليفه له لوري د ابوبکر پيغام هر چا ته خاص دي، که عام مسلمين وي، که مرتدين. درود دي وي پر هغه چا چې د هدايت په لاره روان دی او له هدايته وروسته يې تيارې او رنډو لارو ته مخه نه ده کړې. زه واحد څښتن تعالی (ج) ستايم. او و ايم چې له هغه نه پرته بل خدای نشته او حضرت محمد (ص) د هغه بنده او استازي دی. په هغه څه چې راوړي يې دي او نازل شويدي ايمان لرم او هر څوک چې له منلو يې ډډه کوي، هغه کافر بولم او په وړاندي يې جهاد کوم.)) او ددې پيام په پورې برخې کې راغلي دي چې: (اما بعد لوی څښتن جل جلاله په حقه سره حضرت محمد (ص) د خلکو د اصلاح لپاره و استاوه. چې ډارونکي او زيری ورکوونکي وی. د الله پاک په اراده او غوښتنې سره خلک د هغه لور ته راووي او ټول انسانان له الله جل جلاله څخه وروړوي لوی څښتن (ج) د هغه چا لاره سمه کړه چې د حضرت رسول کریم (ص) بلنه يې ومنله. او حضرت نبي کریم (ص) هغه وگړي چې له ده څخه يې مخ اړولي و. بېرته اسلام ته راوړول.

وروسته حضرت رسول اکرم په داسې حال کې چې د رب العزت امر يې پر ځای کړ خپل امت ته يې نصيحت وکړه او د لوی څښتن له لوري يې خپله دنده هغسې چې ښايي ترسره کړه او له دې فائدي نړۍ څخه يې رحلت وکړ....)

حضرت ابوبکر صديق (رض) هغه وگړي چې د زکات د فريضې له ادا کوونکو څخه يې ډډه کو له هم اصلاح کړل. د مسلمانانو د حاکميت سيمه دحضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت په دوران کې شام (او سني سورني) او عراق ته ورسېده د بين النهرين د نيو لو لپاره يې د حضرت خالد بن ولید (رض) تر مشرۍ لاندې يو لښکر و استاوه. او هغه سيمې يې هم د اسلامي حاکميت په ولکې کې راوستې. د مسلمانانو د حاکميت د سيمو په پراخولو کې حضرت خالد بن ولید (رض) ډېره ستره او د قدر وړ ونډه درلوده.

د حضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت دوره دوه کاله او څو مياشتې وه او په ديارلسم هجري کال کې وفات شو.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت د پيل په اړه څېړگندونې وکړي او دويمه ډله دې د حضرت ابوبکر صديق (رض) د لومړنۍ وينا په اړه خپل معلومات وړاندې کړي.

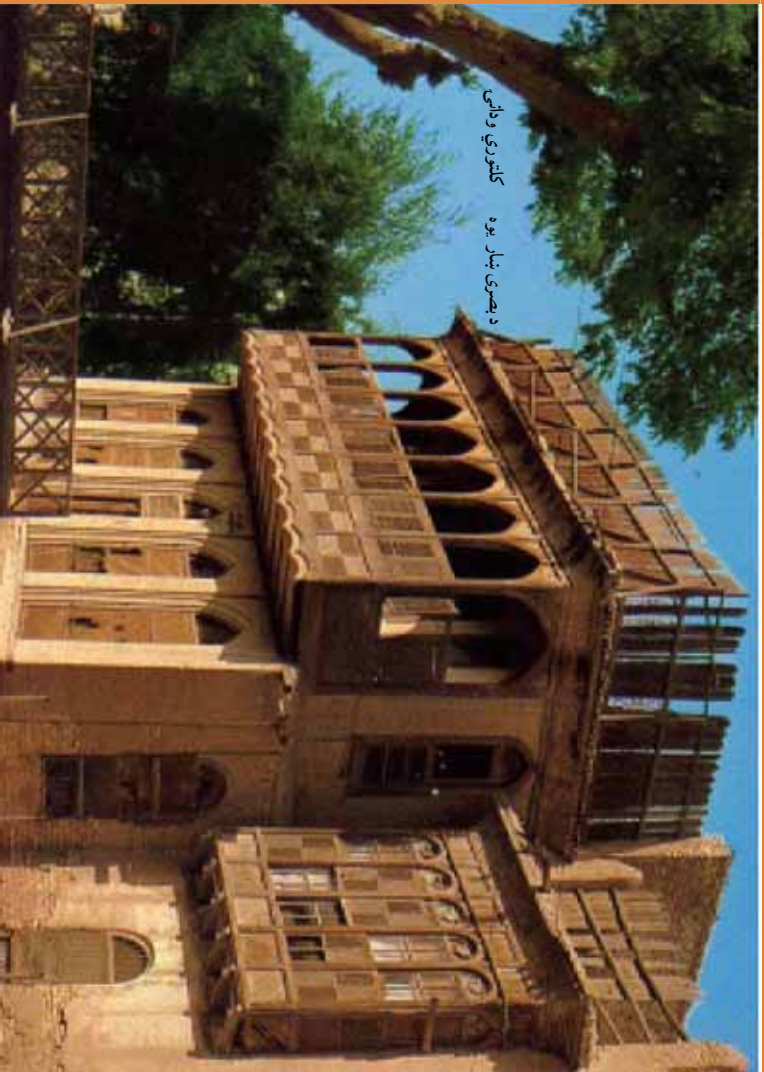
پوښتنې:

- د حضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت د دورې په اړه څه معلومات لرئ؟ وي ليکئ
- د حضرت ابوبکر صديق (رض) د لومړنۍ وينا په اړه خپل معلومات وليکئ.
- د ابوبکر صديق (رض) د خلافت په دوران کې کومې سيمې د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغلي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له خپل ملا امام څخه د اسلام د لومړني خليفه حضرت ابوبکر صديق (رض) د ژوندانه په اړه نور معلومات ترلاسه کړي او هغه دې په ټولگي کې زده کوونکو ته ووايي.

د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په اړه معلومات لری؟

بصره، د هغو ښارونو څخه ده چې د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په دوره کې ودانه شوه

د حضرت ابوبکر صديق (رض) تر وفات وروسته، د خلافت دنده حضرت عمر فاروق (رض) ته ورسېده. نوموړی د مدينې منورې د ټولو مېشتو وگړو (انصارو او مهاجرينو) له خوا په يوه خو له او اتفاق د مسلمانانو په خلافت وټاکل شو. حضرت عمر فاروق بن خطاب (رض) د فجارو له جگړې نه څلور کاله د مخه په مکې مکرې کې نړۍ ته راغې. دده شجره کعب بن لوی قرشي او بيا د بني عدې طایفې ته رسېږي. په ماشومتوب کې يې د خپل پلار پسر ته پورول. د جاهليت په دوره کې يې د قریشو د استازي په توگه د خپل منځي نښتو د له مينځه وړلو لپاره د يوه مصلح او سفیر په توگه دنده ترسره کوله. په فصاحت او بلاغت کې يې ثاني نه درلود. له همدې امله يې په عربو کې ډېر ټيک او ښه شهرت درلود. د حضرت رسول اکرم (ص) د بعثت نه شپږ کاله وروسته د اسلام په مبارک دين مشرف شو. او د حضرت نبی کریم (ص) له ډېرو نژدې پارانو څخه و. کله چې د حضرت ابوبکر صديق (رض) ناروغی، شدت و موند. نو مسلمانانو د يوه خليفه په فکر کې شو. په دې اړه يې له پوره خلکو او له خپلو دوستانو څخه د حضرت عمر فاروق (رض) په اړه پوښتنې کولې، ټولو له څه هيلې او غرضه پرته د زړه له کومې په رښتيني توگه حضرت فاروق (رض) تائيد اووه. يوه روح يې په همدې اړه له حضرت عثمان (رض) څخه وپوښتل. ده په خواب کې وويل: تاسو له مور ټولو څخه ډېر د حضرت عمر (رض) په اړه معلوم مات لری او ښه يې پېژنی، سختگير دی خو باطن يې له څرگندې بڼې ډېر ښه دی. په مور کې له عمر (رض) نه بل ډېر ښه څوک نشته.

د حضرت ابوبکر صدیق (رض) له وصیت سره سم د خلافت چاري حضرت عمر فاروق (رض) ته وسپارل شوي. په وصیت پاڼه کې راغلي و د ښوونکي او مهربان خدای (ج) په نامه:

ما عمر بن خطاب (رض) پر تاسو امیر وټاکه. که چیرې یې ټيکې وکړه او د بار او عدالت پر لاري ولاړ، دا هغه څه دی چې زده هغه په اړه پوهېږئ. او هغه فکر دی چې د هغه په اړه یې لرم. او که چیرې یې ظلم وکړ، حق ته یې بدلون ورکړ، زه په غیب نه پوهېږم. زما نیت ښه دی او د هر چا چلند په هغه پورې اړه لري او هغوی چې تېري او نارو اکړي، پوره به شي چې پالېده یې څه ده.

د مسلمانانو سوېي دوام موهي:

د حضرت ابوبکر صدیق (رض) له وفات نه وروسته حضرت عمر فاروق (رض) د اسلام د دویم خلیفه په توگه د چارو واکي په لاس کې واخیستې. د مسلمانانو فاتح لښکر د حضرت ابوبکر صدیق (رض) په زمانه کې تر عواق او د ساسانیانو دولت تر پورې ورسېد. د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په دوران کې د ایران وضع معشوم شوه او متزلزله شوي و. تر هغه وروسته چې رومیانو د جنادین په جگړې کې ماتې وخوړه، د مسلمانانو ځواکونه د ایران پر لور وخوځېدل. د ایران د جگړې لپاره د مسلمانانو د ځواکونو مشر حضرت سعد بن ابی وقاص (رض) وټاکل شو. هغه په قادسیې کې له ایرانیانو پوځونو سره مخامخ شو او هغوی ته یې سخته ماتې ورکړه. د قادسیې او جلولاه سوېي نه وروسته حضرت سعد بن ابی وقاص د کوفې د ښار د جوړېدو بنسټ کېښود.

له یوې مودې وروسته د مهاین ښار، چې دریم یرگد یې دفاع کو له، د مسلمانانو په لاس فتح شو. ساساني دریم یرگد تېښتې ته مخه کړه. دغو جگړو څلور کاله دوام وموند چې په پای کې د نھاوند ښار د مسلمانانو لاس ته ورغی. مسلمانانو په دغې سوېي باندې فتح الفتوح نوم کېښود. له دې جگړې وروسته یزگړد خراسان ته تېښته وکړه او په یو ډېرشم هجري کال کې د یوه خراساني ژمنه گر لخوا وژل شو.

لنډه دا چې د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په لس نیمو کلو کې ډېرې ځمکې د مسلمانانو له خوا فتح شوي، چې پراخوالي یې د هغو له لوېدیځې برخې څخه نیولې بیا د افغانستان تر ختیځو برخو پورې رسېد. ددې دورې یوه بله مهمه چاره دا وه چې د مسلمانانو تاریخ د حضرت نبی کریم (ص) له هغه هجرت پیل ش چې له مکې نه یې د لومړي ځل لپاره په دایمي توگه هجرت وکړ. حضرت عمر فاروق (رض) د هجرت په ۲۳ کال کې د یوه مړي له خوا چې ابولولو نوم میده، د لمانځه داوا کو له په حال کې په شهادت ورسېد. ده د خلافت په دوره کې مسلمانان له فوق العاده سوکالی او عدالت څخه برخمن و.

په ټولگي کې فعالیت:

زده کوونکي هېر دوو ډلو و وېشل شي. لومړی ډله دې د حضرت عمر فاروق (رض) د ژوندانه په اړه معلومات ورکړي او دویمه ډله دې د هغې دورې دفتو حالتو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې:

- حضرت عثمان (رض) د حضرت عمر فاروق په اړه حضرت ابوبکر صدیق (رض) ته څه وویل؟
- حضرت ابوبکر صدیق (رض) په خپل وروستی وصیت لیک کې څه لیکي و؟
- د فتح الفتوح په اړه څه معلومات لری؟ وی لیکئ.

زده کوونکي دې د حضرت عمر فاروق (رض) د اخلاقو او فضایلو په اړه د خپلو ملا امامانو څخه پوښتنې وکړي او خپل معلومات یې په ټولگي کې وړايي.

خه نه مني. حق و اخلي او حق و رکړي، امانت مه خيانتوي، د امانت بند مه شلوي، که نه د هغو کسانو په گناه کې به شريک او سي چې له تاسو وروسته په همدې لاره ځي. په عهد او ترون وفا وکړي، په يتيم او په هغه چا چې له تاسو سره په ترون کې شريک او گډ دی، ظلم او ناروا مه کوي. هر څوک چې پر يتيم او شريک ظلم وکړي لوی خښتېن (ج) د هغه دښمن دی.

د قران کریم ټولونه:

د حضرت عثمان (رض) د خلافت د مهال له ډېرو سترو کارونو نه يو هم د قران عظيم الشان ټولونه وه. قران شريف د ۲۳ کلو په اوږده کې د وخت د غوښتنې له مخې پر حضرت محمد (ص) نازل شو. د قران کریم مبارک ايتونه به اصحابو کرامو خپلو حافظو ته سپارل او يا به يې د ونو په پوستکو يا هډوکو باندې ليکل. د مسلمانانو او کفارو ترمنځ له خو غزاگانو او جگړو وروسته يو شمېر قاريان په شهادت ورسېدل. ځکه نو دا اړتيا محسوسه شوه چې قران کریم راټول او تدوين شي.

د حضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت په دورې کې قران کریم د مصحف په توگه ټول کړل شوي و، خو د حضرت عثمان (رض) د خلافت په دوران کې قران شريف په کامل صورت د راويانو په واسطه د حضرت زيد بن ثابت (رض) تر نظر لاندې چې د وحې دکاتبانو له ډلې و، په پوره څيرتيا راټول او وليکل شو.

له نورو نسخو سره له مقابلي څخه وروسته حضرت عثمان (رض) حکم وکړ چې ټولې پخواني نسخې دې له منځه يوړلې شي.

حضرت عثمان (رض) په اوريا کلي کې په خلافت وټاکل شو. او د خلکو دارامې او سوکالي لپاره يې ډيرې هڅې وکړې. حضرت عثمان (رض) دولس کاله خلافت وکړ او په ۳۶ هجري کال په داسې حال کې چې د پاک قران په تلاوت لگيا و. د يوه تن باغي له خوا په شهادت ورسېد.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي لومړۍ ډله دې د حضرت عثمان (رض) د شخصيت په اړه بحث وکړي او دويمه ډله دې د هغې دورې د سترو کارونو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې:

- د حضرت عثمان (رض) د شخصيت په اړه څه معلومات لري؟ وبې ليکئ.
- پاک قران د اسلام د کوم خليفه په وخت کې راټول شو؟
- حضرت عثمان (رض) خو کاله خلافت وکړ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د خپل چاپيريال له ملا امامانو څخه د اسلام د دريم خليفه په اړه معلومات راټول او هغه دې په ټولگي کې خپلو ټولگيو الوته و وايي.

د حضرت علي کرم الله و جهه خلافت څرنگه تېر شو ؟

د کوفې جومات

د حضرت علي (کرم الله و جهه) د خلافت مرکز

حضرت علي کرم الله و جهه د ابي طالب زوی، د عبدالطلب لمسی، د بني هاشم له قبیلې او د قریشو له قام څخه و. سرپرته پر دې چې د حضرت محمد مصطفي (ص) د تره زوی و، د هغه زوم هم و. له هجرت نه يو وېشت کاله د مخه په مکې مکرمې کې وزيږېد. د قحطۍ په کال کې حضرت علي کرم الله و جهه د يوري مودې لپاره له حضرت نبي کریم (ص) سره و. وروسته له هغې چې حضرت رسول اکرم (ص) په نبوت مبعوث شو، حضرت علي کرم الله و جهه لس کلن و چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو.

حضرت علي کرم الله و جهه د خلكو ترمنځ په عدل، باور، انصاف او ډكاوت مشهور و. هغه وخت چې مشرکينو د حضرت محمد مصطفي (ص) پر کوبر غل وکړ، هغه مهال حضرت علي کرم الله و جهه د حضرت نبي کریم(ص) د خوب پر تخت وېده شو او په دې ترتيب مشرکين خپلې هيلې ته و نه رسېدل. د حضرت عثمان (رض) له شهادت څخه وروسته په ۳۲ هجري کال کې د مسلمانانو د يوري غوښتې د پرېکړې پر بنسټ د اسلامي نړۍ د خليفه په توگه غوره او وټاکل شو. دې د ځينو مسلمانو مشرانو له خوا د يو لړ زياتو ستونزو او مخالفتونو سره مخامخ شو. د همدغو مخالفتونو په پايله کې د مسلمانانو ترمنځ د وده جنگونه پېښ شول، چې يو يې د جمل او بل يې د صفين په نامه ياد شوي دي.

د جمل جگړه:
دغه جنگ په بصري کې پېښ شو. په دې جنگ کې بې عايشې (رض) د حضرت محمد مصطفي (ص) مطهرې مېرمنې هم گډون کړی و. په دې جگړه کې بې عايشه (رض) په اوښ سپره و، نو ځکه بې دغه جگړه جمل يا اوښ نومولې ده.

د صفين جگړه:

دغه جگړه د صفين په سيمې کې د حضرت علي کرم الله و جهه او حضرت معاويه (رض) ترمنځ په اووه دېرشم هجري کال کې پېښه شوه، او وه ورځې بې دوام وکړ. له هغه وروسته جگړه سره شوه او دوه تنه د خيرو اثر و لياره و ټاکل شول. حضرت علي کرم الله و جهه حضرت ابو موسي اشعري (رض) د خپل استازي په توگه وټاکه او د حضرت معاويه (رض) له خوا عمرو بن العاص (رض) غوره شو. د خيرو اثر و په پايله کې دواړه لوري په دې سلا شول چې حضرت علي کرم الله و جهه او حضرت معاويه (رض) دواړه له واکه لرې شي او په عوض بې يريم تن د مسلمانانو له خوا د خلافت لپاره وټاکل شي. حضرت عمرو (رض) حضرت ابو موسي اشعري (رض) ته وويل چې ولاړ شه او دغه بېرکړه اعلان کړه. حضرت ابو موسي اشعري (رض) ته وويل چې

مورن بېرکړه وکړه چې حضرت علي کرم الله و جهه او حضرت معاويه (رض) دواړه له واکه لرې کوو. تاسې مسلمانان له خپله منځه يو بل څوک د خلافت لپاره غوره کړئ. له حضرت ابو موسي اشعري (رض) وروسته عمرو (رض) په خپل ځای ودرېد او وني وبل:

اي خلکو تاسو او وريدل چې حضرت ابو موسي اشعري (رض) خپل يار لري کړ. زه هم د هغه يار لری کوم او د هغه پر ځای معاويه خلافت ته منصوبوم. په دې توگه د حضرت معاويه (رض) پلويانو خبرې اثرې د ځان په گټه اعلان کړې.

د خوارجو څرگندېدل:

دايوه لږه پېښه ده چې د صفين له جگړې څخه وروسته واقع شوه. خوارج سياسي عقيدتي ډله وه چې د اسلام په سياسي او توليدي تاريخ کې بې ونډه درلوده. دوی د حضرت علي کرم الله و جهه له پلويانو څخه و، او پر هغه تړون بې نېوکه (اعتراض) درلوده چې حضرت علي کرم الله و جهه له حضرت معاويه (رض) سره د خيرو اثر و لپاره کړې و. دوی له دې نيمو کې څخه وروسته د حضرت علي کرم الله و جهه ديارلوی له ډلې څخه ووتل او په همدې بنسټ په خوارج معروف او مشهور شول.

حضرت علي کرم الله و جهه په عمومي توگه پېښه کاله د مسلمانو خلافت وکړ. دهجرت په څلور پېښتم کال د خوارجو د طايفې ديوه تن له لوري چې عبدالرحمن بن ملجم نوم مېده، ټپي او دوه ورځې وروسته د هغو ټپونو له امله په شهادت ورسېد. او په دې ډول دراشدينو خلفاو و دوران هم پيلې ته ورسېد.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت علي کرم الله و جهه د شخصيت په اړه خپل معلومات ووايي. او دويمه ډله دې د صفين د جگړې په اړه معلومات له خپلو ټولو لگيو الو سره شريک کړي.

ټولنيزې:

- د حضرت علي کرم الله و جهه د کورنۍ او په خپله دده د شخصيت په اړه څه معلومات لرئ؟ بيان بې کړئ
- د جمل د جگړې په اړه څه معلومات لرئ؟ وي ليکئ.
- خوارج څوک و؟ خپل معلومات وليکئ.
- له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې هريو د خپل ملا امام څخه د حضرت علي کرم الله و جهه د شخصيت په اړه معلومات ترلاسه کړي او بيا دې په ټولگي کې خپلو ټولو لگيو الو ته ووايي.

ايا د امويانو د خلافت د پيل په اړه معلومات لري؟

د امير معاويه له دورې مسكوكات

په پخواني لوست کې راغلي و چې حضرت علي کرم الله وجهه د يوه تن خواجه له خوا په شهادت ورسېد. په دې مهال کې د شام اوسېدونکي د حضرت معاويه (رض) په شاوخوا راتول او يو نوي مرکز يې جوړ کړ. حضرت معاويه (رض) د ابو سفیان (رض) زوی او د حوټ لمسی و. له هجرته پنځلس کاله د مخه په مکې مکره کې زېږېدلی دی. د ده پلار ابو سفیان د مخه تر دې چې مسلمان شي د حضرت محمد (ص) د ډېرو کلکو مخالفانو له ډلې شمېرل کېده. د ابو سفیان له مسلمانېدو سره د ده ميرمن او اولادونه هم د اسلام په مينين دين مشرف شول.

حضرت معاويه درويشت کلن و چې حضرت محمد (ص) هغه د خپل کلب په توگه وټاکه. د حضرت ابوبکر صديق (رض) د خلافت په زمانه کې د حضرت معاويه (رض) ورو زېږېد بن ابو سفیان د شام سرلښکر و. له هغه سره په شام کې ډېر شمېر بني اميه استوگن شول. د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په دوران کې د

شام اداره معاويه بن ابو سفیان (رض) ته سپارله شوي وه. د حضرت عثمان (رض) په زمانه کي يې هم د والي په توگه خپلي دندې ته دوام ورکړ. د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت په پيل کي حضرت معاويه (رض) بيعت ونه کړ چي په پايله کي د صفين جنگ پېښ شو.

حضرت معاويه (رض) د امويانو د خلافت بنسټ کېښود. شل کاله يې خلافت وکړ او په شپږم هجري کال کي مړ شو. د معاويه له مړينې څخه وروسته يې لويه امپراتوري په ميراث پاتې شوه، چي ختيځي پولې يې له هندوچين څخه پيلېدې او په لوېديځ کي تر فرانسې او هسپانيې پورې رسېدې. له ده څخه وروسته د ده زوی يزيد بن معاويه (رض) د چارو واکي په لاس کي ونيوې. او د هغه د واکمنۍ دوران په يو شپږم هجري کال کي د کربلا غميزه پېښه شوه. په دې جنگ کي د حضرت محمد مصطفي (ص) لمسی حضرت حسين (رض) او د هغه ياران په شهادت ورسېدل. له يزيده څخه وروسته د دې کورنۍ يو شمېر کسانو د چارو واکي په لاس کي درلودې. دغه کورنۍ تر يو سلو دوه دېرشم هجري کاله پورې د اسلامي خلافت پر سيمو حکومت وچلاوه.

مروان د دې لړۍ وروستۍ حکمران و. چي له ۱۲۷ نه تر ۱۳۲ هجري کاله پورې يې د اسلامي امپراتورۍ پر ځمکو حکومت وچلاوه. په پای کي ابو مسلم په يوه برخلیک جوړوونکي پاڅون سره د امويانو لړۍ ته د پای ټکی کېښود، چي په راتلونکي لوست کي به يې ولولو.

په ټولگي کي د دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت معاويه (رض) د شخصيت په اړوند خبري وکړي او دويمه ډله دې په دې کورنۍ پورې د تړلو مهمو پېښو په اړه څرگندونې وکړي.

پوښتنې:

- د امير معاويه د شخصيت په اړه څه معلومات لری؟ وبڼې ليکئ.
- د کربلا خواشينيو ونکې غميزه پېښه څه مهال پېښه شوه؟ خپل معلومات وليکئ.
- د امويانو پر ضد د پاڅون په اړه څه معلومات لری؟ وبڼې ليکئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د کربلا د پېښې په اړه د خپلو جوماتونو له امامانو څخه پوښتنه وکړي او بيا دې همدغه معلومات په ټولگي کي دننه له خپلو ټولگيو او سره شريک کړي.

ايا پوهېرئ چي دامويانو خلافت خزانگه راوپرځېد؟

اموي جومات په دمشق کي

يو شمير اموي خلفا و الهي احکامو ته پاملرنه درلوده چي له دې ډلې څخه کولای شو حضرت عمر بن عبدالعزیز (رض) ته اشاره وکړو ، خو يو شمير نور يې رعاياو ته په مادي او معنوي لحاظونو لکه خزانگه چي نيسايې هغسي پاملرنه ونه کړه.

د امويانو پر ضد پاڅونونه په بيلابيلو کچو د واکمنۍ په لړي او نږدې ځايونو کي پيل شول . د امويانو پر ضد دغه خوځښتونه او پاڅونونه هغه مهال خپلې لورې پورې ته ورسېدل چي ابو مسلم خراساني د عباسيانو په مرسته د پاڅون زمينه برابره کړه . ابو مسلم له هره څه مخکي د عباسيانو پاملرنه ځان ته راواړوله . او بيا يې د اسلامي خلافت پر ضد په ختيځ په تېره بيا په خراسان کي پاڅون پيل کړ او تر بغداد پورې يې د امويانو ټولو پلويانو ته ماتي ورکړه . د امويانو يو شمير پلويان د څه تينگار پرته پاڅون کوونکو ته تسليم شول .

د هرات، فوشنگ، بلخ، تالقانو او نورو سيمو خلک د ابو مسلم په امر تر دمشق پورې د پرله پسې بريد په حال کې ورسېدل. هلته يې د لوړو دېوالونو او پياوړو برجونو پر سر تور رنگي بېرغونه وريول، په دې حالت کې عباسانو د ابو مسلم مالاثر درلود په دې توگه ابو العباس په (۱۳۲ هـ) يو سلو دوه دېرشم هجري کال د خلافت چارې په خپل لاس کې ونيمولې.

کله چې خلافت ابو العباس سفاخ ته ورسېد، خپل تره عبدالله بن علي ته يې دنده وسپارله چې د اموي کورنۍ وروستي خليفه مروان تعقيب کړي. عبدالله هغه تر موصل پورې وڅاره او هلته هم چې کوم جنگ پېښ شو، مروان ماته وخوره او حوران ته وتښتېد. بيا يې دمشق او فلسطين ته تښتېته وکړه. ابو العباس خپل تره ته لارښوونه وکړه چې د مروان د تعقيب چارې صالح ته وسپاري. صالح، مروان د مصر د بومير نومي کلي پورې وڅاره. هلته يې ونيو او وني واژه. په دې توگه عباسي دوره پيل شوه چې په راتلونکو لوستونو کې به يې ولول.

په ټولگي کې دنده فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د امويانو د نيمگړتياوو په اړه خبرې وکړي او دويمه ډله دې د خراساني ابو مسلم د پاڅون په اړه لازم معلومات په ټولگي کې وولاي.

پوښتني:

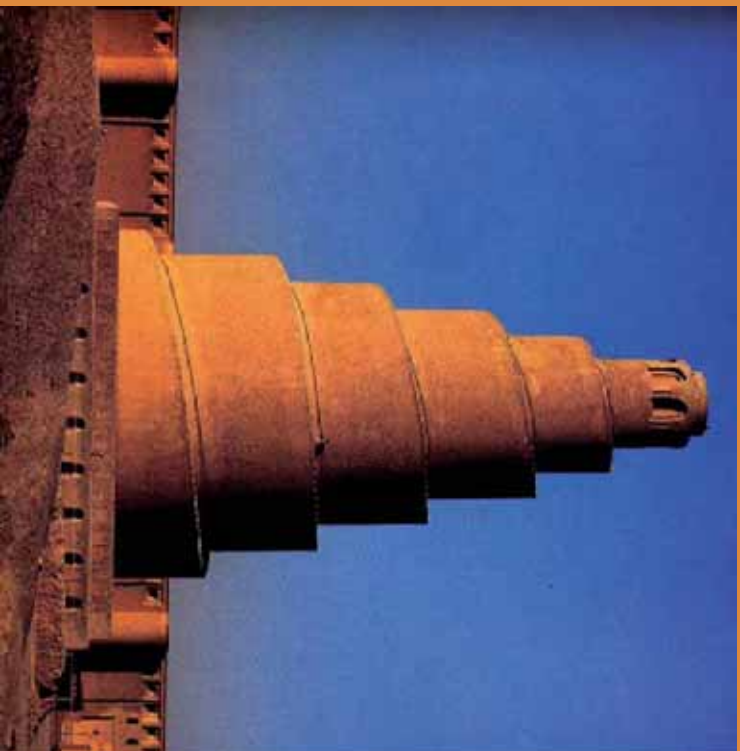
- خراساني ابو مسلم څوک و؟ خپل معلومات وليکئ.
- د امويانو په ضد پاڅونونه له کومه ځايه پيل شول؟ په دې اړه خپل معلومات وليکئ.
- اموي وروستي حاکم څوک و او څنگه و وژل شو؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د خپلو مشرانو نه د ابو مسلم په اړه پوښتنه وکړي او خپل معلومات دې په ټولگي کې له نورو سره شريک کاني.

آيا پو هيرئ چي له امويانو نه عباسيانو ته څو اک خرنگه و ليريديد ؟

د سامرا تاريخي ودانۍ په عراق كې، د عباسيانو د دورې يوه نامتو اښده

ابومسلم خراساني برسېره پر دې چې د يو شمېر عجمو له مرستې او ملاتړ څخه برخمن و، يو مېر او باخبره سړي هم و. د تالقانو، بلخ او هرات خلك يې په مرو كې سره راټول كړل. ددې ترڅنگ يې هڅه وكړه چې د عربو په تېره د عباسيانو مرسته هم ترلاسه كړي. له همدې امله يې د عباسيانو له مشرانو سره چې هغوی هم د امويانو پر ضد په تېلغانو بوخت و، اړيكي ټينگې كړې. عباسيانو چې په پټه د خلكو بلنه تنظيموله، هڅه يې كوله چې نظامي ځواك هم ولري، چې د امويانو واک پلې ته ورسوي. هماغه و و چې د عباسيانو پاملرنه ابومسلم ته واوښته، د عباسيانو سره د اړيكو او ژمنو له امله د ابو مسلم لښكر و په دمشق بريد وكړ د امويانو د وروستني خليفه مروان څو اړخه يې د واک له گټۍ راوېرځول، او د چارو واگي يې د آل عباس كورنۍ ته وسپارلې.

عباسي دولت پنځه پيړۍ په اسلامي ځمكو حكومت وكړ. ددې كورنۍ لومړني خليفه ابو العباس (سفاح) و. چې په ۱۳۲ هجري كال كې يې د چارو واگي په لاس كې ونيولې. نوموړي تر ۱۳۶ هجري كاله پورې پر اسلامي امپراتورۍ واكمني وكړه. د ابو العباس سفاح پلار د امويانو په مخالفت كې ډېر زېږونه وگالل. هغه د خپلې مړينې پر مهال د امويانو پر ضد فعاليتونه او په بلنې پورې مربوطې چارې خپل زوی ابراهيم

ته چي په امام ملقب و، و سپارلي. امام وروسته د مروان په لاس مسموم شو او په محبس کې يې له نړۍ سترگې پټې کړې.

ابو العباس د جمعي په ورځ پر منبر باندې خپله لومړنۍ وينا خلاکو ته واوروله، په دې توگه له ده څخه خلك خوښ شول او ده ته يې وويل چې د حضرت رسول اکرم (ص) مبارک سنت دې بيا ژوندي کړ. ده د دې وينا په ترڅ کې د حضرت نبي کریم (ص) له فضايلو څخه خبرې وکړې او د امويانو له ظلمونو او بديو څخه يې يادونه وکړه، چې له ډېرو وگړو، په تېره

د عباسي خليفه کابو نومونه او د هغوی د واکمنۍ مهال

د عباسي خليفه نوم	د واکمنۍ مهال
ابو العباس	۷۵۰ - ۷۵۵
ابو العباس	۷۵۵ - ۷۶۲
ابو العباس	۷۶۲ - ۷۷۵
ابو العباس	۷۷۵ - ۷۸۵
ابو العباس	۷۸۵ - ۷۹۵
ابو العباس	۷۹۵ - ۸۰۵
ابو العباس	۸۰۵ - ۸۱۵
ابو العباس	۸۱۵ - ۸۲۵
ابو العباس	۸۲۵ - ۸۳۵
ابو العباس	۸۳۵ - ۸۴۵
ابو العباس	۸۴۵ - ۸۵۵
ابو العباس	۸۵۵ - ۸۶۵
ابو العباس	۸۶۵ - ۸۷۵
ابو العباس	۸۷۵ - ۸۸۵
ابو العباس	۸۸۵ - ۸۹۵
ابو العباس	۸۹۵ - ۹۰۵
ابو العباس	۹۰۵ - ۹۱۵
ابو العباس	۹۱۵ - ۹۲۵
ابو العباس	۹۲۵ - ۹۳۵
ابو العباس	۹۳۵ - ۹۴۵
ابو العباس	۹۴۵ - ۹۵۵
ابو العباس	۹۵۵ - ۹۶۵
ابو العباس	۹۶۵ - ۹۷۵
ابو العباس	۹۷۵ - ۹۸۵
ابو العباس	۹۸۵ - ۹۹۵
ابو العباس	۹۹۵ - ۱۰۰۵

وي. دا يې هم زياته کړه چې امويانو په زور، دوکې او چل ول اسلامي خلافت غصب کړي و. د عباسيانو واکمني تر ۹۵۶ هجري کاله پورې وغځېده. د پنځو پېړيو په اوږدو کې ددې کورنۍ څو تنه واکمنان د واک پر گدی کېناستل. په دې دورې کې ډېرې پېښې رامنځ ته شوې، يوه يې د ابو مسلم وژنه وه چې د منصور د حکومت په دورې کې ترسره شوه.

وروسته له منصور څخه کابو ۳۶ تنه يوه بل پسې خلافت ته ورسېدل، چې د يو شمېر مشهورو کسانو نومونه يې په جدول کې لوستلای شئ:

دې کورنۍ وروستۍ خليفه ابو احمد المستعصم بالله و چې د چنگيزيانو د يرغلونو له امله د واک له گدۍ راوېرځېد.

په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وېشل شئ. لومړۍ ډله دې د ابو مسلم په اړه معلومات ورکړي او دويمه ډله دې د ابو مسلم د وژل کېدو په اړه خپل معلومات له نورو سره شريک کاندې.

پوښتنې:

- د خراساني ابو مسلم د کارونو په اړه څه معلومات لرئ؟ وېب لیکئ.
- ابو العباس (سفاخ) څوک و؟ خپل معلومات وليکئ.
- خراساني ابو مسلم څرنگه وژل شو؟ وېب لیکئ.

زده کوونکي دې د خپلې سيمې له پوهانو او مشرانو څخه د امويانو نه عباسيانو ته د واک د لېږد په اړه معلومات ترلاسه کړي او بيا دې همدغه مطالب په ټولگي کې دننه خپلو ټولگيو الوته وولې.

د عباسيانو خلافت څرنگه راوپرځېد؟

د عباسيانو د دورې يوه سکه

له هغه وروسته چې ابومسلم و وژل شو يو ډېر شمېر سيمه ييز څو اكونه په تېره د اسلامي امپراتورۍ د ختيځو برخو و اکمنان پر عباسيانو يې باوره شول. په هرات، سيستان، بلخ او نورو ځايونو کې يو شمېر محلي حاکمانو مخالفت ته مخه کړه. دغه مخالفتونه هغه مهال خپلې لورې پورې ته ورسېدل چې د هارون الرشيد د زامنو مامون او امين ترمنځ د مخالفتونو له امله لويه ستونزه جوړه شوه. د هرات خلک او فوشنجي طاهو د مامون په پلوی، راپاڅېدل. هغوی غوښتل له يوې خوا د ابو مسلم کسات و اخلي او له بله پلوه د بغداد په ادارې او اسلامي خلافت کې د غير عربو ونډه او ارزښت زيات کړي.

د عباسي خلفاوو په وروستيو مهالونو کې داسې کسان واک ته ورسېدل چې پرته له مزو چوچو بې نورکار نه درلود. د دې کورنۍ د راپرځېدو په اړه کو لاي شو يو لړ زيات لاملونه په گوته کړو،

د ډیباګي په توګه:

- په خلکو باندې ظلم او د وعدو نه پر ځای کول: عباسیانو له خپلې کورنۍ نه پرته له خپلو نورو پلویانو سره و فانه کوله چې یوه نمونه یې له ابو مسلم سره ناروا چلند و.
- د عباسیانو پر ضد یوشمېر پاڅونونه: د عباسي خلافت په پېلابېلو برخو کې د خپلواکۍ لپاره د سیمه ییزو واکمنانو پاڅونونو، د عباسیانو دولت کاواکه کړ.
- د عباسي خلیفه ګانو بې کفایتي: د عباسي کورنۍ په وروستیو کلونو کې داسې کسان واک ته ورسېدل چې د خلکو له ځورونې، مزدو چرچو او اخلاقي فسادونو څخه یې پرته نور څه کار نه و.

- د پیاوړي مرکزیت نشتوالی: عباسي خلیفه ګانو د خلافت د دوام لپاره نه څه پوهه او نه جرئت درلود. هر سیمه ییز امیر کولای شول چې خلیفه و وپروي او په خپله ګټه یې وکاروي.
- په دې توګه د اسلامي امپراتورۍ د وېش او تړته کېدو غوښتنې زیاتې شوې، خو هغه څه چې په پرېکنده توګه د عباسیانو د دولت د راپرځېدلو لامل وګرځېد هغه د نيز او سیلاب په توګه د هلاکو تر ادارې لاندې بغداد ته د مغولي لښکرو رسېدل و، چې په پایله کې یې عباسي خلافت ته ترېنځو پېړیو واکمنۍ وروسته د پای ټکی کېښود.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د عباسیانو د وروستیو کلونو په اړه معلومات ورکړي او دویمه ډله دې د عباسیانو د راپرځېدلو د لاملونو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې:

- په عباسي دولت کې لومړني مخالفتونه څنګه پېل شول؟
- پر عباسیانو وروستی ګازار د کومو څو اګونو له لوري وشو؟ بیان یې کړئ.
- د عباسیانو په راپرځېدو کې کوم لاملونه مهم او ټاکنزکي و؟ لړلیک یې ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د فرسینجې ظاهر په اړه له خپلو مشرانو پوښتنه وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې ووايي.

د اووم ټولگي د تاريخ د مضمون اصطلاحات (گرني)

الف:

اورتون: د زردشتيانو عبادت ځای او هغه ځای چې د عبادت لپاره اوړ پکې بلېږي.

ارشيف: د پخوانيو ليکنو ساتنځای.

اښ: مذهب، دين: او کله هم د قانون په توگه راغلی دی.

اساطيرو: داستانونه، کيسې: هغه تاريخ چې پر شفاهي رواياتو او داستانونو ډوډه لگوي، همدغسې مطالبو ته اساطيري تاريخ ويل کېږي.

سکندر په: يوناني تم ځای، نظامي عسکري ځای، هغه سيمه چې د يونانيانو او په ځانگړي توگه د سکندر له خوا جوړه شوې ده.

ابداعات: نوي جوړ شوي، نوي بدلونونه. هغه څه چې په پخوا کې معمول نه وي او په نوي بڼه وړاندې شي. العباد باالله: پناه ورو د لوی څښتن حضور ته.

انصار: په لغت کې د مرسته کوونکو په معنا ده او په اصطلاح کې د مدينې هغو وگړو ته ويل کېږي چې د مکې له کډوالو سره يې مرسته وکړه او له هغوی يې تود هرکلی وکړ.

ارتداد: له دين نه اوښتنه. هغه کسان چې د اسلام له مبین دين څخه و اوښتل مرتد وگڼل شول. يا په بلې وينا هغه کسان چې د اسلام له مبین دين څخه اوښتي وو، مرتد گڼل کېدل.

ب:

لرغونپوهنه: لرغونپوهنه. هغه پوهنه ده چې له تاريخه دمخه دوران تر څېړني لاندې نيسي او مطالعه کوي. بذر: مدينې ته بږنې يو غر دی.

بعثت: په رسالت مامور کېدل يا ژوندي کېدل.

بروژ: بږنجي وسايل: (د مس او قلعي ترکيب او گډون دی).

بودا: گوتاما يا د بودايي دين لارښود.

بودايستوا: بودا منونکي، هغه کسان چې د بودا کېدلو په مرحلې کې دي. ت:

کلپزه: (جنتري): د ورځي، مياشتو او کلونو دقيقه شمېرنه.

ج:

جېحون: د امو سيند

جمل: اړين، د جمل جگړه، هغه جگړه چې په هغې کې بي بي عايشه (رض) پر اوښ سپره وه.

ح: حجه الوداع: د حضرت نبي کریم (ص) وروستی حج.
حماسي: هېوادني، جنگي، غورځنگي.

خ: خرافات: هغه کړه وړه چې له شريعت، عقل او منطق څخه لرې وي.
خوارج: وتلي، هغه ډله چې د صفین په جنگ کې يې د هغه حکمیت مخالف کاوه چې د حضرت علي کرم الله وجهه او معاويه له لوري منل شوي و و.

م: ماقبل تاریخ: له تاریخ څخه د مخه.

منبع: ماخذ: سرچينه او هغه اثار چې په کتاب ليکني کې د ليکوال له خوا تر استفادې او گڼې لاندې نيول کېږي.

موزيم: د لرغونو او تاريخي اثارو ساتنځای.

د: درج: ثبت او ليکنه.

ز: رب النوع: د انسان له لوري جوړه شوي الهه، بت پالنه.

س: سامانه: جوړول، تنظيمول، په لرغوني زماني کې د اريايي وگړو عمومي جشن لکه د نوروز جشن او د بزرگ جشن.

سيحون: د رود تگ لوري او په تاجکستان کې د سبز دريا نوم دی.

سبک: شپوه، لاره، طريقه، تگ لاره.

ش: شوک: له لوی څښتن سره شریک راوړل. بت پرستي. او په يوه خدای باندې باور نه لرل.

ص: لاکي صندوق: دغه صندوق چې له لرگي څخه جوړ شوي او د لاک په مت چې يوه کيمياوي ماده ده، پوښل شوي وي.

صفین: په شام کې د یوه ځای نوم، چې په عین حال کې د حضرت علي کرم الله وجهه او د امیر معاویه ترمنځ جگړه هم همدلته پېښه شوې ده.

ع: هندي عاج: د هندي پیالو هغه غاښونه چې ظرفه اثار وړڅخه جوړېږي.

عام الفیل: د فیل کال په اعرابو کې یو کال د فیل په نامه مشهور و له هجرت ۵۳ کاله مخکې کال.

د حوا غار: د مکې مکرمې په یوې سیمې کې یوه سمڅه وه چې هلته به حضرت رسول اکرم (ص) د لوی څښتن په ذکر او عبادت لگيا و.

غزا: په لغت کې د جنگ په معناده او په اصطلاح کې هغه جنگ ته ویل کېږي چې له مسلمانانو نه د دفاع او د اسلام د خپرېدا او پراختیا لپاره یې صورت موندلې وي.

غزوه: هغې جگړې ته وایي چې د حضرت محمد (ص) په گډون پېښه شوې وي.

فرعون: د Paree له توري او کلمې څخه اخیستل شوي او د مصری پاچاهانو لقب و. چې په پخواني مصر کې دغه توري استعمالېده.

ق: قلمرو: جغرافیایي محدوده. د واک لاندې سیمه. د دولتي واکمنۍ حدود او سیاسي واکمنۍ.

ک:

ډبرلیک: په ډبره لیکل شوی مطلب. هغه لیکنه چې په ډبرې کې حک او کیندل شوي وي او په عامه معنا لیکنه.

گ:

گاتیا: د زردشت نصیحتونه یا د سپین تمان پندونه (نصیحتونه)

م: مسکوکات: د سکو ټولگه. فلزي سيکي.

مزیخ: يو ځای کېدل. گډ کېدل. يو له بل سره يو کېدل.

د مزیخ تورى او کلمه په تاريخ کې هغو مدنيتونو ته استعمال شوېده چې سرچينه يې بېله او لاس ته راوړني يې يو ډول وي او په عامه معنا يو ځای کېدنې ته هم ويل کېږي.

مشرکين: هغه وگړي او کسان چې له لوى څښتن سره شريک راوړي.

و:

وحدانيت: په يوه او واحد څښتن تعالى باندې ايمان او باور لرل.

وېدي: د اريايانو د سرودونو څلور کتابونه دي چې له ريگويدا، اتهر ويدا، ساما ويدا او ويچورو ويدا څخه جوړ دي. د ويدا او وېدي تورى او کلمه د پوهې او تيز هوشى په معنا هم کارول شوېده.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**